

EESTI KIRJANDUS

1933 № 3

SISU:

- H. VISNAPUU: Marie Under luuletajana. (Pildiga.)
Fr. PUKSOV: Eesti raamatute levitamisest.
A. ADSON: Eesti luule 1932. a.
D. PALGI: Eesti novell 1932. a.
G. SUITS: K. J. Peterson uusasjalikus valgustuses.
J. MÄGISTE: Tartu Ülikool sõnas ja pildis 1919--1932.
B. LINDE: Friedebert Tuglas — Eesti Kirjameeste Selts.
V. HION: Kehaehitus ja iseloom.
E. HUBEL: Vilmar Adams — Maise matka poolel teel.
H. PAUKSON: Johannes Barbarus — E. V.-r.
A. PALM: Bernhardin de Saint-Pierre — Paul ja Virginie.
P. HAMBURG: A. Antson — Töölise tütar.
A. VAIGLA: Anni Swan — Kaarina suvi.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1933 ASUTATUD 1906. XXVII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.
Abitoimetaja D. PALGI (arvustised).

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapärast ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.
SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Kuulutised teksti järel: lehekülg 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVI (1930—1932) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, Tartus, tel. 6-01.

Maria Kurze

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

MÄRTS 1933

NR. 3

Marie Under luuletajana.

Marie Underi 50 aasta sünnipäevaks.

1.

Viiekümne aasta tähtpäev ei ole õieti mingi kokkuvõtte ega bilansi allakriipsutamise aasta. Kirjanik, kes seisab keset loome-tegevust, võib kümne aasta jooksul rikastada oma loomingut uute ainevaldade avastamise ja uute kalduvustega. Teatavad kõrvalnähtused, mida ei ole arvesse võetud luuletaja endisel hindamisel, võivad luuletaja toodangus muutuda kesketeks, nõnda et saame luuletajast hoopis teissuguse üldmulje. Vahest alles küuekümnenda verstaposti juures võime mõelda ja küsida, mis on meile andnud teatav kirjanik.

Aastat kümme tagasi kiirgas M. Underi luuletajakuju Eesti haritud üldsuses sootuks teisiti kui praegu. Üheksa-kümme sonetti „Helgete sonettide“ nime all olid tunginud laia üldsuse teadvusse ning olid andnud Underile erootilise armulauliku nimbuse. See nimbus tonditab nüüdki veel nende ajudes, kes ei ole vaevaks võtnud süüvida Underi kogu toodangusse ega kontrollida lendu tõusnud ridu sonettidest. Under on kahtlemata midagi muud kui „oh sukki neid, mis lõppeda ei taha“. Üldsuse teadvus luuletajast, suurimastki, longib koerana luuletaja taga. See pole imestatav, küll aga see, et kirjanduslikultki teotsevad inimesed alistuvad üldistele mahajäänud kujutelmadele.

Kui nüüd, M. Underi 50 aasta tähtpäeval, võtta sõna, siis olgu järgnevad read selleks, et tuua üldsuse teadvusse M. Underi loomingu peajooni, nagu need on avaldunud käesoleva ajani.

Käesoleva tähtajani on M. Under avaldanud üheksa kogu algupärast luulet: „Eelõitseng“, luuletisi 1904.—13. a., ilmunud 1918. a.; „Sonetid“, luul. 1912—17, ilm. 1917; „Sinine puri“, luul. 1917—18, ilm. 1918; „Verivalla“, luul. 1919—20, ilm. 1920; „Pärisosa“, luul. 1920—22, ilm. 1923; „Hääl varjust“, luul. 1923—27, ilm. 1927; „Rõõm ühest ilusast päevast“, luul. 1923—27, ilm. 1928; „Õnnevarjutus“, luul. 1927—29, ilm. 1929; „Lageda taeva all“, ilm. 1930. Peale algupäraste luuletiste on M. Under ilmutanud tõlkeid: „Valik saksa uuemast lüürikast“,

Ch. Baudelaire: „Väikesed poemid proosas“, M. Maeterlinck: „Sinilind“, „Pelléas ja Mélisande“, „Õde Béatrice“ ja Hofmannsthal: „Elektra“.

Loend näitab, et M. Underi kaheksas lüüriliste luuletiste kogus leidub üldse 250 luuletist. Nendest on ainult 33 armulaulu, kuna 217 luuletist on kirjutatud muudele teemadele. Armastuselaulude protsent on seega väga väike, umbes 15%. See näitab, et Underi luuletiste peamotiivi tuleb otsida mujalt. Isegi „Sonettides“, mida peetakse armastuselaulude koguks, on pearõhk asetatud mujale, sest viiekümnest sonetist käsitlevad armastust ainult 14 sonetti. Samuti ka teistes kogudes. „Eelõitsengu“ 31 luuletise keskel leiame 5 armulaulu, „Sinine puri“ annab 32 luuletise hulgas 10 armulaulu; luuletiskogust „Rõõm ühest ilusast päevast“ leiame 20 luuletise hulgas ainult ühe armastuselaulu, kuna „Lageda taeva all“ sisaldab 28 luuletise hulgas kolm armastusmotiivi. Luuletiskogud „Verivalla“, „Pärisosa“ ja „Hääf varjust“ ei sisalda ainustki armulaulu.

Nagu näeme, kolm-neli erootilist luuletist „Sonettides“ on tekitanud üldsuse teadvuses kujutelm Underist kui erootilisest armastuslaulikust, milline kujutelm aga ei pea paika.

2.

Marie Underi luuletoodangu kesksed kogud on „Rõõm ühest ilusast päevast“ (1928. a.) ja „Hääf varjust“ (1927. a.). Kogu toodangule aga sobib üldiseks motoks Saalomoni Koguja raamatu tsitaat, mille leiame luuletiskogu „Rõõm ühest ilusast päevast“ eeslehel ja mis kõneleb nõnda: „Hääf päeval olgu sul hää meel, ja kurjal päeval jää vaatama; Jumal on selle teise kõrva teinud.“

Selles juhtlausel avastub juba luuletaja eelõitsengus läbikäpsnud elutark meel, mis on kogenud enese ja teiste läbielamistest. Süda ei tormitse enam, leplik naeratus ilmub huultele — luuletaja võib jääda vaatama kurjal päeval. Ja luuletised omavad sügavust ning täiskõlalisust võrrelduna hümnilise sööstiga ellu.

Agas kõigepealt. Luuletaja lahtistub oma enese minast, oma enese vere ja vaimu hädast ning näeb v a a t l e ja silmaga kaasinimest enese kõrval. Puhtsubjektiivne ja egotsentriline tasakaalustub objektiivsusega. „Mina“ kõrvale kerkivad „meie“ ja „nemad“.

M. Underi luule suurim ürgallikas on loodus. Selle igavesti pulbitseva allika juurde tõttab ta jooma ahne sõõmuga. Sellele laulab ta oma hümnid, sellele läheb ta vastu naiselise andumusega.

Inimene jääb kurvaks, kurdiks ja tõntsiks oma kätetöö keskel. Loodus vabastab hinge, loodus organiseerib psüühi. Ühteviimine loodusega kõneleb inimesele elu ürgsusest, kõneleb inimesele elust enesest, juhatab inimesele tema koha looduses ja elus.

Kõiksuse tajuvus tuleb ainult looduse kaudu. Inimlik kollektiiv on vaid kild kõiksusest. Inimene inimese juures muutub tigidaks, loodus lunastab. Seepärast tajumegi looduseluulet kui primaarset kõige luule keskel. Ja kõikide aegade luule on kudenud sidet elutu looduse juurest elava juurde, taimelt loomale ja loomalt inimesele. Looduse sõrm osutab ellu, tegevusele, optimismile, elujaatamisele. Ainult paadunud robotile on kinni looduse eluraamat, ainult elujõuetule sugereerib loodus surmamõtteid, elujõuline kinnitab looduse saamise ja kaduvuse protsessis oma usku ellu.

M. Under looduselaulikuna on inimene, kes tunneb rõõmu ühest ilusast päevast. Underi meelelaad on hümniline, hõiskav, rõõmustlev. See on tema kui looduselauliku eritunnus. M. Under on positiivselt laetud loodusrõõmudega. Neid nautima kutsub ta teisigi. M. Under on kui laps, kes haarab kahe käega kõige ilusa ja kauni järele. Loodus kutsub, ja kuidas võid jääda kurdiks sellele kutsele. Tundes enese olevat osa suurest kõiksusest, „sest kõige olevaga ühte seot mu rakukeste kihk“, suhtub Under loodusesse otsekoheselt, peaaegu animaalselt. Ta tunneb enesel selleks õigust, näit. luuletises „Kutse“:

Pilv pilve järgi paiskas pilved taevast:
Käis maa pääl mitmepäevaline vihm. —
Oks õlipuust! Nüüd välja Noa laevast,
Kus kalges silm ja selga kuhjus kühm!

Nüüd aknaavamine ülemajaline
Ja kõigis hingelistes liikumisetung.
Suur häältehõõrik kirjukajaline
On valla võpatand kui priske pung.

Käib sisse-välja päikse, häälte rõõmu,
Uut pihlapuna purskab tuppa puust,
Toob kaasa küpsest suvest suure sõõmu,
Mis tusa mõru maigu uhab suust.

Ei kärsi kauem helisevas kojas:
Läen lustil saagitsema nagu kütt.
Teel vastutulnus viimses lillepojas
Näen suurte palangute kustumatut sütt.

(„R. ü. i. p.“, lk. 61.)

Kütina saagitsema minemise motiiv on korduv ja pidev M. Underi looduselauludes, seega oluline ja iseloomustav Underile.

M. Underi looduselüürika on hümniline ja elumeelne. Aeg — kevad ja suvi. Ainult harva leidub luuletisi, mis käsitlevad sügist ja talve.

Otse kohutav eluküllus valitseb M. Underi ditürambilises loodusesse sөөstmises. See on vastand eesti üldisele eleeegilisele rahva- ja kunstlöörikale. Ja see eraldab M. Underi teistest laulikuteist.

Alati saadab M. Underit teatav pidulikkus, kui ta läheneb loodusele. See on seletatav sellega, et Marie Under astub avatud südamega ja lahtiste kätega kevadise õitsmise ja suvise helenduse ning soojuste sekka. Võtame näiteid „Rõõm ühest ilusast päevast“ ja „Sonettidest“.

Rohus kobrutab valgeid õisi
nagu piima, mis maha valat;
peenral rohelist laiutab salat;
lehte ja naate vahel päisi
kõnnivad noore jumala jalad!

(„R. ü. i. p.“, lk. 9.)

Nüüd üle kirsipuie, üle terve aia
üks hele õitepärg kui pehme valge vill,
ning lilla sirefeid on küll ja küll,
neist lõhnu hoovab helgemaid kui vaja.

(„Sonetid“, lk. 9.)

Võib öelda, et M. Under on rõõmu- ja ilumeelne looduse-lüürrik, kes andub kõigele kaunile täielise joovastusega. Kuid keset ülimat joovastust, suurimat ekstaasi valdab luuletaja südant saamatuse ja kaduvuse kurbus. Kogu aja käib M. Underi loodusejoovastusega kaasas üks alateadlik tajumine: kaunis on, kuid lõpp tuleb! M. Under kirjutab ise:

Ah, mina olen juba seda sugu,
et iga meel mul iga ilu joob.
Nii ahnelt tühjendan ma elulaeka
kui surmamõistet, kel pole aega.

(„Sonetid“, lk. 22.)

Under tajub, et lõplikku ühtesulamist loodusega ei ole. Eksaltatsioonihetkel tekib küll tihe kontakt, kuid — lõpp tuleb. Kummatagi ei lange Under resignatsiooni ohvriks. Under ajab end jälle püsti ning läheb loodusele vastu hümniga.

Esimese perioodi looduselauludes, mis haaravad enesesse „Eelõitsengu“, „Sonettide“ ja „Sinise purje“ luuletisrühma, on Under selgesti väljendunud esteet. Underi looduselamuste maastikus domineerivad kultiveeritud taimed, korraldatud aiad ja lahedane ümbrus. Vahel harva laienevad selle maastiku perspektiivid, kerkivad silmade ette põllud ja niidud. Selle ajajärgu Underi botaanika on ehtnaiselik — domineerivad lilled.

Underi peatunnus: tung dekoratiivsusele, värvimeel on selle rühma looduselauludes selgesti lausunud ning stiilisobivalt rakendatud. Sellega koos käib ka imaaži tarvitamine, milles pole Underil kui kõrgeandelisel naisluuletajal võistlejat.

Kuna „Sonettide“ rühma kuuluvates luuletistes prevaleerib M. Underi looduselauludes esteetiline botaanika, siis „Verivalla“ ja „Pärisosa“ murrangu järele ilustub, mitmekesisustub Underi loodus lindude, loomade ning inimestega, Underi luuletaja-maas-

tik heidab enesest ilutseva rüü ning muutub reaalsemaks, kõikehaaravamaks.

Võtame kogust „Rõõm ühest ilusast päevast“ võrdluse, milles ilmneb selge vahe Underi luule muutumises. Näeme kohe, millisena tuleb nüüd kevad luuletajale.

T ä n a.

Roheliselt pumbalt võet õlgkrinoliin.
Varblastel kõik nokad täis on salmikuid.
Lõunatuult täis voorimehe peleriin.
Juukseäri aknal ärkab kärhseid keset surnud palmikuid.

Vallaprahvatanud uksest võõrus sünk ja pikk
heidab valgusesse lapsi avasui ja püksata,
kogu talve olnud kõikjal ees ja kõigi müksata,
nüüd suur silmekäristus ja kõrvakikk.

Taha aida unustet veel mõni määrdind lumilapp,
majaesisel kuid sitkub sirel, rõdu ümber tapp!
Akna all, kus roosavarreline balsam, pajuurbe tops,
peesitamas tütarlaps, kel haige kops.

Värskelt lubjat õunapuud nii ennast täis:
lõhna, rohet, puna, ümarust ja magusust
pakitseb ning kokku kipub juurtes all ning keset tüve vagusust:
käärrib, jaguneb, muist leheks laguneb ja muust saab õis.

Hirmsa raginaga sõidab õllevoor:
sulane nii priske, saapad tõkatised, nahkpõll krabisev,
pudelite kaela langeb päike noor,
loksus lustiliselt odramahl vahtvabisev jne.

Nagu sellest katkendist näeme, on esteetiline ilutsemine kadunud, asemele on astunud realiteedi tajumine. See murrang ei ole kellegi teene, veel vähem mingisuguse eluläheduse agitatsiooni vili, vaid see on sündinud Underil ja mujal iseenese paratamatusega, pärast 1919. aastat „Verivallas“ ja „Pärisosas“, millest kõneleme hiljemini. Nagu veelgi näeme, on Underi loodus avardunud ning kasvanud botaanikast inimeseni ja ühiskonnani. Selle vahele mahuvad kõik Underi kaunid laulud, laulud päikesest, maast, veest, lindudest, loomadest ja — need on kaunimad meie keeles, need on Underi peatoodang, pea-annus Eestile.

3.

Looduselamustele seisavad lähedal armuelamused. Eks ole inimenegi tükike loodust, mille eesmärgiks on pidulikult õitseda, vilja kanda ning anda kadudes ruumi järeletulevale soole.

Nagu eespool märkisime, moodustavad Underi armulaulud 15% kogu toodangust ning annavad seega väikese murdosa M. Underi loomingust. Need armulaulud on luuletatud peamiselt 1904.—18. a. vahemikul ning koondatud „Eelõitsengusse“, „Sonettidesse“ ja „Sinisesse purjesse“.

M. Underi armulaule iseloomustavad nagu ta looduselaulegi hümniline sööst ellu, elumeelsus ja elujaatus. M. Under on meil peaaegu ainuke, kes oma armulauludes hõiskab armastuse õnnekusest, kes inspireerub õnnest, mida annab armastus, kes ei tunne resignatsiooni ega ealeegilist kurtmist läinud armastusest.

M. Under ei ole mingi sinisukaline endisaegne romantik, Under on eluküllane naine, kes ei võltsi inimeselu hakatamisrõõmu ega kirge romantiliste igatsuste ega suudlustega tuulde, vaid kõneleb julgelt sellest eelemalikust õnnekusest, mille moraalne õigus on julgus saada lapsi.

M. Underi armulaulud on otseselt seotud lastemaailmaga, nõnda „Eelõitsengus“, „Sonettides“ ja „Sinises purjes“. Teatav kodususetunne haarab neis luuletistes lugejat, näit:

Ju kõrval kambris hele lastelust
on hellund vaiksemaks niisama just,
kui minul siis, väiksena lapsena
neil tundidel.

(„Eelõitseng“, lk. 34.)

Kõige selle loomuliku ning orgaanilise armuilmaga juures ei lase M. Under kui eluküllane ning täisvereline naine end spiiserlikul moraalil litsuda väikekoodanlikkusesse raamidesse. Jäädes põhielamusilt oma armulauludes igavesti-naiselikkuse ning -emalikkuse alale tungib ta 6—7 armastuselaulus sellest üle ning mahutab enesesse ka armukese-elamused. Seda näeme „Sonettide“ „Helgetes sonettides“. Nendele sonettidele võlgnebki M. Under tänu oma erootilise luuletaja kuulsuse eest, need sonetid ongi kondiks igasuguste moraaltsejate hammaste all. Aga nagu näeme, on see kõik väike kõrvaljoon Underi loomingus ja ei kuulu mingil moel kesksete motiivide hulka.

4.

Täieline murrang M. Underi loodus- ja armuhümnilises meelelaadis toimub 1919. aastal, sõja ja revolutsiooni keerises. Otse nagu peoga pühitakse ära esteetiline maastik ja asendatakse viletsuste ning hädade tallermaaga, millel kasvavad sootuks teissugused taimed. Sotsiaalne häda kisub pärani luuletaja silmad, nägema peale oma looduse- ja armuelamusi uut maad ja uut taevast.

See murrang ei seisa niipalju luuletaja nägemispunkti kui nägemis- ja aineala muutmises. Ikkagi jääb luuletaja mina selleks, mis hõiskab või kannatab. Ja mida suurem oli hõiskamine, seda sügavam tuli masendus. Kuid vahe on siiski käega katsutav: õnnelik inimene näeb harva teisi, kannatus on see, mis avab silmad ümbritsevale elule, teistele omataolistele.

Nõnda näeme Underigi ümbersündimist. Peaaegu esimest korda märkab Under, et peale mehe on olemas vend, peale rivaali

— õde, inimene, ühiskond. Selle pöördelise tajumise tagajärjeks on järsk koloriidi ning tundetooni muutumine. Kuigi ka teistes tolle-aegseis luuletajais sünnib muutus, ei ole see muutus ometi nii silmatorkav, sest teistel luuletajail leidus selleks pidemeid endisest loominguist. M. Under naisluuletajana oli kõige ettevalmistamatum ühiskondlikkudele teemadele, n. n. ajalauludele, mis tol ajal endile teed rajasid eesti luulevalda. Murrang M. Underil ilmub „Verivalla“ ning „Pärisosa“ nimelises luuletiskogus.

Selle murrangu tuum on esteetilise ellusuhtumise asetamine eetilise ellusuhtumisega. Seda tuleb siin eriti toonitada, sest alles selle järel on aineala laiendamine võimalik. Seda tuleb siin veel rohkem toonitada eksiarmuste ärahooldamiseks, nagu oleks esteetismi kriis Underil ja üldse eesti kirjanduses sündinud hiljemini, eluläheduse taotlemiste ajajärgul. „Verivalla“ ja „Pärisosa“ kõnelevad Underil selget keelt sellest ellusuhtumise muutmisest, mis kriisitub nimetatud luuletiskogudes ning mille järele järgnevad luuletiskogud omavad hoopis uut nägu.

Mõlemas luuletiskogudes teeb M. Under veel katset pöörduda tagasi endistele radadele, kuid kõik katsed osutuvad võimatuks. Luuletises „A rebours I“ kinnitab Under:

Ma rüüpan rõõmu, ent miski minus, see tahab kannatada nõnda.
See kavalam kui mina ise: filtreerib õnnest vaid piina mõnda.

See miski on uus sotsiaalne südametunnistus, uus tahe. See miski ei lase end petta, kui ta on ärganud.

Kui jätkuks ruumi, võiksim pikemaft avada selle uue tahte sisu; selleks pakub rikkalikku materjali „Verivalla“ ja „Pärisosa“. Märgive siin ainult mõnd üksikut momenti ja motiivi.

Luuletises „Ma elan“ seab M. Under enesele küsimuse: „Miks kõik kui enne? — Nad põrmu varisesid. Mina tohin elada!“ Viimne antitees — selles peitub raske küsimus. Miks tohin ma elada? — See on oma saatuse sidumine teistega. Ja kui ma tohin elada, siis on see uus arm, mis mulle on osaks saanud. Sellepärast t a h a n m a s a a d a h e a k s.

M. Under ise laulab luuletise „Ma elan“ lõpus:

Ja heldimuses pööran selle suure armu äramõistmatuse lehti,
suur viha hinges voogab: s a a d a h ä ä k s.
Kui kallist andi, kiirtejoom et järel jääks,
ma kõrgel tahaks kanda oma elu tähti.

Saada heaks — see vabastab luuletaja uuele elule. Peale suure ekspressiooni taltumist peatuvad M. Underi silmad ikka sagedamini ja sagedamini läheda reaalelu nähtustel, luuletistesse sugenevad realismi lõimed, tärkab uus aktiivsus, milles sõna „mina“ on asendatud sõnaga „meie“.

Juba „Pärisosa“ esimesist lauludest hoovab tulevikulootust, ärkamisõnnest, vendluse tajumist. Seda uut maailmatunnet peab kandma ja võidule viima kõige esirinnas noorus. Seepärast

leidub „Pärisosas“ selline luuletis nagu „Noorte laul“, „Lainete manifest kallastele“, „Me ärkame“ jne.

Selgesti lausutud tänapäeva-lähedust osutavad „Pärisosa“ luuletised: „Tänaval“ 1—2, „Laatsarused“ 1—2 ja „Sõja pime“. Need luuletised ei ole õnneks mitte välisnähtuste kirjeldised, nagu võime seda leida meie päevil, vaid välisnähtuste kirjeldistega kaasas pulseerib soe ja osavõtlik luuletajasüda ning vibreerib terav eritlev mõte. Võtame juhulise näite:

Need nabrastena seisvad ajalehenaised,
suud nagu pudenevaid teri täis, neid nuruvaid vokaale:
on mõni hüüd kui kiskja kõrist kist.
Poeb tikumüüja ligi — kõverjalgne kääbus —
kui kõu tal pakkumine purskab rinna taarnast,
et ehmud selle hääle mustast kaarnast.
Müüb lillekesi udelevaid lapse-nääbus,
ramb alatoitlusest, rahhiitis luist jne. („Tänaval 1“.)

5.

Pärast „Verivalla“ ja „Pärisosa“ kõrgeletõusnud ajalaule taltub M. Underi haarang välisilma ning annab jälle rohkem ruumi subjektiivsetele isikuelamustele „Hääl varjust“, „Rõõm ühest ilusast päevast“ ja „Lageda taeva all“. Mis aga jääb tagasi tulemata, see on „Sonettide“ rühma esteetiline ellusuhtumine. See ellusuhtumine on kadunud ühes puhtsubjektiivse väljendusega. Subjektiivse mina sõltumus objektiivse välismaailmaga on alati tajutav; tihti prevaleerib üks kui teine, kuid sagedasti saavutatakse tasakaal subjektiivse mina ning välismaailma vahel. Sellisel juhul võime kõnelda klassikalisest luulest. Ja nõnda näemegi, kuidas murrangukogudes „Verivalla“ ja „Pärisosa“ teatavasse amorf-susse kalduv luule näitab kogudes „Hääl varjust“ ja „Rõõm ühest ilusast päevast“ jälle tõusu plastilisuse, rütmikindluse ning elamuste koondamise suunas. Samal ajal hakkavad Underi sulest ilmuma ka ballaadid, milles jutustav element võtab lõpliku ülekaalu.

Oma 1923.—28. a. vahemiku toodangu on M. Under koonandanud kaheks koguks: „Hääl varjust“ ja „Rõõm ühest ilusast päevast“. Nõnda käsitleb esimene elu ja hinge varjukülgi, kuna teise kogu pearõhk langeb rõõmule.

„Hääl varjust“ esimene osa mõjub naturalistliku ekspositsioonina. Siia kuuluvad luuletised „Tuisk“, „Agulis“, „Kooljakuu“ jt. palad. Sellisele objektiivsele ekspositsioonile järgneb luuletiskogu subjektiivne kõrgpunkt. Selle aineks on surmani kannatav mina, mis kisub oma kannatuste ringi isegi elava ja eluta looduse. Kannatuste füüsiliseks aluseks on unetus, nagu see ilmneb „Unetuma laulus“. Kuid luuletis ei jää ainult füüsilisele pinnale. Sümbolne tõus on see, mis teeb „Unetuma laulu“ sügavalt kõikehaaravaks. Vaimline unetus on see, mis astendab

luuletise. Ja vaimlise unetuse põhjuseks on mure kõikide pärast, kaastundmus. Vaimline unetus haarab luuletajat siis, kui puudub südamerahu mitte üksi enese, vaid kogu inimkonna tegude pärast, kui meis saab kustumatult elavaks sotsiaalne vastutustunne kõikide eest. Sellises vaimlises virgelolekus, kui kogu ümbrus on vaimlises unes, tuntakse ühist südamelööki kogu loodusega.

See on hirmus traagika olla virge magajate keskel, olla elav surnute hulgas. Kuhu minna sellisel juhul? Jääb valida kaks teed: võitlusse või surma. Under ei ole võitleja. Luuletiskogu lahendub „Aramineja“ motiividega ning aimustega sealpool maist elu. Paralleelselt „Hää! varjust“ masendavale kogule pakub „Rõõm ühest ilusast päevast“ tagasipöördumist elulisusele, loodusele, juba laiendatud mõistes, pakub ahastuste ringist vabamenud, elukogenud südame tarka ja lepitavat elujaatust, nagu seda nägime eespool.

„Õnnevarjutusse“ on M. Under kogunud oma eepilise toodangu, ballaadid ja legendid. Nendes ilmneb sama andeküllus, mis iseloomustab M. Underi lüürilistki toodangut.

Viiekümne aasta piirile jõudnud M. Under on küll jäänud vaiksemaks, ei ole nii sagedasti avaldanud oma luuletisi, võime aga loota, et M. Under meid üllatab veel rea kaunite raamatutega.

Henrik Visnapuu.

Eesti raamatute levitamisest XIX sajandi keskel.

Kui jälgime Eestis raamatutööndust selle arengu algsajandeil, ilmneb meile sama nähtus, mis teisteski maades. Selle töönduse harud on kas täielikult koondunud ühe isiku kätte, kes on samal ajal trükkijaks, kirjastajaks ja raamatulevitajaks, või tema kõrvale astub ka raamatuköitja, samal ajal kirjastaja ja raamatukaupleja. Raamatukauplemine raamatutöönduse iseseisva eriharuna esineb meil alles 18. saj. teisel poolel. Nõnda ongi raamatute müütajaks 16.—17. saj. ja 18. saj. alul raamatuköitja, kelle võistlejaks astub juba 17. saj. keskel raamatutrükkija, energiline Adolf Simon Tallinnas, ja selle hiljemad kutsealalised järeletulijad jälgivad oma eelkäija eeskuju. Ka Tartus ja Pärnus omandab 17. saj. lõpul ja 18. saj. alul „Ülikooli raamatukaupleja“ nime Riias teotsev raamatutrükkija G. M. Nöller.

Nüüd tekivad Tallinnas konkurentide vahel alalised protsessid. Sellest võtavad osa ühelt poolt raamatutrükkijad, kes süüdistavad raamatuköitjaid müütamise otstarbel väljastpoolt säärate teoste sissetoomises, mille kirjastamiseks ja levitamiseks on raamatutrükkijal ainuõigus. Nimelt omandas Adolf Simon Rootsi valitsuselt 1672. a. privileegi endale ja järeletulijaile eesti

raamatute kirjastamiseks, peamiselt aga kodu- ja kirikuraamatu levitamiseks, mis oli tal tol ajal trükkis. Raamatuköitjad aga paluvad keelata raamatutrükkijal kalendrite kirjastamist ja müütmist kui ka kauplemist köidetud raamatutega, mis olevat nende eesõigus.

18. saj. lõpu poole tekib nende kahe raamatulevitajate liigi kõrvale ka puhtraamatukauplejaid Tallinnas ja Tartus. Tallinnas Illig ja hiljemini Peter G. Bornwasser, Tartus Gauger ja Linde. Sellegipärast ei kaotanud mõju raamatute müütamisel teiste raamatutöönduse harude esindajad. Nõnda kauplesid Tartus 19. sajandi künnisel Gaugeri ja Linde kõrval mitte vähema menuga raamatutrükkija M. G. Grenzius ja raamatuköitja Mitscherlich. Eesti raamatuid aga müütasid viimased igatahes palju suuremal määral kui raamatukaupleja, olles ka nende kirjastajaiks. Säärane olukord jäi püsima ja ka 19. saj. esimesel poolel ei levitanud eesti trükiseid mitte raamatukauplejad, kuigi neid ei olnud arvult vähe, näiteks Tartus 1835. a. kolm. Üldiselt piskeste eesti teoste müük ei pakkunud aineliselt suurt sissetulekut ja teiseks olid raamatukaupmehed eranditult sakslased, kel polnud mingeid kokkupuuteid maainimestega. Nagu vareminigi, saadi eesti trükiseid raamatuköitjailt ja peale selle müütati neid veel ka talurahvakauplustes, kus loomulikult pidi leiduma kõike kaupa maarahva jaoks, muidugi ka vajalikke lauluraamatuid ja kalendreid. Teistes linnades peale Tartu ja Tallinna olid raamatuköitjad koguni ainsad raamatute levitajad 19. saj. teise pooleni, kus puudusid veel puhtraamatukauplused.

Säärane olukord valitses eesti raamatuturul, kui siia tegevusse astus Õpetatud Eesti Selts (ÕES).

Mitmekesistest ÕES-i ettevõttest peatume sel puhul eesti raamatute levitamise küsimusel, mis päevakorrale tekkis juba seltsi asutamisel. Selleks loodi seltsi juurde Tartus raamatute keskkdepoo, kust varustati kõigis eesti linnades selleks asutatud raamatuladusid. Kuigi seltsi juhtivad tegelased suure innu ja endahverdusega asjale kaasa aitasid, nagu ülikooli eesti keele lektor D. H. Jürgenson, toleaegne ÕES-i sekretär ja seltsi esimehed prof. Hueck ja dr. Faehlmann, ei saavutatud siiski soovitavaid tagajärgi. A. 1845 likvideeriti keskkdepoo Tartus kui ka osakonnad mujal.

Esimesel protokollitud ÕES-i koosolekul 16. XI 1838 otsustatigi asuda eesti raamatulao korraldamisele, et sel teel „võimalust anda rahvale (Nationalen) raamatute ostmiseks, mis senini peidetud ja ei leidu raamatukauplustes“. Seda kavatseti teha alul ainult Tartus kaupmees Friedrich Magnus Myliuse (Milius) juures, kel oli talurahvaga kokkupuuteid. Raamatute paigutamiseks muretseti viimase poodi raudvõrega kapp ja tasuks pidi Mylius saada 10% raamatute müügihinnast. Üldasjaajamine usaldati seltsi sek-

retäri Jürgensoni hooleks. Kuid alles jaanuaris 1839 kinnitati ÕES ja aprillis ongi asjale käik antud, sest seltsi koosolekul 5. IV loeb sekretär ette teadaande lao sisseseadmise kohta.

Vähe hiljemini asutatakse Kreutzwaldi ettevõttel ka haruosa-kond Võrru, peale selle kui seal teatavaks sai Tartu lao avamine. Kreutzwald pidas selles asjas läbirääkimisi linakaupmees Stein'iga, kes oli nõus ÕES-ilt komisjoni peale saadetud raamatuid ilma vahekasuta müütama, teistelt kirjastajailt ja autoreilt müügiks antud raamatute pealt nõudis ta aga samuti 10%, mida sai Tartus Mylius. Stein vajab ka isiklikult mõned tosinad vähemaid trükiseid, et neid jagada talumeestele „kauba peäle“ linade ostmisel kalendrite asemel, mida ta sinnamaani oli levitanud. Kreutzwald palubki Jürgensoni Võru lao küsimust päevakorda võtta järgmisel seltsi koosolekul ja tegevuse algamiseks saata mõningaid eksemplare Tartu laost. Seejuures avaldab ta nõusolekut asjaajamist enese peale võtta, arveid õiendada ja üldse kontrolli teostada ¹⁾). Jürgenson teatab selle peale, et Kreutzwaldi ettepanek on seltsi eestseisusele meeltemööda, ja lubab saata 8—10 päeva jooksul esimese saadetise raamatuid, kuna ta praegu alles ootavat teoste päralejõudmist Tallinna trükikojast. Viimast lubadust Jürgenson ei teostanud ja 3 nädalat hiljemini kordab Kreutzwald uuesti palvet, teada andes, et Stein „põleb kärsitusest“ ²⁾). Alles mai lõpul saabub Võrru esimene raamatute saadetus, mis koosneb pisiteostest, mis kohased „kauba peäle“ andmiseks. Nende pealt hinnaalandust ei anta, küll aga lubab selts saatekulud enda kanda võtta. 8 päeva pärast pidid järgnema ka 20 väiksemat ja suuremat teost, juba hinnaalandusega 10%, kuid need olid seni veel kõitmata ³⁾). Paar nädalat hiljemini järgneb juba suurem saadetus — 87 eksemplari, mille hulgas leidub 3 eksemplari ka kallihinnalisemaid raamatuid: C. M. Henning'i „Pühhapäwade ning suurte Pühhadep Epistli-jutlused...“, hinnaga 1 rubla 20 kopikat ⁴⁾). Siitpeale algab regulaarne raamatute transporteerimine Võrru, vähemalt 1 saadetus igas kuus, siin hulgas ka Kreutzwaldi „Wina katk“, 100 eksemplari.

Raamatuid müütas Võrus kaupmees Stein, kelle kohta on ainult niipalju teada, et ta oli raehärra ja vist sama isik kui Gustav Stein, kes oli Võru linna bürgermeistriks 1844—1859 ⁵⁾). Veel

¹⁾ Kreutzwaldi kiri Jürgensonile 25. IV 1839. Acta und eingegangene Briefe u. Mittheilungen an die Gelehrte Estnische Gesellschaft 1837—1849. Õpetatud Eesti Seltsi Arhiivis = ABM.

²⁾ Kreutzwaldi kiri Jürgensonile 18. V 1839. Seals.

³⁾ Jürgensoni kiri Kreutzwaldile 24. V 1839. Õpetatud Eesti Seltsi Arhiiv = ÕESA.

⁴⁾ Jürgensoni kiri Kreutzwaldile 6. VI 1839. ÕESA.

⁵⁾ Kahjuks ei võimaidanud Võru linnaarhiiv täpsamaid andmeid, sest see on alles korraldamata.

teatab Kreutzwald, et nälja ajal, 1841. a. olevat Stein valmistanud „nõmme sambla leiba“ rahvale väljajagamiseks ja olevat õpetust andnud „innimestele“ selle valmistamiseks¹⁾.

Oli loodud juba keskdepool ja 1839. a. lõpu poole asutati ladu ka Tallinnasse. Siin oli Chr. Janter, usuteaduse kandidaat, pärastine Kursi õpetaja ja eesti vaimulikkude teoste autor, saavutanud kokkuleppe jõuka kaupmehe Christian Ludwig Dehio'ga, kes kauples turuplatsil (praegune raekoja plats). Dehio oli valmis enda peale võtma raamatute müütamist 10% hinnaalandusega, kui talle jäetakse ainuõigus Tallinna kohta. Isiku valik ei olnud aga kuigi õnnelik, sest et suurkaupmees Dehio polnud äri- liselt huvitatud sellest väikesest tuluallikast, mida pakkus eesti raamatute levitamine.

1840. a. seatakse äritegevus veelgi laiemale alusele ja tekivad uued ÕES-i raamatukauplused Kuresaares, Pärnus, Paides, Viljandis, Rakveres ja Haapsalus. Jürgensoni asemele valiti asjaajajaks prof. Hueck. Alexander von Hueck sai 1830. a. Tartu ülikooli anatoomiaprofessoriks. Olles ÕES-i agaraid tegelasi, pühendas ta end täie innuga ka sellele võõrale alale — raamatu- levitamisele. Igal pool linnades valiti asjaajamiseks üks usaldus- mees, harilikult kohalik pastor, kes teostas järelevalvet ja õiendas arveid. Tema ülesandeks oli leida kohane isik raamatute levita- miseks, tavaliselt kaupmees, kellel oli ärilisi suhteid maainimes- tega, paaril juhul ka raamatuköitja. Nende tasuks oli alul 10% müügihinnast, see aga tõsteti 20% peale 1841. a., et virgutada neid energilisemale tegevusele. Ometi ei olnud ka viimasel sam- mul praktilisi tagajärgi, sest et seegi % ei toonud mõnekopikaliste teoste müügist suurt kasu. Sel põhjusel soovitabki pastor Hesse Kuresaarest anda 20% hinnaalandust ainult suuremate teoste pealt²⁾. Neil asjaoludel pole siis ime, et Tallinna lao-omanik Dehio lõpuarve tegemisel teatabki avameelselt, et „mulle usalda- tud ettevõtte pole muud sisse toonud, kui ainult ajakulutust“.

Usaldusmeestest näib Kreutzwaldi kõrval asja vastu kõige rohkem huvi olevat Kuresaares Ed. C. Hesse'l, kes oli lao aseta- nud „talurahwa kaupleja“ Karl Linnas'e juurde. Linnas oli rah- vuselt eestlane ja peale selle osav ärimees³⁾. See asjaolu põh- justaski Hesse't peatuma Linnase isiku juures peale kahe teise Ku- resaare „talurahwa kaupleja“ F. L. Schultz'i ja Joh. Rahr'i, kuigi viimast pooldas Mustjala õpetaja K. J. Masing⁴⁾. Kuid Linna- sega tekkisid raskused. Ta oskas küll lugeda, mitte aga kirju- tada, ja Hesse pidi ladu revideerima ning kontrollima. See aga

1) F. K., Leiwast ja leiwa-jätkust. Tartu- ja Wõrroma Kalender ehk Täht-ramat 1842. a. päle, lk. 50:

2) Hesse kiri Hueck'ile 4. V 1841. ÕESA.

3) Seals.

4) Seals.

tüütas Hesse¹⁾), ja 1842. a. sai uueks usaldusmeheks Kuresaarde P. Hintze, kes nõustus Linnast arvepidamisel aitama.

Pärnus korraldas lao tegevust Nikolai kiriku abiõpetaja Joh. Heinr. Märtenis kuni 1841, mil ta asjaajamise üle andis ÕES-i liikmele Hehn'ile. Raamatuid müüdas omas kaupluses Ludwig Friedrich Usy (Usi). Ei olnudki tema üldine läbimüük, võrreldes teistega, tolle aja kohta väike: 250 rbl. aastas; kuid olgu mainitud, et ainult $\frac{1}{10}$ läbimüüdud teostest oli ta muretsenud ÕES-i keskdepoost. Teisi sai ta otseteed Tallinnast ja palju odavama hinnaga. Usy oli arvatavasti linakaupmees, nagu Steingi Võrus, ja jagas maarahvale peale äritehingut samuti vähemaid teoseid tasuta²⁾). Aprillis 1844 oli ÕES-i Pärnu osakond likvideeritud.

Veelgi tähtsusetum läbimüük oli teistes linnades, kuigi asjaosalistel ei puudunud vastav huvi. Paide pastor K. G. Hammerbeck leidis laopidaja „soliidses isikus“ kaupmees Anton Waldmann'is, kes nõustus müütama piibleid koguni ilma vaheprotsendita³⁾). Kuid siiski ei edenenud ÕES-i raamatute levimine Paides, sest menukamaid teoseid, nagu katekismusi ja lauluraamatuid, saadi koha peal teistelt palju odavamalt. See asjaolu võõrutas rahvast ka säärase raamatute ostmisest, mis puudusid teistes müügikohtades. Lõppeks loobub Waldmann 1842. a. alul lao ülalpidamisest ja et ka keegi teine isik polnud nõus Paide ladu enda hooleks võtma, saadetakse müümata raamatud Tartu tagasi. Hammerbeck teatabki, et „eesti raamatute leving ei ole selles maakonnas küll väike“, kuid teiste kirjastajate ja autorite komisjonärid müüvad neid palju odavamalt, mille tõttu suudeti ÕES-i laost realiseerida 1840.—41. a. ainult $\frac{1}{6}$, väärtusega umbkaudu 65 rbl.⁴⁾

Viljandis oli laopidajaks 1840. a. kaupmees Pfeiffer, 1841. a. kaupmees Boström ja 1844. a. raamatukõitja Joh. Jak. Holm. Vahemeheks oli pastor Ch. W. v. Holst. Ka sinne läbimüük ei ületanud teisi linnu, küündides 20 rublani aastas. Rakveresse soovitas Kreutzwald oma koolivenda Geschwend'i, kes olevat nõus enda peale võtma asjaajamist, kuna kreiskooli õpetaja J. Nocks oleks kontrolli teostanud⁵⁾). Tegelikult aga sai siin laopidajaks Stelling, kes oli vist raamatukõitja. Läbimüük polnud siin mitte vähem kui mujal. Haapsalus seisis ladu, mis asus Holmi juures, kreiskooli inspektori Al. H. Neus'i kontrolli all. Andmed läbimüügi kohta puuduvad, kuid arvatavasti oli see minimaalne.

Kõige rohkem müütati raamatuid aga Hueck'i enda poolt

1) Hesse kiri Hueck'ile 13. XII 1841. ÕESA.

2) Märtenis'i kiri ÕES-i eestseisusele 2. VI 1843. ÕESA.

3) Hammerbeck'i kiri Hueck'ile 24. III 1840. ÕESA.

4) Hammerbeck'i kiri Hueck'ile 17. II 1842. ÕESA.

5) Kreutzwald'i kiri Jürgenson'ile 24. III 1840. ÕESA.

käsikauplemise teel kesklaos Tartus 1840.—42. a. aluni, nimelt 466 rubla eest. Rohkemal arvul levitas neid ka Mylius Tartus.

Nõnda loodi 1840. a. äride võrk üle kogu maa ja asja huvi seisukohast ei olnud sugugi üleliigne „iggamehele“ teatavaks teha, „mis seltsi ramatuid sada, kus neid sada ja mis hinna eest neid sada on“. Selleks ilmuski ÕES-i poolt esimene eesti äri-kataloog, raamatuturu nimestik „Kirja-Kulutaja“, mille sekretär juba trükituna 4. IX 1840 seltsi koosolekule üle annab. Seda anti välja 2000 eksemplaris, mille trükikulud ulatusid 17 rubla 50 kop.¹⁾ Teos oli 8-leheküljeline ja selle esimese osa moodustas paarileheküljeline „Teädaandminne“ eessõnana järgneva ladudes leiduvate raamatute nimestiku „Kirja-Kulutaja“ väljaandmise vajadusest „Marahwa kele ja kirja koggodusse“ ÕES-i poolt. „Mitmes manurgas ning kihhelkonnas“ on suur puudus raamatutest. See oleneb aga peamiselt sellest, et ei teata, mis on ilmunud eesti keeles ja et „tännini weel selle eest õiget murret ep ole kantud, et neid keigis paikus hõlpsal wisil sada olleks“. Edasi palutakse autoreid („ramatoteggijad“) uudisteoste trükist ilmumise puhul saata neist 50—100 eks. ÕES-i juhatusele, et „neid müjatele välja jäutada“. Tähendatakse ka, et kui mõned raamatud puuduvad „Kirja-Kulutajas“, on nende trükk otsa lõppenud. Uue trüki väljaandmisel aga leiduvad nad ka „ramato poedes“. 6-leheküljeline „Kirja-Kulutaja“ loendab 63 teost ühes raamatute müügihindadega ja mainib ka ladude asukohad kui ka isikute nimed, kes raamatuid müütavad. Nimestikus esinevad trükised on suuremalt osalt viimaseist aastaist, 1837—40; nende kõrval aga ei puudu ka vanemaid, nagu 1806. a. ilmunud Frey „Arropiddamise ehk Arwamise-Kunst“. Arvult on ülekaalus vähemad, mõnekopikalised raamatud, kuid siin ei puudu ka mahukaim, piibli 3. trükk, hinnaga 2 rbl. 50 kop. Nimestik levitati tasuta ja saadeti kihelkondadesse laiali kirikuõpetajate kaudu, kooliõpetajaile ja kirikuvõõrmündritele, igale poole 8—10 eks. Nõnda sai Kreutzwald 28 eks., millest à 8 saadeti Põlva õpetajale Schwartz'ile, Vastseliina õpetajale Masing'ile ja Võru linnaõpetajale Bornwasser'ile. Hiljemini sai Kreutzwald lisaks veel 15 eks. „Kirja-Kulutajat“²⁾.

Selts kavatses ka edaspidi iga aasta uuesti välja anda säärast raamatunimestikku, mis „teäda annab, mis mõdaläinud aasta sees nende (rahva) heaks trükkitud“. Aga ettevõtte äriiline tasuvus oli minimaalne, tekkisid sekeldused asjaajaja prof. Hueck'i surma järel ja loomulikult kadus tarvidus trükitud lisanimestikude järele. Küll aga tehti laopidajatele kirjalikult teatavaks keskdepoosse saabunud uudisteoste pealkirjad, mida oli 1840.—42. a. 32 numbrit, trükitud nimestiku omadega kokku 95. Suurem

¹⁾ Aruanne ÕES-i tegevusest 1840. ABM.

²⁾ Jürgensoni kirjad Kreutzwald'ile 18. IX 1840; 28. IX 1840. ÕESA.

osa neist trükiseist oli ilmunud 1840—42, kuid muretseti järele ka varemilmunud tähtsamad teosed, mis keskdepoos puudusid, nagu O. W. Masing'i „Marahwa Näddala-leht“ 1821—1825.

Nõnda edenes keskdepootegevus küllaltki menukalt tänu asjaajajale prof. Hueck'ile. Hueck aga suri 27. VII 1842. Selle järel tekkisid arusaamatused Huecki pärijate ja ÕES-i eestseisuse vahel, mida üksikasjalisemalt valgustab vastav Ülikoolikohtu akt¹⁾. Nimelt ei tahtnud ÕES tunnustada eesti raamatute levitamist omaks ettevõtteks, kuigi see tegelikult oli nõnda. Seda tõendavad iga-aastased seltsi aruanded, Huecki aruanded raamatukauplemisest seltsi koosolekuil kui ka teadaanded ajakirjas „Inland“. Selts toonitab, et see olnud Huecki era-ettevõtte, kes küll pidanud kirjavahetust autorite, kirjastajate ja laopidajatega seltsi nimel kui selle esimees. Viimane asjaolu olevatki põhjustanud valearvamist kogu küsimuses. Siiski olevat selts nõus asja reguleerimist enda hooleks võtma, kuid selle lõplik lahendamine võtvat aega. Üldiselt oli Huecki ajal (1840—42) muretsetud kesklattu kirjandust ligi 4000 paberrubla eest. Väheosa sellest summast oli Hueck müüdnud eksemplaride arvel juba tasunud, suurem osa raamatuid asus aga keskdepoos ja osalt ka komisjoniäride käes. Selle kohta koostatud aruanne näitas aga puudujääki 183 rbl. See puudujääk ei tekkinud kuritahtlikult, vaid kodusest asjaajamisest Huecki nõrga tervise tõttu ta elu lõpupäevil. Näis, nagu ei oleks mingit vahet tehtud keskdepootegevuse ja Hueck'i isikliku kassa vahel, ja saadud summad olid arveraamatuisse sisse kandmata. See andiski ÕES-i eestseisusele mõninga õigusega põhjust loobuda oma kohustustest, sest tegelikult oleks Hueck pidanud asjaajamise üle andma. Selts nõuab Huecki pärijalt 183 rubla õiendamist.

See vahejuhtumus katkestas äritehinguid ja asi jäi soiku mõneks ajaks, sest Huecki surma tagajärjel oli „suur segadus valitsemas“²⁾. Kuigi veel novembris 1842 asjale lõplikku lahendust ei tulnud, otsustas ÕES jätkata äri ja asjaajamine usaldada dr. Faehlmanni gümnaasiumi inspektori C. Mickwitz'i kaasabil. Tegelikult asja korraldajaks saigi Mickwitz. Ka veel jaanuaris 1843 puuduvad mõningad arved, mille üle Mickwitz aru annab. Siiski hakkab samal ajal keskdepoosse saabuma uudisteoseid Pärnu raamatutrükijalt Wilhelm Borm'ilt, nimelt 100 eksemplari tema kirjastusel ilmunud H. G. Lorenzsonni „Norema Robinsoni ello...“. ÕES saab neid komisjonile 30 kopikaga eks., tingimusega, et neid kallimalt edasi ei müüda kui 35

¹⁾ Acta eines K. Dörpatschen Universitäts-Gerichts in Vormundschafts- und Nachlass-Sachen des weil. Herrn Prof. Dr. Alexander Friedrich v. Hueck, ent. 1842—1857. Tartu ülikooli arhiiv. ERKA.

²⁾ Faehlmanni kiri Kreutzwald'ile 9. X. 1842. ÕESA:

kop. Raamatu hind aga oli 40 kop. 1). Ka tegi keskdepoo algust teoste laialisaatmisega ja Kreutzwaldi jaoks oligi raamatupakk valmis seatud 2).

Alles 1844. a. alul on Huecki küsimus lõplikult likvideeritud ja keskdepoos lasuvad raamatud omanikule tagasi antud, osalt aga omandatud ÕES-i poolt tegevuse jätkamiseks. Seltsil puudujääki kanda ei tulnud ja ta otsustab endiste kogemuste põhjal piirata raamatute keskdepoo tegevust. Lattu jäeti ainult menukamad teosed, kuna vananenud ja vähem nõutavad pidid kirjastajaile tagasi saadetama. Asjaajamist juhib seltsi sekretär dr. Sachsendlahl. Peaasi aga, puudus endine vaimustus ja oldi pettunud sinnamaani saavutatud tagajärgedest. Peatselt jäi Kreutzwald ainsaks keskdepoo kasustajaks, kuna teistes linnades laod likvideerisid a. 1844—45. Ka Võrus on läbimüük soiku jäänud ja Kreutzwald koguni kahtleb, kas veel jätkata äri 3). Tegevus siiski ei katkestunud; nõutakse piibleid, mille hind olevat vahepeal alanenud, kui ka Henningi „Epistli-jutlused“. 1847 oli vist ka keskdepoo likvideeritud. Siitpeale ei mainita enam ei protokollides ega kirjavahetuses ÕES-i raamatute müüki ja Kreutzwaldi kiri seltsi sekretärile, saata piibleid ja jutluseraamatuid, jäi vastamata 4).

Nüüd jätkab Kreutzwald omal vastutusel raamatute müütmist Võrus kuni 1864. a.; tol ajal püsis läbimüük endisel tasemel: aastas läbistikku 145 rbl. 1839—64 levitati raamatuid siit 3632 rbl. 35 kop. eest 5). Laopidajaks oli kuni 1861. a. Stein, kes suri ja kelle asemele astus kaupmees Jürgenson, arvatavasti Friedrich, kes oli Võru bürgermeistriks 1860—1865. Sellele kultuurilisele tegevusele on F. R. Kreutzwald innuga kaasa töötanud „armastusest maarahva vastu, mitte aga kohustusest“, nagu ta ise toonitab 6).

Raamatuid hangiti keskdepoo jaoks trükkijailt, kirjastajailt ja autoreilt. Eesti alal oli 1839. a. kolmes linnas kokku 5 trükikoja: Tallinnas Lindfors'i pärijad ja Gressel, Tartus Schünmann'i lesk ja Lindforsi pärijate haruosakond, mille omandas 1840 H. Laakmann, ja Pärnus Marquardt, kellelt trükikoja W. Borm 1840. a. üle võttis. Eesti raamatute trükkimisel, eriti aga ilmliku kirjanduse väljaandmisel ja kirjastamisel etendavad neist kõige tähtsamat osa H. Laakmann ja W. Borm. Peale raamatutrükkijate on keskdepoo varustajaiks ka raamatukauplused. G.

1) W. Bormi kirjad ÕES-i eestseisusele 30. I 1843; 29. IX 1843. ÕESA.

2) Faehlmann'i kiri Kreutzwald'ile 4. II 1843. ÕESA.

3) Kreutzwald'i kiri Faehlmann'ile 5. I 1846. ÕESA.

4) Kreutzwald'i kiri Faehlmann'ile 10. II 1847. ÕESA.

5) Kivid ja killud II. „Postimees“ 1899, nr. 36.

6) Kreutzwald'i kiri Faehlmann'ile 6. I 1843. ÕESA.

Eggers'i — Fr. Kluge raamatukauplus, ka kirjastusäri, Tallinnas muretseb O. W. Masing'i „Näddalalehte“ hinnaga 75 kop. aastakäik. Mõningaid ostusid keskdepoole tehti Fr. Severin'i raamatukaupluses Tartus. Piibli ja testamendi levitamisel oli üldiselt tähtis 1831. a. asutatud Venemaa evangeeliumi piibliseltsi missioon. See levitas esimeste 50-ne aasta jooksul 55 000 eks. piibleid ja 152 000 eks. Uut ja Vastset Testamenti. Seltsil olid osakonnad Eesti alal Tallinnas, Tartus ja Kuresaares; neil osakondadel olid ka alaosakonnad maa-kihelkondades. Osakondadel kui ka mõnel alaosakonnal olid raamatulaod, kust jagati vaimulikku kirjandust odava hinnaga ja vaesematele inimestele koguni tasuta. Piibliseltsi Tartu osakonna komiteelt sai ÕES oma keskdepoole piibleid, testamente, lauluraamatuid ja piibli-aruandeid 15% hinnaalandusega. Neid 1840. a. kuni märtsini 1842 492 eks. 227 rbl. 29²/₇ kop. eest. Ka Tallinna konsistoorium oli keskdepoole varustajaks. Lõpuks ei saa nimetamata jätta autoreid nagu pastor Henning, Tartu pastor Gehewe, J. Sommer j. t., kes oma teoseid keskdepoosse levitamiseks saatsid.

Pole huvitusega mõningad statistilised andmed raamatute levimisest ÕES-i ettevõtteis. 1840 oli kesklaos 6873 eks.; neist levitati peamiselt ladudesse laialisaatmise teel aasta jooksul 2044 eks., kõige rohkem Võrru — 618 eks., siis Tartu 414, mujale vähem, Rakverre 143, Viljandisse 116, Haapsalusse 95, Pärnu 68, Paidesse 36; kesklaost müüti 554 eks. Kõige rohkem oli laos ÕES-i omi väljaandeid — 1000 eks. kalendreid ja „Armastusse sanna liajomisse wasto“ 500 eks. Laiali saadeti suuremal arvul odavamaid teoseid, nagu 560 eks. „Tarto- ja Wörro-ma rahwa Kalender“ hinnaga 2⁶/₇ kop., 169 eks. „Armastusse sanna...“ à 17 kop., 118 eks. Winkler'i sõjalaule à 2⁶/₇ kop., 73 eks. „Palwe-ramatokenne Lastele“ à 1⁵/₇ kop., 70 eks. „Armastusse and lastele“ à 1⁵/₇ kop. Suuremaid teoseid aga vägagi piiratud arvul, nagu „Epistli-jutlused“ (1837) à 1 rbl. 4 eks. ja piibli-raamatut (1835) à 2 rbl. 25 kop. 3 eks. Aruande järgi 19. VIII 1841 oli läbi müüdud 4000 raamatut 250 rubla eest. See ei olnud suur äriline tehing, silmas pidades, et eespoolnimetatud Pärnu kaupmees Usy ükski müüs eestikeelseid raamatuid niisama suures väärtuses ja et Pärnus müüti aastast neid umbkaudu 400 rubla eest, arvestamata veel need raamatud, mis levitati Pärnu maakonnas kohapealsete isikute poolt¹⁾. Üldiselt levisid eeskätt vähemad teosed, ja Kreutzwald teatabki, et suuremail raamatuil ei ole menu rahva hulgas, sest seda ei võimalda kohalikkude eestlaste vaesus²⁾. Vähesese läbimüügi ühe põhjusena tuleb mõningal määral arvestada nõrka viljasaaki 1840. a. Selle

¹⁾ J. H. Märten'si kiri ÕES-i eestseisusele 2. VI 1843. ÕESA.

²⁾ Kreutzwald'i kiri Jürgenson'ile 31. VII 1839. ABM.

all ei kannatanud mitte ainult ÕES-i ladu Kuresaares, vaid ka kohalikul piibliseltsil ei olnud millalgi varemalt olnud nii väikest läbimüüki nagu 1841. a. Küll oli lugemise tarvidus Saaremaal palju vähem kui Liivi- ja Eestimaa, millist asjaolu tuleb linnade mõju arvele panna¹⁾).

Üksikute ladude läbimüügist leidub kõige täpsamaid andmeid Võru kohta, kus ladu töötas kõige kauemini ja seega kõige intensiivsemalt. Siin müüti 1839. a. II poolel raamatuid umbes 100 rubla eest, sest läbimüügi 10% hinnaalandust oli 7 rbl. 91 kop.²⁾. 1841 levitati Võru laost 764 eks. 185 rbl. 70 kop. eest, 1842 — 154 rbl. 12 kop., 1843 — 1384 eks. 126 rbl. 56 kop.; 1844 — 281 eks. 54 rbl. 88 kop. eest. Nõnda püsis aasta-aastane järjekorraline läbikäigu langus, mis oli ühenduses vaesuse kasvamisega rahva keskel kui ka asjaoluga, et keskdepoos puudusid nõutavamad õpetliku sisuga raamatud. Võruga ei saa võistelda teiste linnade raamatute-läbimüük. Viljandis müüti 1840. a. ja Rakveres 1840.—41. a. à 30 rbl. eest, Kuresaares 1840.—41. a. 28 rbl. 11 kop. eest 139 eks., Paides 1841. a. 10 rbl. 13 kop. eest ja Pärnus 1842. a. 25 rbl. eest: Seega oli keskmine läbimüük aastas 10—30 rbl. Mylius Tartus levitas 1841. a. 598 eks.

Millistel teostel oli suurim leving eksemplaride arvu poolest? Tartu ja Võru lao aruannete järgi olid need järgmised: „Tartoja Võrro-ma rahwa kalender“, „Armastusse sanna lajomisse wasto“, „Jenowewa ellust“ hinnaga 7 kop. ja Winkler'i „Eesti-ma Ma-wäe söä-laulud...“, C. M. Hemming'i „Issand kutsub keiki“, Ch. Fr. Hofman'i „Õnnis on see innimenne“, hind 2 kop.; „Palwe-ramatokenne Lastele“. „Sadab wiin meile kasso ehk kahjo?“ levis odavuse tõttu ja Kreutzwald peab tarvilikuks koguni uue trüki väljaandmist³⁾). Piibli-väljaandeist eelistati suuri, neljandik-kaustalisi, mida perekonna mälestisena põlvest põlve edasi pärandati. Kuresaarde nõuti ka J. W. L. Luce „Tervisse Katekismusse Ramat'ut“, P. Mannteuffel'i teoseid ja Kreutzwald'i „Wina katk'u“.

Peab mainima, et Liivimaa osas levisid lõunaeesti-murdeliste trükiste kõrval ka põhjaeesti-murdelised, kuna aga Eesti- ja Saaremaal loeti ainult põhjaeesti-murdelisi teoseid. Hesse ei soovitagi ÕES-ile saata Kuresaare lao jaoks lõunaeesti-murdelisi raamatuid, sest neil ei oleks seal poolehoidu. Ta olevat terve aasta jooksul müünud ainult 2 eks. lõunaeesti murdes trükitud „Se õige Soldat ehk Peter Lohbekki Ello-Käük“. Ka Kreutzwald manitseb Eestimaa ossa mitte saata lõunaeesti-murdelisi

1) Hesse kiri Hueck'ile 13. XII 1841. ÕESA.

2) Jürgenson'i kiri Kreutzwald'ile 24. II 1840. ÕESA.

3) Kreutzwald'i kiri Faehmann'ile 6. I 1843. ÕESA.

raamatuid, sest „Fallinna-maa“ eestlastele olevat see keel võõras¹⁾). Küll olid Võrus läbi müüdnud Vastne kui ka Uus Testament ja uues saadetises nõuab Kreutzwald 5 eks. mõlemaid²⁾).

ÕES-i raamatudepoo andmeil on võimalik valgustada täielikult ka eesti raamatuturu tollaegset üldolukorda. Siit selguvad tõelised põhjused, miks ÕES-i ettevõtte kokku varises; nimelt ei suutnud ta võistelda aja jooksul ja olude sunnil varemtekinud raamatumüütajate liikidega. Vajati ikka veel ainult vaimulikku kirjandust ja seda levitasid linnas kui ka maal piibliseltsid, peale selle linnas veel raamatuköitjad ja maal köstrid kui ka kooliõpetajad. Viimased elatasid endid ka raamatute köitmisest.

Piibliselts Kuresaares müüas piibleid ja uusi testamente odava hinnaga, eriti vaestele, ja kõrvuti raamatuköitjad katekismusid ja ka lauluraamatuid, nõnda et ÕES-i ladu vajas ainult õpetliku sisuga jutustavat kirjandust³⁾). Säärase kirjanduse valik oli aga oma vähesuse tõttu tol ajal vägagi piiratud. Maal esinevad tähtsama tegurina köstrid ja kooliõpetajad, kes otsisid oma palgale lisateenistust ka raamatuköitmisest. Sääraseid köstreid leidis Võrumaal kolmes kihelkonnas, Vastseliinas, Rõuges ja Põlvas, kes töötasid palju odavamalt kui raamatuköitjad linnas⁴⁾). Sellest ongi tingitud, miks Kreutzwald soovib Võru lattu saata äsjailmunud vähemaid eesti trükiseid köitmata, et „köstrid, kes palju armetumas seisukoras kui ülikoolilinna raamatuköitjad“, võiksid vähest teenistust leida. Kuid köstrid ei piirdu mitte ainult vaimuliku kirjanduse levitamisega, mis oleks päris loomulik nähtus, vaid ka kalendrite köitmine ja müütamine on aastate jooksul nende eesõiguseks olnud. Et seda õigust mitte kitsendada, palub Kreutzwald saata 50-le kalendrieksemplarile lisaks maa- kirikute jaoks uuesti 100—150 eks., kuid juba köitmata⁵⁾). Mitte ainult köstrid, vaid ka õpetajad koolimajade juures köitsid ja müüsid raamatuid, kuid mitte nii suurel määral kui esimesed. Kirikuõpetaja Reinthal tellib Rõuge kihelkonna koolimajadele 15 eks. O. W. Masing'i „Luggemisse lehti“⁶⁾). Viljandi maakonnas oli 20 raamatuköitjat-raamatukauplejat⁷⁾); see laseb oletada, et üldiselt leidis vähemalt iga kihelkonna kohta 2—3 isikut, kes kauplesid raamatutega. Need olidki suvekuudel talupoegade vaimutoiduga varustajaiks. Talvekuudel aga, kui põllutööst vaba oldi, külastati juba parema meelega linnas asuvaid raamatuköitjaid ja raamatukauplusi⁸⁾).

1) Kreutzwald'i kiri Jürgenson'ile 24. III 1840. ÕESA.

2) Kreutzwald'i kiri Faehlmann'ile, dateerimata (IX 1843). ÕESA.

3) Hesse kirjad Hueck'ile, pass. ÕESA.

4) Kreutzwald'i kiri Jürgenson'ile 28. V 1839. ABM.

5) Kreutzwald'i kiri Hueck'ile 18. X 1840. ÕESA.

6) Kreutzwald'i kiri Hueck'ile 9. XII 1840. ÕESA.

7) Raamatuköitja J. Holm'i kiri C. Mickwitz'ile 23. III 1844. Seals.

8) Seals.

Loomulikult ei olnud kõstrid- ja kooliõpetajad-raamatuköitjad kutsealaliselt väljaõppinud meistrid, mille tõttu nende töö kvaliteet jättis paljugi soovida. Talupoegade nõudeid rahuldasiid nad aga kõitehinna odavusega. Sellevastu oli Tartu raamatuköitjate korralik töö umbes niisama kallis mis raamatki, kui silmas pidada, et ÕES-i kesklaos kodu- ja kirikuraamatu köidetud eksemplar maksis 92¹/₇ kop., millest langes kõite arvele peaaegu pool hinda — 41 kop.

Üheks eesti raamatute levitamise keskkohaks oli ka laot; see oli kiriku järele tähtsam kooskäimis-koht, kus aega viideti ja ka ostusid tehti. Kreutzwald teatabki, et jaanipäeva-laadal saanud Võrus otsa laos olevad eestikeelsed teosed¹⁾. Hesse kahjatakse aga, et Kuresaares olevat tema kui ka Linnas miikhililaada ajal olnud haiglased, mille tõttu jäänud lao tagavarad realiseerimata.

Oma teoste levimise eest hoolitsesid autorid-kirjastajad ise ja pastor C. M. Henning andis omi väljaandeid linna kaupmeestele ja maal kõstritele „väga odava hinnaga“ komisjoni peale. Nende komisjonäridega ei suutnud ÕES võistelda²⁾. Ka J. Sommer'i „Luige Laus'e“ eksemplarid saadeti Viljandi laost otsekohe keskdeposse tagasi, sest neid oli autor varemalt ise andnud laopidajale komisjoni peale.

Huvitav, et eesti raamatu leviku seisukohast etendavad teatavat osa ajastul, kus rahval võimalust ei olnud kirjanduse ostmiseks, linakaupmehed. Osalt karskusepropaganda mõjul oli Võru linakaupmeestel (näit. „Jännes või Pödder“) kombeks saanud talupojale, kes linadest õnnelikult lahti sai, tasuta jagada raamatuid. Endise paari pitsi viina asemel võis ta valida paar mõnekopikalist pisiteost, et neid kodustele kaasa viia³⁾.

Üldkokkuvõttes oli eesti raamatuturu olukord 1840. a-is järgmine. Uusi eestikeelseid teoseid ilmus aastas keskmiselt 20. Sinnamaani valitsenud vaimuliku kirjanduse kõrvale tekib ka ilmlik, jutustava sisuga. Teoste levitamise eest hoolitsevad autorid ja kirjastajad-raamatutrükijad, saates neid komisjoni peale linnades talurahva-kauplustele ja raamatuköitjatele, maal kõstreile ja kooliõpetajatele, kes kõitsid ka raamatuid. Piibliseltsil olid omad laod piibli, Uue Testamendi ja lauluraamatu müügiks. 1839. a. kinnitatud ÕES Tartus asutas samataolise kesklaos ühes müütamiskohtadega kõigis linnades, et levitada peamiselt küll õpetliku sisuga teoseid. Kuid mõne aasta pärast likvideerus see ÕES-i ettevõte. Kallid, seejuures küll korralikud, köited tõstsid niivõrt raamatute hinda, et ei suudetud võistelda teiste raamatute

1) Kreutzwald'i kiri Jürgenson'ile 23. VII 1839. ABM.

2) Hammerbeck'i kiri Hueck'ile 14. I 1841. ÕESA.

3) Pastor Reinthal'i kiri Faehlmann'ile 9. III 1844. ABM.

levitajatega. Ka kadus lõppeks endine vaimustus seltsi tegelaste hulgas. Ainult Kreutzwald jätkas Võru lao tegevust keskpäraste tulemustega kuni 1864. a. Peab aga ka silmas pidama, et üldiselt ei olnud rahva ostujõud viljaikalduse ja kääriva majandusliku olukorra tõttu kuigi tugev.

Fr. Puksov.

Eesti luule 1932.

1932. aasta on andnud viis kogu tuntud nimega luuletajailt: Vilmar Adams'ilt „Maise matka poolel teel“, Johannes Barbarus'elt „E. V.-r.“, Jaan Kärner'ilt „Inimene ristteel“, Johannes Schütz'ilt „Maha rahu!“ ja H. Visnapuu'lt „Päike ja jõgi“.

Värsipõiming — nagu see on viimaseil aastail kujunenud standardarvuliseks kogude suhtes, ainult autorite vaheldudes.

Ka sisuliselt kannab see toodang teatud stabiilsuse märki, millega kaasas käib tunduv rahunemine vormilisis otsinguis.

Ja laiema vastukaja mõttes tuleb juba mõnda aastat meie lüürikal leppida kaunikesti osaga „hüüdjä häääl kõrves“ — tänu ajavaimule ja avaliku arvamuse suhtumisele.

Kui asuda selle luule kallale lihtlabase reporteriküsinguga: mis uudist, siis tuleb vastata: uudist on ehk Vilmar Adamsi kogus, kuid vastuse teine pool on: uudist küll aastatoodangus, kuid mitte võrreldes kogu meie pärastrevolutsiooni-lüürikaga. Viimasega kõrvutamisel leiate aastatoodangus varem-algatatud ajalaulu, ühiskondlikult kõlastatud värsistikku, looduselüürikat, armastuse-luuletki; leiate suurlinna elu peegeldusi ja meie kitsaima ümbruse setseeringuid, ajaloosse tagasivaateid ja tulevikuperspektiive, aktu-aalsemat ja vaba luulet; ei künna siin uudismaid, vaid toimetatakse edasiharimist, teisendamist, arendamist — luuletatakse s u r u t i s e ajastul.

Kuid luule, see tundelisem kunstidest, ei ole depressiooni all muutunud ainult pessimismi karikaks ja viha ning pahuruse aamiks, vaid siin kohtate helke loodusest ja valgusest ning sähvatusi vaimust, püstipäisust ja omajoont.

Järgnegu üksikteoslik vaatlus.

Juba oma raamatu pealkirjaga tähtsustab V. Adams oma isikut: luuletaja oma „maise matka poolel teel“; luuletistes enestes osutub ta kõige egotsentrilisemaks oma kolleegidest ja mitte üksi vaatlusalusest perioodist, vaid ületades ses suhtes neidki, kes kuuluvad varemate sekka. Autorit ei ole kohutanud juba aastaid korratavad halvaks panu-lööklauseid „buduaariluulest“ ja „elevandiluust torni sulgumisest“. Iseenesest ei tingi luule intensiivsust, sügavust ja kõrgust geograafilised ega paigalised piirid ja „enese kaudu maailma“ on ammulausunud tõde

tunnetusest; seepärast ärgu olgu Adamsilegi tehtud tõkkeid ainevalikus, vaid peamiseks küsimuseks jäägu ikkagi: kuivõrt on siin kunsti või millevõrra paberit, ning veel: mis määral kohtame siin ehtsust ja kui palju poosi, ja lisaks: kas värskust ja huvihaaravat või kulunut.

Adams peab end prohvetiks (lk. 58). Enesepeegelduse suuri sõnu leiame Adamsilt piisavalt, rohkem kui see talle kasulik on, et vältida nime posöör ja Narziss: lk. 8 — „Keskajal oleks tuleriidal läind paradiisi minu hing“ ja edasi:

„Hing — kõige hellitatum lady
Ning surmaks valmis igal a'al“.

Kogu see luuletis, kui ta oleks pühendatud kellelegi sõbrale või austatavale, kutsuks sellelt välja (liialduslikuna) tõrjuva žesti ja vastuvaidluse, aga iseenese kohta lausutuna — kuidas seda lugeda autoril punastamata ja kuidas veel ilmutada, pealegi jämedas trükis? Suuri sõnu leidub teiselgi lehekülil. Ehk elegantset koketeriid (lk. 10) — kui palutakse Olematut:

(Ent siis, kui mul ei jätku jõudu

Et siis ei võidakse elu vastik)

Vaid kergelt, nagu kiri kasti,
Saaks ajju lastud vaikne kuul.

Muide: see ridade paar on väga hästi õnnestunud ja lõpetab luuletise ümmaralt ning tihjaksammutatavalt.

Enesehellitusest kõneleb „Uneleja“ ja küllalt leidub otse ridades, enam aga ridade vahel, enese eraldamist valimikku, mingit salongipärasust, esteetilist nautlemist ja mõnulemisrõõmu.

Reageerinud skeptiliselt V. Adamsi enesetähtsustamistele ja tõrjuvalt ta poosidevõttudele (mida kõike ei hakka siin tsiteerima), samuti nagu muianud ta Dante-tsiteeringute ning pisut snoobitseva kaaneilustise puhul, konstateerid edasi V. Adamsi vaimu värskust ja värsside nõtkust, üldse ta artistlikkust, talenti ja kultuuriharrastusi.

Kuigi autor lausub mõndagi enneöeldut, maalib pilti tuttavat, siis oma isikupärane joon on tal olemas, ta väljendus on teissugune, lahkuminev tavalisest ja vaba kohmakusest — selleks paneb ta suurt rõhku fraasile; ei hülga hoolt, vaid viimistleb oma värssse. Kui sellele ka väärtust ei taheta omistada värssi proosastamise ja vormi lõdvendamise ajajärgul, siis see paremus on ikka: et võidab enamat lugeja tähelepanu, annab võistlusel silmi ette — ja lugeja jaoks ju raamat ometi määratakse.

Muidugi, kui väljuda ainult „eluläheduse“ nõude lähteko-
hast ja massi teenimise aluselt, siis loetakse Adams erru ehk veel pahemasse paika, sest ta lahti-isikustatumad ja aega ning olusid kajastavad värssid (kui neid siin ka rohkem oleks) mõjuvad ikkagi

nagu salongisotsialism. Ja paraku ei ole ta puhas ka tühisemast mänglevusest ning galanditsemisest, kuigi ta teisest küljest omab ka tabavat pilku ja ironiat.

Aga häid luuletisi tal on: „Kahtlus“ —

„Oo kahtlus... on sinu ilmutuste gamma
kui aastaiks pikkund mahalask“¹⁾.

milline võrdluspilt on mõjuv, samuti nagu edasine: „Oo sõõbu kivvi, haige hammas!“ Edasi lk. 16 lõppausega: „on surnud elu, aga sünnib surm“; „Maailma südames“, „Iluduskuninganna baaris“, „Anapestilisi rütme“, „Viimnepäev“, „Neidise külustus“, „Neidis täna“, „Variatsioon eelmisele“ j. m.

Leidub ka pihtalöövaid epigrammivaimu ja -laadi lühiluu-
letisi nagu: „Elu on võitlus“, kus

Võitluses võileiva
Leiab ka pankur.
Võitlemas Raha,
Vasar ja Sirp...
Töölise nahal
Võitleb kirp.

Hästi ja lühidalt ära nõogatud.

Veel: „Mu magadisvaguni madonna“ — küll kerge, kuid na-
pilt sõnastatud ja leidliku lõpukäänakuga eneseironiseering. Hoo-
pis salvavamalt reageerib ta aga „Vaikelu’s“, mille lõpetab:

Euroopa pärdikust ja Aasiast
On saanud selline cockteil!

Üldse õnnestuvad Adamsil sageli luuletiste lõpud; plasti-
lise pildi või mõttega, ootamatu pöördega, üllatava avastusega
ilmutab ta vastuvaidlematuid oskusi lõpetada, nagu seda tunnis-
tavad: „Härra Pind“, „Neidis täna“, „Sümposion paastuajal“ I ja
II, „Gogol“ (lk. 71), „Tüdruk tennist mängimas“ j. t.

V. Adamsi väljendusvärskusest ja -mõtestusest veel mõned
proovid: „Suhu pand vihkava vaikuse rätt“, „Ja kui jumal ei an-
nud meil tiibu, siis vabrikus valame neid“, „Ükskord uljas len-
durist pühak hirmunud lennuki Marsile viib“, „Siis jumal
viidi seina ääre — ja jumalaks sai paljas sein“, „On hommik
nagu kiiver vaskne, kui tahad päikest paljapäi“. „Lapsepõli on
pleekund tapeedid, paradiisiks meil' siiski ta jääb“, „Mina ehi-
tin kord püramiidid, aga enam ei tunnista miks“.

Kuid väljendiste valikus ja sõna tarvitamises ei ole autor
ometi osutanud lõplikku viimistlust. Ta kordab. Sõnanud hea
pildi: „siis jumal viidi seina ääre“, tarvitab ta sama valemit:
„seina ääre säet on luule“ ja veel kolmandas kohas; nii kahvatub
kõva sõna. Liialt tihti tarvitab ta sõna: lemb, lembe, lembi; heas

¹⁾ Sõrendused igal pool minu. A. A.

stiilis, mida ju taotleb Adams, selliseist kinnissõnust hoidutakse; samuti võiks vähem opereerida südamega.

V. Adamsi raamatu ümber on tekkinud juba sensatsiooniõhkkond, mis ähvardus lahenduda vist kohtus. Algatajaks oli B. Linde, kes luuletises „Mondääanne“ leidis perversiteeti ja ebamoraalsust, koguni hullematki. Peab olema väga hea haistmine, et leida seda luuletist kõlblalt kriminaalseks; eelarvusega ja lihtmeelsem lugeja neist tumedastisõnastatud ridadest küll välja ei loe midagi hädaohtlikku. Kahtlusealuseid ridu võib siin ju ka abstraktselt mõista.

Tulles tagasi Adamsi raamatu kui kogumiku juurde ütlen: V. Adams on artist, kuid ilma suurhaarava sügavusega, ta on romantik ja pateetik, kuid ilma tulisema temperamendita. Tal on vigu, kuid ta on luuletaja. Ja huvitav on ta värsside kogu tõeliselt.

*

Johannes Barbarus oma raamatus „E. V.-r.“ on kaaslasist kõige poliitilisem luuletaja (ühtlasi on ta kogu kehakaim kolleegide omist). Barbaruse koht oleks rahvasaadikute ridades, ägedamate vastasrindlaste rühmas ja mitte ainult Eesti riigikogus, vaid ka mingis kujuteldavas Euroopa parlamendis, sest Barbarus võitleb ühiskondliku õiguse ja õigluse eest. Tema programmiluule värssid on manifestid ja protestimeelsuse deklareeringud, teravad olude ja seikade kritiseeringud ning üleskutsed massi tõusule — suurema rõhu tundudes enam paatosel ja retoorikal kui sügavamal läbitundmisel. Oma seisukohtade avaldamine ja meelsuse deklareerimine on tal esiplaanil, tähtsam kui luule viljelemine ja aine sulatamine taideks. Tema värss on juhtkiri, följeton, gloss riimides ja rütmis. Ta rütm on ikka sama (vähese erandliku kaldega rahvalaulu — regevärsi laadi, mis mulde on annak vaheldusvärskust) barbaruslik rahutu, paljukõnelemisrütm. Temal on kergem üllatada kui veenda.

Erandliku nähtusena on Barbaruse kogu varustatud eessõnaga, milles ta täiesti teadlik on oma värsside saatusest, lausudes: „ajalaulud iganevad“. Need on ajalaulud, millist liiki luulet nüüd teoretiseerijate kooris sageli nõutakse — kodanlikes ajakirjanduses. Kuid vaevalt meeldib kodanlusele see ajaluule. Nii need laulikud on: nad nagu tuleksid vastu päevanõuetele, kuid teevad seda omapealiselt, selgrootalt, hambaid näidates. Muutuvad isegi paraku pealekaebajaiks, loodetud oleva ausärastamise asemel. Eriti on see maksev Barbaruse kohta, kes pealegi kindlustab oma positsiooni lausungiga (eessõnas): „mind süüdistada ei saa, sest esinen ise prokurööri osas“ ja sisuliselt on tal sellega õigus.

Barbaruse suhtumises luuletamisse ei ole iseloomunud need märkmed, mis ta on lisanud pikemale teosele „E. V.-r.“, poeem kahel plaanil, — ta ütleb, et poemi kahele plaanile paigutamine

on olnud tarvilik loomingu seisukohalt. „Lugejal on ehk nii raskem, luuletajal — kergem!“ Tõepoolest, seda poemi ei ole kerge lugeda, selgus kannatab, otstarbekohasem oleks olnud anda kõik harilikul plaanil, tervikluse võiduks. Kunstiga on juba nii, eriti meil asetleidva mõtlemislaiskuse juures, et takistused ja raskendused kunsti vastuvõtmisel enim häirivad ja peletavad, kui kiudsaksid süvenema ja dešifreerima. Luules ja kunstides on senini valitsenud printsii, et looja ei tohi karta raskusi, vaid peab neid ära võitma. Kui nüüd „luuletajal kergem, lugejal raskem“ peaks printsüübiks saama (mida õieti lause autorilt ei tahaks uskuda), siis on tee lahti muuseas ka lodevusele ja käialaskmisele. „Lugejal raskem, luuletajal kergem“ — see meetod on kahjulik luuletajale enesele, kui lugeja pahandub juba lihtsalt vormi pärast, läbemata süüvida sissu.

Pidades põhjendatud arveid meie poliitikute, „isamaalaste“, tõusikute ja kompaniiga, klaarib Barbarus suhteid ka kaasluuletajatega, väljendades väiteid, mis ei jäta esile kutsumata vastuvaidlusi. Kõigepealt: tänapäeval on küll luuletaja see üsna väike tegur ja süüdlane meie maksvas ühiskondlikus korras ning selle mõjustamises, — on ju lüürika nii ebapopulaarne.

Jättes kõrvale muu selt alalt, peatun luuletisel „Elavate poolt ja manalaste vastu“, kus ta hüüab:

„mööduge rahulikult kopitund klassikuist

tean: iga manalane — elavalle riiv...

vaevalt saaks olla ta tulevõlve eostajaks —“

kusjuures loendab rea meie surnud kirjanikke, lõigates sellega laudlina pooleks elavate ja koolnud kirjanikkude vahel, küsimata, kas lahkunute vaim mitte edasi ei ela.

Ja edasi:

„Ja sina, uustulnuk, kelle nime ma ei tea,
tervitus sulle: süda, käsi, ole hea!

Kui ründate tulevikku — üle mu haa,
meenutage! moodustan ainult hüppelaua...“

Surnuna on ju loogiliselt ka Barbarus ise mitte „elav“, vaid „manalane“ — kuid enda arvates mitte „elavalle riiv“ ega muu kopitunud takistus, vaid „hüppelaud“ tulevikku. Võidakse autorit süüdistada liigeses iseteadvuses ja enesekiituses.

Barbarus eitab olevat ülekohut ning ühiselulist korda ja eitab ka kõike vana, kuulutab tulevikku, ergutab ja kutsub üles tuleviku heaks elama ja töötama:

„Tänapäeva inimene — kaugustesse näev:
loodangul päikse juba tervitame koitu,
sõnade märklauaks: aasta 2000.

Sedasi,

edasi!“

Ta on ratsionalist, elujaatav, järsk, range sõnaga ja irooniline. Tarvitab võrdlusi spordist, moodsast tehnikast ja füüsi-
kast, armastab kauguste perspektiive ja vaateid kõrgusilt. Oma
väärtuslikumad, piltlikumad ja mõjuvamad sõnangud aga sageli
segab ta ja koormab ära sõnalise liigliha ning proosastatud värs-
sidega, küsimata ja hoolimata, kas ta luuletisist jääb järele luule-
tisest oodatav järelhelin või mitte. — Olles kaugel sellest, et
nõuda kunsti kunsti pärast, tuleb siiski tunnistada, et Barbarus
oma luuletised tihti jätab tihendamata kunstiliseks hoovuseks ja
ümmaruseks.

Et ta viimast aga suudab, seda tunnistavad luuletised nagu:
„Ühe talve-hommiku läbilõige“, „Väljarändajad“ oma keskmises
osas ja tundeatud lõpuga; „Matk ellu 1“, „Kevad sügisen“,
„Suve kroonika“, „Värss = mu kevad“, „Vabakevade“ tsükkel,
milles tuikab ürgtundeid ja tarmukat värskust, „Ööst hommi-
kusse“, „Must kass“ j. m. m. raamatu paremikku kuuluv salmistu,
millele lisaks loendub heledamaid lauseid, ridu ja sõnu varjuli-
siltki lehekülilt.

* *
*

Ja an Kärneri „Inimene ristteel“ on neist viiest
kõige raskemeelsem ja ühetoonilisem raamat. Ta raskemeelsus
sõltub elu hädadest ja viletsustest; neist maalib ta süngeid ja
pealekaebavaid pilte, kus sageli korduvad: nälg, viha, õudus,
meeleheide, tigidus, needus, sajutused; ainult oma kogu lõpu-
poolel reibastub autor, hüüatades ülestõusu-rünnakule ühiskond-
liku ülekohtu vastu.

Kärneri eelistatumad sõnad on ses kogus: nälg, peni, õud,
süda, vaesus, timukas, räbalad, viletsus, sapp. Kõige selle ma-
senduse ja sünguse asetab ta hulgas luuletistes talve külma ja
kõledusse — ja kõveneb pessimism.

Kärner on siin suurel määral subjektiivne luuletaja ning
jagab enam moraali ja õpetusi, kui see võiks luuletusile kasulik
olla. Parem on seisukohavõttud jätta lugeja osaks. Seks olgu
värssides domineerimas tegu ja pilt, niivõrt iseenesest mõjuv, et
lugeja ise teeb otsused. Kui autor oma kommentaaridega ja aval-
distega poolehoid, protestid ja seisukohavõttud nii-ütelda lugeja
nina eest ära võtab, siis on sellega lugeja õigusi vähendatud, ta
isetegevus ja omamõtlemine kitsendatud.

Voolavalt, harjunud rütmis veeretab Kärner oma värse.
Oma peateema teisendamistes ja paljundamistes ta ühetoonistub.
Iga kord ei tundu ta luuletis suure elamuse tootena. Kui tõeline
elamus ehtsa kire ja intensiivsusega on paberile pandud, siis on
see ühtlasi ka tühjaks ammutatud, nagu plahvatusega lahendatud
effektile järgneb rahu ning paus; kui aga paugud tulevad nagu

kiirlaskjast, siis on meil tegu juba mehaanikaga — mõistusliku ülekaaluga produktiga.

Kultiveeritum värss tuleb Kärneri vilunud (pauguti liigagi vilunud) sule alt harvemalt. Kogust jääb paremikku märkida: „Laul ühest poisikesest“, „Mängumaja“, „Lapse päev“, „Eksinud poisi seiklusi“, „Lambi valgel“, „Talv 1932“ — kolmas luuletis tsüklist, „Üllatus“, „Kevadlaule“ I ja V, „Kiviraidurid lõunal“, „Vaikne õhtu“, „Õhtu pärast äikest“.

Et Kärner võib hästi öelda, selleks leidub kogust tunnistusi; siin ainult paar näidet:

„...lapse pilgu abitus ja valu
— — — — —
...mu silmist sisse palub.“

„Korjates tervist päikese alt
aia ääres vanake suigub.
Lapsed seisavad läve ees,
võidu nina ja räästas tilgub.“

Kuid selliseiks tsiteeringuiks on Kärner kitsi põhjusi andma— just nagu ei tihkaks kultiveeritumat sõna palju oma värsside teenistusse panna Kärner, see vaese rahva ja aja hädade ning narruste laulik, kes muuseas oskab küll selgelt ja lakooniliselt väljenduda, nagu näiteks „Iroonilistes riimides“:

„Täna imet ei sünni enam:
Selleks on maailm liiga tark.
Frëud, ja kino, raadio, lennuk —
Milline kõigeteadmise poos —“

*

Meelsuselt kahe eelmisega sugulane on Johannes Schütz oma kogus „M a h a r a h u!“

Tujult ja temperamendilt läheneb ta rohkem Barbarusele kui Kärnerile, kellest ta on optimistlikum, vähem vihasesõnaline, opereerides enam iroonia ja meeoludega.

Ehkki raamatu pealkirjaga kuulutab Schütz end võitluse laulikuks ja ta lõõmalustist ning trotsist on tunnuseid ta värssides, kõnelemata ta rühmaprogrammist, ometi on selles kogus kunstiliselt saavutuslikum osa seal, kus ta mõtiskleb, nukrutseb, tuskleb, kibetseb, kus ta on enam välisilma mõju alune kui mõjustada püüdev. Nii eraldame vormikindlama „Käsipõsikil“, siis „Vastu ööd“, kus luuletaja rühib läbi tühja, kõleda linna õises vaikus, mil:

„Rämpsuks kägarasse viskub
elutahe, rõõm ning usk:
see on meie tõu tusk —
külm ning enesesse kiskuv.“

Ikka, ikka ringi tiirle,
hõiska, ülista või nea —
oma kodumaisin piiren
kitsus sulgeb iga rea.“

See on luuletis, kus plastiliselt on edasi antud öised muljed ja kus lõpuks usutava seiga abil on tehtud kääne tõusumeeleollu. Edasi „Väsimus“, jälle kindlavormiline luuletis, kus orbiitlane ei häbene laskuda inimlikku nõrkusesse ja olla päris lihtsalt impressioonide kütkes. Veel „Viimne öö“, milles toimitakse jällegi oma isikuga ja kus küll hüütakse programmikindlalt:

„Ias hääbuda see, mis vana ning nõrk,“

kuid põletanud vana kuuse:

„Tahaks järgi veel visata
midagi aegunud asjade seast,
et kerkiks soojuse pügal —
selleks kõlbab oma tühine süda
ja tänini kirjutet read.“

See märgib küll siirust ja eneseirooniat, kuid südame ahjuheitmine — kas see siiski ei anna ära saladust, et süda takistab, et süda dikteerib, et ta maksab ja käib oma rada kõigi lipukirjade kiuste.

Ühistundlikest luuletisist on mõjuvam „Matus“, napp kirjeldus, kus lihtsa sõna all tuksub ainst enesest sõltuv sügavam tundmus ja sündmuse paljutähenduslikkus. Värskema vaatluse ning nägemise produkt on „Lihaturul“ oma drastilise naturalistliku lõpuga. Eelistatavamate luuletiste hulka kuuluks ka avavärss „Vaevamägede maalt“, portree luuletaja isast-töömehes, kui välja lõigata lõpupoolelt eelviimse salmi autori seletusread: „Mul on tunne“ jne., mis lahjendavad pilti. Aga lõpp ise on hea.

Kui Barbarus meelsasti suunab oma pilgud üle maakera, siis Schütz leiab küllalt ainet üsna lähedast ümbrusest, agulist, väikelinna miljööst. Siit on ammutatud meil enne Schützi, on leidunud ainet temale ja jääb üle teistele.

Nii kirjeldab Schütz kojameest, kes „taskust ja tundmusist tühi“, koristab kevadist tänavat, leiab äkitselt vastse kahekroonise raha, „pilgu kõrgele heidab ning kõhatab nõksuva põlvega talvise sapi sügavast rinnast“. Siis:

„Iaseb paista ninna
paar päikese kiirt“.

On luuletajast nähtud ja lugejalegi heameeleks sõnastatud väikese inimese juhuslik rõõm.

Või korstnapühkijast värsitaja ärklitoe katusel, kelle kuul-
dava toimingu puhul leiab autor ühistunde:

„On tunne — nagu voolava tööga
enese kaelast alla käiks luud
ja puhastaks tahma, mis imesin sisse
uneta ööga —“

Edasi annab Schütz oma värsis ruumi mustusevedajale (kir-
janduspoleemilises luuletises), maalrile, kardsepale, muule amet-
ja töömehele, asub isegi treipingi taha — muide, „Treipingil“, ses
töölaulus puudub aga tööriitm, takt ja töötarm, selle asemel esi-
neb Schützi eelistatud kirjelduse laiavalgus, mis küllalt
takistab Schützi tõusmast töölise- ja tööväe rünnaku ning rüh-
mangu laulikuks (mitte üksi mainitud luuletise puhul konsta-
teeritav).

Vormilt on Schütz aastakaaslasist kõige vabam, seda kuni
värsside lammumiseni ja hajuvusen. Ei tuleks talle sugugi kah-
juks enam distsiplineeruda, et mitte sattuda nii värsi proosasta-
misse, nagu on „Enne Pen-klubi istungit“ (kus muide ei puudu
ka poosi jäljed), samuti „Novembri õhtul“ (see sõnaohtrusest
koormatud ekskursioon ajalukku, reportaaži ja geograafiase),
veel „Läbi töötavate tänavate“ (aiva kirjeldised). Siis oleks ku-
jundunud rühtlikumaks „Talisel teel“, mis välisest rütmi- ja rea-
kindlusest hoolimata kipub sisemiselt jääma ohjeldamatuks
loendiks.

Schütz on rühma teoretiseeringute ja loosungite kaudu ise kit-
sendanud oma loomingu piire. Sestap on vastuoksulik ta värsis-
kõnelda nii mitu korda „uneta öist“ — orbiitlane ei halise! Ja
mitutki puhku ta luuletisis ilmnev enese isiku ja kitsama inter-
jööri tegelemine võib temalegi kaela tuua etteheite „oma enese
mina kallal nokitsemise“ pärast, mida ta rühm just teistele hülgav-
alt nina alla heidab. Nii tahab olla Schützil piiratud vabadus
pessimistelda nagu näit. „Võitluses“ (eespool lõppu).

Minu ja vististi paljude väljaspool rühma seisjate poolt ei ole
karta luuletaja loomingu vabaduse kitsendusi, pigemini olgu juba
tõkestatud programmi- ja teoretiseeringute diktatuuri nõu-
ded, milles toetust leiame näit. Goethe'lt, kes lausub: „grau ist
jegliche Theorie“.

Tahaks siiski häält tõsta ühe asja vastu, mis ei kuulu puht-
loomingusse, vaid suhtumisse, see on: „Kevadisel avavõistlusel“
kirjeldab Schütz, kuis tänapäeval ei hinnata enam „Faust'i“, Beeth-
hoven'it, Poe'd, Whitman'it j. t., vaid eelistatakse jooksjat Pelt-
zer'it, poksijat Sharkey'd, krulitõukajat Hirschfeldt'i j. t. ja:

„Kes Wilde sõnamaadlusist saab veel jagu
Mahtra sõjan ja Mäeküla piimamehen,
kui Jaan Jaago
murrab matil öiad iga mehe?“

Aga kui Schütz väljendab oma seisukohta ses seigas, siis hüüab ta:

„tervitan neid, kes suured
jooksurajal, värvi-, sõna- või helimängun valdavan“

ja lõpuks:

„ükskõik, kas võidab siin see,
käsin kel jõud või laulden kes jookseb oma tee“.

Nii siis, üheväärtuslikud olgu Beethoven ja „looduseime“ Hirschfeldt, Ed. Wilde ja Jaan Jaago. Täname! Nii „moodsad“ me ei ole.

*

Viimne, Henrik Visnapuu kogu „Päike ja jõgi“ sisaldab kõige enam looduslüürikat (koos pisku armuluule ja mõninga allegooriaga) ja on teistest kõige vähem aktuaalne, ei sugugi ajakajastaja (kui mitte arvesse võtta paari kõrvalist viidet oludele).

On palju, arvamata palju luuletatud loodusest, kuid ikka on see ala võimalusi pakkuv, huvisid ja süidant enda poole tõmbav, kui aga luuletaja seisab oma ülesande kõrgusel, kui ta oskab näha ja tunda ning leiab need sõnavõtmed, mis lugejalegi lahedasti avavad ukse looduse aaretesse.

Talv oma rahu ja puhtuse-vaikuse ning tuiskudega, kevad urbadega lumes kuni kündja ning orasteni, suvi, see suur ajakülluslik õnnistus inimesele, — see oleks Visnapuu raamatu lihtne luustik, ta meeleolude alus.

„Lumises päevas“ saavutab ta lihtsa, mõtliku loendi abil, mis kirjatud mõningate elavustega nagu „orav käpaga puistab mu pähe lund“, selle rahu ja kergemalt hingama paneva meeleolu, mis irrutab su tubasest argielust. „Pööripäeva eel“, küll tavalises, kuid värskeks hõngustatud rütmis, sisendab ta reipust ja tarmukust, ja tunned lõbu, kui:

„Vastu silmi, vastu nägu
tuul lööb sula lund ja lõpja.
Silmi peksab valget lupja.
Lopja, lupja täis kõik nõgu.“

Siis tuleb väike tsükkel: „Künd“, „Rukkioras“ ja „Lõoke“, mis oma puhta laululisuse, rõõmu ja kunstilise ümmarusega tõmbavad sind neid uuesti lugema.

Edasi on eraldada raamatu paremikki: „Nii pidulik valgus“ ja osaliselt „Sügav suvi“ ja siis kalalauludest „Paadil“, oma hästi edasiantud suveõndsuse-tundega:

„Süda kallastest on lahti,
sügavusi hää on vahti,
üle ahtri vabe otsad.
Mured jooksvad mööda perve,
nagu rästad lõövad parve.
Asjatult mind taga otsid.“

Ja samast suurest tsüklist: „Laul“, „Puruvanake“, „Särg“, „Unnaga“, „Säinas“, „Tulease“, „Tagasisõit“.

Õnneliku ainehaarde on teinud Visnapuu nende kalalauludega, mis moodustavad raamatu „naela“; see aineala oli meie luules senini peaaegu puutumata, ainult A. Alle, värsimeistreist suurim tegelik kalastaja, tegi kord sesse valda tagajärjeka külaskäigu stroofides — ja ta paadikamraat K. A. Hindrey on proosas, „Pühajärviana“-tsükliis kirjutanud hulga paeluvaid miniatuure (ajalehis).

Kalalauludega toob Visnapuu värsisidesse rohkesti leksikaalset värskust, oma uue Emajõe-äärse kodu armust on Visnapuu tegelikult kalastades avastanud selles tublid sõõmud luulet; luuletuvad siin oskusliku sule all ametialased terminid, proosalikud esemed õilistuvad värsis.

Neis laules leiame ilusat, säravat, karget, veiklevat — seda, mida külluses valavad suvekuumus, jõgi, ööpehmus ja muu aarete läte meie üürikesel, kuid seda kallimal aasta-ajakesel. Ettevalmistuste ja kalastamise toiminguis on Visnapuu vaatleja, tundja ja heameeletseja; hasarti aga, mis sisaldub selles spordis, ta edasi ei anna. Sellevastu tarvitab sageli paatost, mis sellesse mediteeringusse õieti ei sobi, tarvitab liialt tähtsustavat pöördumist oma tarbe-esemestiku ja püütavate poole, mis paiguti mõjub mingi ülespuhumisena ja kas või kuidagi poosina. Eriti see oma südame ülearune asjasse segamine. Kui nii sageli oma süda suhu võetakse, siis kipub see süda muutuma vääriselundist (sügaval peituvast) kergemaks, pinnaliseks, nagu vahetusrahaks.

Tõsi, kogu raamatus leidub küll kohti, kus süda on parajas paigas, korvamatuigi; on ka õigustatud teatud stilistiline võte: kordamine, kuid mõlemast põhjendatavusest kaldub Visnapuu südant raiskama üle määra, läbisegi enam kui kord iga luuletise kohta. Et mitte paista erapoolik, vaatame ses suhtes teisigi autoreid: silmatorkav on see „südamehaigus“ ka Barbarusel ja Kärneril — ometi pole eesti lüürikas ega kirjanduses nüüd maksvusele tõusnud eriline südamlilik vool — praegusel „uusasjalisel“ ajajärgul. Pigemini on meil tegu vähese viimistluse ja läbematusega toimetada rangemat valikut käsikirjade koguks korraldamisel.

Teine „kinnissõna“ on Visnapuul hõbe; ka seda tarvitab ta ohtrasti, valab ühte luuletisse kuni seitse hõbedat („Mõrraga“) — ise vana luuletaja ja kange teoreetik.

Kalalauludes näeme, et Visnapuule ei piisa lihtsuse- ja looduseluulest, vaid ta punub sisse allegooriat, mis kohati takistab vahetut osasaamist ja häirib tumedusega. Kus algab allegooria — kus lõpeb otsekoheus? Ja milleks see iganenud stilistiline võte? Nii on aruti õigustatud küsima lugeja. Puhtkunstilisi väärtusi Visnapuu nendega ei lisa, vaid taotelles mõttesü-

gavust ütleb paremal juhul vähe tõeliselt tuntut-sügavat, halvemal — reastab umbridu ja mõistatise.

Visnapuu kui veendunud riimi-uuendaja ja -avaldataja on oma ird-, umb-, halb- ja võltsriimide õigustuseks koostanud pika teooria, milles iga väär-riimi jaoks on leiutatud reegel, nii et kogu reglement on keeruline nagu mõni muukraudade teadus, mis teiste luuletajate võrratult puhtamaid riime tembeldata aiva vigasteks, omi lonkavaid aga reegeldab „õigeiks“; ta tarvitab seski kogus puhtaid riime segiläbi vigaste, poolikute ja laiskriimidega. Selle „teooria“ abil on riimimine väga kergeteks ja avaraks tehtud, igatahes nii hõlpsaks, et siin on võimalus anda ja õigus nõuda võrratult rohkem uusi paare kui puhaste riimide puhul; ometi hakkab Visnapuu juba läbi ajama: kordab varentarvitatud paari: pilet-palet, pilet-palet, tarvitab samas kogus kolm korda: südame-sadama „riimi“, kordab hernes-hõrnas j. m. ning ei põlga sugugi ära (oma uusrikkuse juures) vanu kulunuid: hää-pää, öö-vöö, ees-meess, kera-tera, suultuul j. m. s. Samas Barbarus, kindlam riimija ja hulga vähem irdriimi tarvitaja, leiab vanaski süsteemis uusi paare: huljas-puljas, japs-laps, korsten suitsev — süda tuitsev, värss-pärss j. m.

Muide on ird-, umb- ja-nii-edasi-riim kaunistest kodanikuõiguse leidnud kogu aastatoodangus. See on moes. Vanamoelisuse kaitseks (mida mulle võidakse ette heita) ütlen: riimide paar on kui küsimus ja vastus; on püramine paariline ird-, umb-, halb- või võltsriim, siis on see kui poolik vastus või ei olegi vastus. On osaline või kogunane võlgujääk.

Kuid riim ei ole ainus luulekunsti vahend. Kõige korralikumadki riimid ei päästa värssi täielikult luulelagedusest. Sageli sa riimi nagu ei näegi, vaid sind haarab see, mis seisab eespool riimi.

Ja seda on Visnapuul nii laulude, salmide kui ridade kaupa. Viimastest:

„Puud kõnnivad kalda all, päädpidi veen ja päike läind puude perra.“

„Kalamaimud lastega perve all, vesi suliseb, langeb kui hõbe.“

Vanad ahvenad kõnnivad sügaval, lutsul kivi all kasvab habe.“

„Hommik õhtul juba on sülen.“

„Kündja kevadpäikesen õnnis, vae v ja vile segi suul.“

„Kümne varbaga kaunis jälg selja taha jääb maha.“

„Südame vabaks lasen kui kuuli.“

J. m. j. m.

Neis väikesis prooves, millega murdosaliselt on tsiteeritud Visnapuu raamatu väärtuslikum osa, on luule, nagu me seda oleme kogenud ja hindame.

See luule ei vaja ega karda teoretiseerimist, lipukirja ega väitlushüüde, peale ühe: olla kunst ja taotella täiuslikkust, olla produkt elamusest ja sisendada sellist lugejasse. Too on ja püsib ning rõõmustab.

*

Seda viimast olen püüdnud välja sõeluda kogu aastatoodangust. Nii tuli mul eelistada võimet taatele, teostust programmile, ehtsust poosile, värskust kulunumale, viimistlust sõelumatu-sele. Et nende nõuete alla peab painduma ka ühiskondlik luule, on samuti mõistetav, kui sellisteks väljendusteks tarvitatakse luulet.

Sõelumine on andnud tulemusi. Aastatoodang üldiselt on enese õigustanud.

*

Barbarus-revolutsionäärile, kohtumõistja Kärner'ile, looduseharrastaja Visnapuu'le, rahutule Schütz'ile ja esteet Adams'ile on tulnud aastakaaslasiks kolm noorurit oma esikvihkudega. Neist debüteerib *S e r g i u s R u s s* kõige rearohkemalt iseene illustree-ritud koguga, mille nimeks on „Laul inimesest“. Noore inimese maaailmavalu, kõmisevalt ja paljulobisevalt kirja pandud, värsside paigutusis iseäratsusi, paar õnnestunumat salmi sekka, teatud määral värsitehnilist oskust — ja kõik.

Teine sest kolmikust on naisautor, pentsiku varjunimega *H e l V i r v*, kes oma kolmepoognalise on ristunud „Värsside ühest päevikust“. Väheütlevad loodusluuletised, meeolud ja kelkivad ning ülespuhutud armuseiklused osalt konarlikes stroofides — need salmid oleksid võinud väga hästi jäädagi autori päevikusse. Kuid tal oli neid tarvis pühendada „Merimehele kapten A. V. H.-le“ ja lisaks lõpus avaldada rida epigramme oma lähema tutvuskonna aadressil — ja nii on trükipress ja hea paber teenistusse pandud.

Viimane uustulnukaist *V a l t e r P a l l o* vihukesega „Luuletused *I a n n e*“ on kõige tagasihoidlikum nii aines kui värsside arvus (üks trükipoogen). Luuletab nii, nagu ammu enne „Noor-Eestit“ salme seipseti.

Kõik kolm oleksid võinud aastatoodangu rikastamata jätta ja selle asemel kasvatada võimeid ning oodata oma küpsmist luuletajaina.

Arthur Adson.

Eesti novell 1932.

Novellid, mis avaldatud vastseimais kogudes, ei ole mitte ühe aasta vili: oleme lugenud neid juba varemini, peamiselt „Loomingus“. Muidugi võtab see uudisemaigu juurest ära ja töödel

ei ole enam novellikoguna ilmumisel nende võimalikku maksimumset tähendust, kuid jätame selle iseküsimuseks.

Arvuliselt on mulluseid novellikogusid 5: K. A. Hindrey „Välkvalgus“, Aug. Jakobson'i „Kotkapoeg“, M. Jürna „Ärigeenius“, R. Rohu „Vabadus ja vangla“ ja Peet Vallak'u „Omakohtus“. Viimase aasta lõikus on rikkam ja kindlasti ka tugevam kui mitmel eelmisel aastal. Käesoleval korral võib novellikogude väärtust võrrelda juba romaanide väärtusega.

Novellidel on lugejas raskem leida täit poolehoidu kui romaanil. Lugejal on võimalik romaanis viibida tükil ajal — pidevas sündmustikus, pidevas meeleolus ja tuttavate inimestega. Temal saavad aegamööda kujuneda sümpaatiad ja antipaatiad, need tundmused saavad areneda, moonduda, kõveneda. Ja mis üpris tähtis: lugeja saab jälgida rahulduseni (mõnikord ka tüütuseni) intriigid arenemist või jälle mitmeti ligineda teatavale ideele. Inimesed loevad ilukirjandust tavaliselt mõistlikuks ajaviiteks ning mugavaks vahelduseks. Nende soovide rahuldamist suudab täita romaan kõigepealt oma küllaldase suurusega, sest mugavas lugemises on inimene ikka pikaldane ja ei armasta rutulist olukorra katkestamist.

Nii siis, romaan võib olla ise tühine, kuid ta võib siiski üsna mõnusalt täita inimese tühja aega. Novellil ei ole kasustada neid häid loomulikke dispositsioone inimhinges: novell on lühike ja lühidus toob varsti kaasa lõpu, varsti meeleolu katkestuse — see ei ole iga kord mugav; novell on väike ja väiksus on inimestel vähem hinnatud kui suurus.

Et vähese ruumi ulatusel saavutada siiski mõju, peab novellis olema teostatud suur keskendus: novellis peab valitsema üks, aga tugevasti. See võib olla mingi uudne sündmus, mõni üllatav hingeomadus, mõni tugev omapärane mõte, mõni haruldane tüüp, mõni valdav meeleolu, mõni rabav anekdoot. Novellil peab olema tugev pinge, mis paneks kohe vibreerima inimese sisemuse, et oleks ka huvi sellelt väikeselt asjalt midagi saada. Näit. sündmustikunovellil peab olema intrigeeriv algus ja üllatav lahendus, kuhu kõik kokku jookseb, kus ühel momendil saab lugeja niipalju uut ja otsustavat, et ta on põrutatud ja seekaudu rahuldatud. Novell peab oma vähese pikkuse juures pakkuma tugeva ja uudse tervikelamuse. Et seda saavutada, peab novell olema hästi ehitatud: siin ei tohi olla midagi liigset, sest ka väike liigsus võib saada märksa saatuslikumaks kui romaanis terve peatükk kõrvalist loba. Novell peab olema efektne ehitis.

Kuid see nõuab ka lugejalt vastavat arusaamist ja vastavate omaduste hindamist. See nõuab arenenud vormimeelt ja vaimset erksust, et meel ja mõte novelli kõiki väärtusi ka ära kasustaks.

Nii siis: novellikogu võib sisaldada kaugelt rohkem väärtuslikku kui romaan, kuid lugeja ehk ei pea ainult seepärast tast lugu, et pole küllalt mugav.

Kõigepealt on öeldust selge, et novellikirjanikult nõuab tema teos suuremat tähelepanu ja vormimeelt kui keskmiselt romaaniromaanikirjanikult. Ning kus on nõudmist, seal on ka rahuldust: meil on üsna meisterlikke novellikirjanikke, kuid meil pole meisterlikke romaanikirjanikke. Tahaksin öelda veel, et möödunud aasta novellitoodang ei tarvitse aupaklikult kaugemale maha jääda romaanitoodangust. Näit. Jakobsoni novellikogu on kaalukam kui tema romaan „Töö algus“.

Isiklikult ei ole saanud lugeda kõiki 1932. a romaane, kuid ma ei söanda väita, et näit. „Tõde ja õigus“ võiks novellikogud vöö vahele pista. Möödunud aasta novellitoodang võib väärikalt seista romaanide kõrval. Eesti lugejaskond ei saa vähemalt selle kirjandusliigi juures nurisedes peatuda ja pole ehk eksitus väita, et meie lugejaskonna nõuded peaksid tõusma, et vääriliselt hinnata novellikirjandust.

Oleks põhjust minna jälgima, kuivõrt hea ja kõrge on eesti novell maailmakirjanduse valgusel. Kõigepealt muidugi vormilisest küljest. Kuid ma ei kuulu nende hulka, kes vaimus näevad mingit ideaalset novellitüüpi ja kellel on esitada standard-nõuded. Oleks raske Boccaccio'st ja Cervantes'est peale läbi prantsuse, saksa, inglise, põhjamaade ja slaavi kirjanduste leida üksmeelselt novelli ideaaltüübid. Tähtis on, kas novell suudab tugevasti ja tervikult väljendada oma sisu ja mis väärtusega on sisu. Ei ole aga tähtis, kas novell rahuldab mingit normi vormiliselt või mitte.

Kõnesolevate novellide ühine väärtus on

kirjanduslikud tüübid.

Igal lugejal on reaalelus tegemist kõigepealt üksikisikutega, ja just nende kaudu näeme elu. Teiselt poolt jälle on ühiskonna tugevus või nõrkus tema juhtivaist tüüpidest: tugev on see ühiskond, kus on juhtimas teotahtelised isikud, kes suudavad enese eest väljas olla ja kes ühtlasi respekterivad teist ning on igal sammul teadlikud, et nende heaolu on ühisest tugevolust; nõrk jälle on ühiskond, kus üksikisik on ise lõogivõimetu, ühtlasi aga ka teistel jalus ja isekalt nõuab igal pool õigust just enesele.

Novelle, kus peamine raskus langeb tüübi kujundamisele, on kõigil viiel autoril. Kuid kõige suuremat tähelepanu pühendab nendele Peet Vallak. Tema lemmiktüüp on kitsa huvi- ja tegevusalaga isik, kelle kogu jõud ja püüded tarvitatakse väikes-teks eesmärkideks, mille teostamiseks nad kulutavad enese, ilma teistelt palju nõudmata ja teisi palju segamata. See on endamis inimene. Vallak ei võta seda tüüpi kui mingit suurt väärtust, ta näeb selle väiklust, kuid ta ei mõista hukka seda kit-

sast elu, vaid kujutab seda heatahtliku huumoriga. Huumor väljendub eriti selles, et võrdlustega, paralleelidega ja kõrvaltüüpidega tuuakse siia laiema ühiskonna jooned.

Vallaku põhitüübid ei ole elus produktiivsed: agara väliselu hoolimatuil tõukeil jäävad nad kaotajaks pooleks. Ainult kõrvaltüüpides on märgata Vallakul järjest kasvavat tähelepanu agaraile ja juhtivaile tüüpidele. Nii Janter, nii noored Veiderpassid. Kuid neisse suhtub Vallak ironiaga, neis ei näe ta palju positiivset.

Lausa ühiskondlikkude nähtuste hindamiseks kujundab tüübi M. Jürna, eriti oma kahes novellis „Ärigeenius“ ja „Isamaapoeg“. See ei ole enam maaling või fotograafia elust, vaid süntees elunähtusist. Et M. Jürna paljastab ühiskonna mädakohti, siis kujunevad ärigeenius Johann Matthias Kotilõim ja kindral (kelle nime aga ei nimetata) tagasihoitud karikatuurideks. Seejuures on selgestimärgatavalt tehtud nii, et karikatuuri ei saa pidada mingi üksiku isiku kohta käivaks, vaid see on lihtsalt sellelaadiliste tüüpiliste joonte kogusumma.

A. Jakobson'i tegelaste tüüpiliseks jooneks on nende isikuomaduste jõulisus ja tugevus. Isiku põhiomadused valitsevad inimest ja tungivad hoogsalt avaldusele, nad on aga tihti vastuolus ümbrusega ja murduvad võitluses. Tema novellides on kaunis ühtlaselt pühendatud tähelepanu nii tüübi kujundamisele, psühholoogilisele probleemile kui ka olustikule, millest on tingitud tegelase siseelu käik. Tüübina mõjub tugevasti kotkapoeg, küürakas Naatanael Ahasveerus: tema heade ja halbade kalduvuste karjuv ühesolu, tema elujõud, mida ei suuda summutada küür seljas ega tiisikus kontides, tema tõus virilast sandist vapraks enese eest väljas olemise kangelaseks, — selles on jõudu ja üllatust. Psühholoogiliselt on väga veenvalt kujutatud mitmed sopsid ja keerukohad poisi hinges. Tumeda varjuna lasub sel novellil ainult pessimistlik areng: teiste peksu tagajärjel saab poiss luutiisikuse ja sureb sellesse jäledais kannatusis. Muidugi on küürakas vabanenud „siit hädaorust“, kuid minek toimus teenimatult väga vaevalist ja vastikut urgast mööda.

R. Roht on tüübi kehastanud peamiselt kahes novellis — „Erakuelu“ ja „Metsavaim“. Mõlemad on ühtivad oma põhiolemuses: nad on vanamehed, kes armastavad olla looduses ja kes armastavad seda olemist ja loodust rohkem kui midagi muud. See on veeteeriv paigamees: ainult õhku, päikest, vabadust. Muu elu laias maailmas on talle vaid pahanduseks.

Väliselt kokku võttes märkame, et kõik need kangelased on mehed. Ainult K. A. Hindrey on jaganud õigust ka naistele. Tema novellid on küll eeskätt psühholoogilise analüüsi avaldused, kuid kahes neist, nimelt „Ristitütres“ ja „Perekonnas“, kiustab autorit ühine naistüüp: naine, kes printsiipiaalselt tahab olla

iseseisev, kellel on haridust, kellel on kujunenud lemmikharras-
tused, mis on aga nii väiklased, vähese produktiivsusega ja mitte
mingisuguse kokkukõlaga oma perekonna ja üldse lähemate isi-
kute suhtes. See on närviline, isekas, rabelevalt teotsev emantsi-
peeritud naine, kuid sellel puudub eluline tervikisik ja ümbrusele
mõjub ta väga õõnestavalt. Need novellid on protest mõistusli-
kult emantsipeeritud ja seetõttu sisuliselt täiesti eluvaenuliseks
muutunud naise vastu.

Kõigi nende viie autori kirjanduslike kangelaste juures
on vähe eluehitavat: enamikus on nad isekate huvide kütkes ja
need huvid pole kuidagi produktiivses ühenduses muu eluga. Ka
vähe elujõudu on nendes, välja arvatud M. Jürna vitaalsed kari-
katuurtüübid ja Aug. Jakobsoni küürakas. Tugevus areneb pa-
heks või tal on rist kanda, mis viib ta hauda. Nii siis eluvõim-
sat positiivset tüüpi, kes elus midagi korda saadaks õnneks ene-
sele ja teistele — seda ei ole. Oleks erapoolik süüdistada siin
kirjanikke: kui arutatakse riiklikke asju ja meie rahva ühist elu,
siis kuuleme igalt poolt paha ja paha.

Imelik küll, aga tervelt 5 novellikogu kohta on ainult üks
täiesti elujõuline, elutahteline ja elus läbilööv tüüp, ent see on
peni — K. A. Hindrey novellist „Neero“. Ka M. Jürna peni
Murka-Muki on elujõulisem kui ümbritsevad inimesed.

Sellest kõigest ei saa järeldada, nagu oleksid novellikirja-
nikud ise kui autorid negatiivsete tendentsidega ja elujõuetud.
Vastupidi: toon, mis läbib novelle ja mis tekitab üldmulje, on
enamikus erk ja optimistlik. Nii Vallak oma groteskses humo-
ris ja Jürna lõikavas ironias ning hoogsuses. Ka Hindrey, kuigi
protestib, analüüsib ja õpetab, on ometi terava tahtega ja posi-
tiivset otsiv. Jakobson oma tugevuse juures on mustameelselt
traagiline. Eluseaduste suhtes kõige pessimistlikum on küll Roht:
juhused võib tubli inimese viia täiesti alla ja hävingule, ümbrus on
isikule väiklaselt vaenlik.

Üldisel negatiivse-ilmelisel tüüpide valikul on muidugi oma
loomingupsühholoogilised põhjused; muuseas kujutatakse eita-
vat kirjanduses üldse rohkem kui jaatavat. Kuid kas see nähtus
ei ole praegusel korral tunnuseks, et eesti kirjanikud ei näe posi-
tiivset lahendust nüüdisaja ja üldse inimese elule?

Ü h i s k o n n a - k ü s i m u s i,

eriti päevaküsimusi on kõige teravamini käsitelnud M. Jürna
oma novellides „Leib“, „Ärigeenius“, „Rahvusliku jõukomitee
president“, „Isamaapoeg“, „Madam ekstsellents ja peni“. 8 no-
vellist 5.

M. Jürna on andnud kuju nendele ühiskondlikele pahedele,
millest on korduvalt juttu olnud avalikult: nende pahede kehasti-
sed on peamiselt riigielu juhtijad: kindralist politikamees, kes

teeb ühtlasi suurt äri igasuguste aktsiaseltside, pankade osanikuks ja juhiks olemisega, riigikoguliige ja ta naine, tähtsate majanduslike küsimuste lahendamise komitee; nendega koos äri-geenius, kes läheb rasva teiste pankrottidest, ja suurte hulgas ka väike mees, kes peab varastama, et saada iva hamba alla ja viia pala ka perekonnale. Need pahed on üldtuttavad, kuid M. Jürna on andnud neile individuaalse kehastise. Ta suhtub neisse hukkamõistuga, kuid see ei avaldu moraallugemises, vaid need-sinased „riigitoed“ teevad ise selliseid tegusid, et ühelt poolt nende tühisus, aplus, tunnete ja vaadete odavus, teiselt poolt jälle ennasttäis-olek, egoistlik tegevus, väline aususe mask pörkavad nii järsku kokku, et igaüks näeb, kui madal ning tühine on selline riigitugi. Need riigitoed naeruvääristuvad oma püüetes ja tegudes. Autor püüab motiveerida nende tegusid, kohati otsekui õigustades, kuid seda lõikavamaks osutub tema iroonia. A. H. Tammsaare on sapine ja ta ei usu head, M. Jürna on terav, kuid temas ei leidu veel jälgi usukaotamisest. Nad mõlemad on iroonikud, mõlemad annavad ühiskonna huvide tagapõhjal karika-tuurtüüpe.

Seejuures ei märka M. Jürnal kriteeriumina mingit kitsamat ideed, mille juured peituksid ühiskondlike kihtide või poliitiliste parteide võitluses. Ta lähtub riigikodaniku seisukohalt, kes rahva juhtidelt nõuavad rahva kui terviku huvidest ja hädadest arusaamist, omakasu vaoshoidmist ja riiklikult produktiivset tegevust. Ta ei lähe kaugemale väitest: suurte meeste pahed ja pahateod ei tule kaalule, läheb aga väike mees midagi tegema, mis natukenegi seadustega vastuolus, siis tõmmatakse nahk üle pea.

Kui M. Jürna ei kujuta enam üldist, paljudele tuttavat, vaid käsitleb nähtusi, mis on igapäevasemad, alalised, mis on väga tugevasti seotud eluga, ja kui ta kujutelmade taga on tegeliku elu tugevad põhjendused, siis väheneb kujude karikatuursus ja kasvab kirjanikutähendus. Üldsuse argi- ja pühapäev oleks siis loominguga lähedalt seotud ja sellele reageeriks elu, muutudes nii või teisiti.

J a k o b s o n i l on ühiskondlikud küsimused tagaseinas: tema käsitab neid vaese, töötava inimese vaatekohast ja lõpptulemus on mustmurelik — vaene vaevanägi lõmastatakse jõhkra eluvankri all, mida on juhtimas ühiskonna pealolev kiht. Kaasakiskuv näide on antud novellis „Kangelane“, kuigi selle lõpp on šabloonne; siin võitleb kahe väikese lapse ema Katrin leivaraasu pärast ja suudab näljapalukesed lastele elult välja võidelda ainult oma surmaga. Selle kogu teistes novellides ei murdu ühiskondlikud probleemid Jakobsonil eriti esile.

V a l l a k puudutab ühiskondlike küsimusi peamiselt võrdlustega, paralleelidega ja kõrvaltüüpidega. Nii siis üsna kaud-

selt. Ainult ühes novellis, nimelt „Ulaharitlane“, arvustab üliõpilane Pihlap kõnedes ühiskonda, aga see jääb üldsõnaliseks ja kihutuskoosolekuliseks.

Hindrey koondab probleemid veel kitsamalt isiku ümber.

Rohu „Vabadus ja vangla“ valgustab inimese ja seaduse kokkupõrkeid, mis lõpevad kõik vanglaga ja inimese hukutamisega. Kogusummas puudutab see muidugi tähtsat ühiskondlikku nähtust, kuid üksiknovelli ulatuses on küll tegu isikulise ja mitte laiema ulatusega. Rohul on kaks põhiveendumust. Esiteks: ümbrus on tegelase vastu väiklane, noriv, pahatahtlik, koguni tige. Lükkab aina hukatusse, aga kuski pole näha aitavat kätt. Teiseks: seadus on pime, äärmiselt välispidine ja seaduse väikesegi hukkamõistva märgiga inimene on määratud hukkamisele. Õnnetus pole mitte vangisistumine, vaid see hukutav põlastus, millega suhtub ümbrus vangisse, kelle ta ise on vangi lükanud oma tagedusega.

Rohu novellid on täis pessimismi. Et see pessimism on osalt õigustatud, see on tõsi. Kuid ei saa nõus olla, et tavaliselt viib inimese vangi ainult juhus. Nii võib ju olla, kuid see on ikkagi erandnähtus. Üldiselt peaks viga olema ka inimestes enestes.

Teiseks on Rohu tegelastele saatuslik nende hellus: teiste arvatavad muiged, aimatav suhtumisnegatiivsus mõjuvad uuristavalt ja allaviivalt. Tegelikus elus aga näeme, et tihti lausa hukkamõistetud tegelased liiguvad otsekui kangelased ja oma käitumisega võidavad seisukoha jälle tagasi.

Kolmandaks rõhutab Roht väga tugevasti õigust ja õiglust. Et kui on küllalt motiive ja õigustust absoluutses sisulises valguses, siis talle peab ka õigust tehtama. See oleks ju kena, kuid kahjuks on ühiskond oma olemuselt niisugune, et ta ei saa väga palju jõudu ja aega kulutada, et väga delikaatselt ja kõige piinlikuma respektiga kaaluda ja otsustada igäühte ja igäühe tegu. Ühiskond ei saa koondada kõik jõud selleks, et õiglane tasu oleks kõigil. Ühiskond tahab kõigepealt elada ja seks peab ta hoidma elusoodustava tasakaalu eneses, ning seejuures sünnib küll üksikolevusele teenimatult head ja paha. Õiglust otsitakse alatasa, leides sellest aina raasukesti, ning õigus on valatud formaalsesse paragrahvidesse. See ei ole küll meeldiv, kuid seda ei saa kuulutada paheks, sest see on ainus võimalik olukord meie ühiskonnas.

Hea ja paha saavutamises on otsustav siiski isik, kui mitte alati oma tahtega, siis ometi loomupäraste omadustega. Roht aga nõuab, et ühiskond peab igati soodustama üksikisiku head ja olgu vastutav selle eest. Kui olla vähem nõudlik ja hell, kui näha just tähtsat printsiipi ühises kokkukõlas, siis ei peaks ka kujunema, et ümbrus absoluutselt on sinu vastu kuri.

Eriti ühiskondlikkude probleemide tugevam kajastus viimase aja novellides osutab ajamärki ja kirjanduslikkude püüdmuste murdumist teisale. Kaugemal sellest probleemide ringist on K. A. Hindrey. Tema teoste raskuspunkt peitub

psühholoogilise keerdsõlme harutamises ja üksikolevuse psühholoogilises analüüsis.

Psühholoogiline sõlm on Hindreyl üsna keerukas ja selle otsad suunduvad kas tegelase omapärasesse ja vildakusse arenemisse või küünivad mõningate salapärasusteni. Need on salongiteemad, kus haritud proudad ja härrad jälgivad mõnda psühholoogilist harukordsust, püüdes oletada ja tõestada ikka omapärasemaid peenusi. See on küll huvitav vaidleja intelligentsi seisukohalt, kuid need on ikkagi üsna otsitud küsimused, sest nende huvitavamad varjundid kaovad spekulatiivsesse arutluse.

Kui oleks ainult see, siis peaksin Hindrey novelle tühisteks, kuigi nad on mõtterikkad. Kuid seal on siiski midagi, mis nõudleb suuremat huvi. See on nimelt Hindrey terav suhtumine, paljude varjundite sügav tabamine, kujunenud ning kindel vaade ja selge vahetegemine meeldiva ja mittemeeldiva vahel. Kõige rohkem ehk võiks lugejat huvitada autori seisukoha reljeefne äramärkimine: autor võtab alati isikupärase distantsi asjadest ja rõhutab seda. See iseseisvus ja arenenud maitse võivad imponeerida, kuigi lugeja ise seda maitset kaugeltki ei jaga ja kuigi autori iseteadlikkus segakski.

Hindrey psühholoogilised probleemid keerlevad naise ümber (millisest tüübist oli eespool juttu) ja erootilise ümber; viimane on leidnud väga vormika väljenduse novellitide sarjas „Armastav loom“. Oieti on Hindrey viiest novellikirjanikust ainus, kes meelsasti tegeleb nende küsimustega. M. Järnal on neid motiive „Naise suus“ ja „Esimestes langenuis“, kuid see ei suuda tooni anda novellikogule.

Muidugi on ka teistel novellistidel, nagu Jakobsonil ja Valakul, psühholoogiliste keerdsõlmede harutamist, kuid seal ei esine see nii omaette tähendusega kui Hindreyl.

Novellikogude ainestiku käsitlusel selgus kõrvaltulemusena, et enamik töid püüab kajastada reaalelu küsimusi võimalikult tavalise elu seisukohalt. Romantilist joont kui kõrvaltooni on märgata peamiselt kolmel: Hindreyl impressionistlikku käsitlust, isikliku maitse tugevat mõjulelaskmist ja salapärast, Jakobsonil omaduste idealiseerivat paisutamist ja Rohul looduseromantika ülistamist. Ka nimed on neil autoreil iseäratsevad: Hindreyl saksikuid võõrkõlalisi nimesid (Romeo Kent-Jordan, Ama Raaben, Bertram jne.), Jakobsonil testamentlikult tugevaid (Naatanael Ahasveerus, Petrus Peetripoeg, Taaniel Sangerneebo), Rohul enesesulgenud rahvausundlike (Sorts, Metsavaim). Kuid

nagu tähendatud, jäävad need kõik ikkagi kõrvaltoonideks. Üldiselt aga valitseb realistlik käsitlus.

Aine on võetud olevikule lähedasest ajast ning elu on võetud tema puuduste ja pahedega. Veel rohkem: nagu nägime, leiavad käsitlust eeskätt just elu eitavad nähtused. Tundetoon on nõrk ja suhtumine ainesse on peamiselt mõistustlik, mis näit. Vallakul on väljendunud huumoris ja Jürnal ironias. Teistel õhkub tundeveinet rohkem. Dekoratiivne maaling, mis „Noor-Eesti“ ajastust peale oli eesti kirjanduses tugev, on viimasel ajal sootuks kadunud. Samuti on vähenenud erootilise viiruki põletamine.

Viimase aja novell ei ole enam iluasjaks, vaid ta otsib tugevamat kontakti tõsieluga. Novell on muutunud ses mõttes elulähedasemaks, kuid siiski mitte veel küllaldaselt. Küsimused on reaalelu suhtes asetatud kitsalt või jälle liiga üldiselt; sellest võib järeldada elu puudulikku tundmist, aine pudedust ja pealiskaudsust, mille tõttu on autor pidanud sideme tõsieluga jätma väheks ja kehtastama oma probleemi spekulatiivselt saavutatud kujus. Mida sügavamini tuntakse tõsielu ja mida kirglikumalt püütakse reageerida rahva ja üldse inimese tõsielule, mida puhtasüdamelisemalt tahetakse kaasa aidata, et elu muutuks oma olemuses kokkukõlalisemaks, produktiivsemaks — seda elulähedasemaks saab novell või mõni teine kirjanduslik teos. Sellise tahte võimsa väljenduse ni on veel palju maad.

Vormilisest küljest

on kõige novellilisemad M. Jürna tööd. Temal avaldub kõige selgemini püüd sulgeda novelli väikestesse raamidesse võimalikult tugevam laeng. Igal üksikjoonel on oma ehituslik tähendus üldises tervikus. M. Jürna oskab kruvida põnevust ja arendada seiklust (näit. on ta nende kaudu saavutanud meisterliku õudusjutu „Õõ haiglas“). Novelli ainek on kontsentreeritud, sisuareng on intensiivne, väljendust otsiv idee plahvatab esile üllatuslikult. Juba ajaliselt toimuvad need lood lühida ajavahemiku jooksul: ükski 7 esimesest novellist ei tarvita üle ühe öö-päeva, kuna teistel novellikirjanikel on ikka tarvis vaatluse alla haarata pikemat aega.

Võib oletada, et iga novell nõuab M. Jürnalt tusedat eeltööd: kogumist, üldise ehituskavandi läbimõtlemit, paremate ehitusvõimaluste otsimist. Ta peaks töötama nagu insener ja tema novellid tunduvad ehitistena üsna otseses mõttes. Selles avaldub tugevasti intellektuaalne loomingujoon.

Sõnastuses taotleb M. Jürna originaalsust ja uut; muuseas on ta ainus novellist, kes kasustab laialt keeleuenduslikke ettepanekuid. Selline uue taotlus on M. Jürnal juba omaette väärtu-

sega: ta ei tarvita seda t a b a v u s e pärast, vaid u u e pärast. Sõnastuseski pääseb tugevasti mõjule intellektuaalne ja aitab teha töid raskemaks. M. Jürna peaks uut taga ajama mõõdukamini, sest see külg oma tasakaalutu arenemisega moonduv paheks.

M. Jürna paneb väga teravasti tähele üksikasju ja oskab neid avaldada nii, et need veenvalt iseloomustavad suuri asju. Novelli üldine idee võib tunduda lugejale tuttav, kuid üksikasjad on teravalt värsked.

Kogu „Ärigeenius“ tähendab murrangut M. Jürna ainestikus: esimeses kogus „Tavalised“ (1927) otsis autor aina üllatavat, jäädes kitsalt mõne isiku piiridesse, teises kogus „Üks armastus“ (1929) valitses puhtal kujul erootika ja sellest hargnevad kitsad psühholoogilised harukordsused; „Ärigeeniuses“ on autor selga pööramas erootika kõditusele ja erilise valvsusega jälgitakse ümbritsevaid inimesi ja ühiskondlikult laia tähendusega nähtusi. Erootika on ehk paljudele lugejaile küll meelepärasem, kuid ühiskonna nähtuste hindamine võib olla produktiivsem ja eluehitavam. Senini on andnud end tunda M. Jürna probleemide kitsus, kuid mida rohkem lisandub psühholoogilistele ühe isiku tähelepanekuile rahva elu tabavaid tähelepanekuid, seda mõjuvamaks autor muutub.

Võib oletada, et paljudele ehk tunduvad M. Jürna novellid natuke häiritsevana, mis ei hoolitse lugeja mugavuse eest, vaid erutavad meelt ja mõtet. M. Jürna vahest ei leia palju sõpru oma teose kaudu, kuid M. Jürna suudab mõjustada teose kaudu lugejaid.

Eelmisest erilaadne on Peet Vallak. Temas ei tundu ehitamist, temas pole inseneri. Kummatagi on tema novellid intensiivsed tervikud. See saavutatakse niiviisi, et autor võtab teatava anekdootilise juhtumuse elust, võtab sündmustele, elamustele ja kujutelmadele parajad mõõdud, saavutab niiviisi mitte küll ehitusliku, ometi aga sisuarengulise kontsentreerituse ja intensiivsuse. Andes alatasa uut ja huvitavat juurde, põimides selle oma huumoriga, tehes ootamatuid nõkse lõpetab ta viimaks mõne ootamatusega. See ei ole mitte ehituslik kulminatsioon, kuhu kõik tungib, vaid üksnes üllatavam lüli. Lõpp peab niisugusel juhul tahtes-tahtmata jääma nõrgaks.

Vallak ei püüa sõnastuses võimalikult uudsemat saavutada, ometi on ta sõnastus värske ja sisurohke. Groteskne mõttejärjestus, mis paelus tähelepanu esimeses kogus „Must rist“ (1925) ja ka edaspidi, on muutunud keerukamaks, literatuursemaks ja vähem groteskseks. Sellest on kahju: kuigi ainevaliku grotesksus võiks väheneda ja muutuda reaalsemaks, võiks ometi sõnastuse grotesksus kui huvitav omapära püsida ikka jõulisena.

Vallak on oma arenemises ühtlane. Juba „Mustas ristis“ ta üllatas erootika ootamatute sõlmedega, endamisi-tüüpidega ja

groteskse huumoriga. Põhijoontes on ta jäänud samaks, kuigi „Omakohtus“ on toimunud üsna oluline muutus: erootika-aineliste üllatuspalade autor (seda eriti kogus „Relvad vastamisi“, 1929) on siirdumas rohkem tegeliku elu kujutamisele tänapäeval ja üldhuivide vaatekoñalt. Muuseas on maalt täiesti linna kolitud.

„Omakohust“ ei saaks küll asetada kirjanduslikult väärtuselt kõrgemale kui esikkogu „Must rist“, kuid ometi on see tugevamaid Vallaku novellikogusid ja positiivne mõju lugejaskonnasse peaks viimasel (arvult viiendal) kogul olema igatahes suurem kui ühelgi eelmisel.

Aug. Jakobson'i novellid on muutunud novellilisemaks, kui seda nägime „Joonatan Hingemaa eksirännakuis“ (1930). Selles Jakobsoni esimeses novellikogus ei saanud autor veel kuidagi lahkuda oma loomupärasest laiuusest ega sulgeda ainet kontsentreeritud novelli raamesse. Käesolevas kogus on „Kotkapoeg“, „Kangelane“ ja „Taaniel Sangerneeb“ vormilt juba üsna löögivõimsad novellid; laias ja tusedas olustikupildis „Vabanemine“ on vähe novelli, palju aga romaanitempelist jutustust. Ent ka teistes on veel midagi laia: üksikpilt või üksiksündmus on tal tugevate kontuuridega ja detaile on palju; ka kõrvalkujud esinevad suhteliselt tugevasti. Need elemendid on omased romaanile. See lai üksikjoon ajab novelli pikaks.

On küll märgata, et Jakobson püüab koomale tõmmata. Näit. „Kotkapoja“ algus on „Loomingus“ (nr. 1, 1932) detailirohkem, novellikogus on aga mitmed kõrvalised pildiosad ära jäetud. Kuid autor oleks võinud talitada nii kuni lõpuni — see oleks tulnud kindlasti kasuks.

Jakobson ei pane rõhku sõnadega nikerdamisele, vaid tema avaldub peamiselt tervikkujutelmade kaudu. Mitte uut, vaid tabavat ja tugevat tahab anda Jakobson; tugevatahe toob kaasa paisutamistki. Paljudele võib tunduda Jakobsoni töödes tuttavat, kuid teiselt poolt ei saa lugeja jälle jätta tunnustamata autori jõudu. Jakobsoni omapära on suurejoonse kujundamise jõus ja suhtumuse tõsiduses. Ei ole huumorit või irooniat ega lüürilist pehmust, vaid tõsidus ja väikese mehe raskustele kaasaelamine.

Võrreldes praegust autori eelmise koguga näeme suurt edusammu — too oli ebahütlane, sisaldades küll ühe mõjuva jutustise („Üks paljudest“), kuid mitu sellist, kus mitmelt poolt välja tolknes õpinguteaja kisatsev romantika, või jälle olid nagu konsepteeritud romaanid. Igatahes nüüd paistab olevat kindel, et laiade romaanide autor võib anda ka keskendatud novelle: Jakobsonil on novellistina veel palju loomulikke arenemisvõimalusi.

R. Rohu esimene pala „Eraku elu“ on vormiliselt keskendatud ja õnnestunud novell. Tuletades mälu järgi meelde Rohu teisi novelle tundub see olevat tema paremaid asju. Ühtlasi Rohu ka iseloomulik teos. Kuid „Vabaduse ja vangla“ teistes no-

vellides on vorm lohisev. Autor on otsinud väljendust oma tendentsile — juhused ja ümbrused hukutavad vangla kaudu inimese — ja ei ole palju muretsenud vormitugevusest ja vormiliste vahenditega intensiivistamisest. Juba „Metsavaimu“ lõpp jookseb lohisevalt järele. Edasi on veel vähem märgata tektoonilist hoolt, ainult nendel on vähem lausaliigusi. Need on õpetlikud lood isikliku arusaamise valguses ja mitte rohkem. Kaks neist on jutustatud vangide poolt ja seletavad nende isiklikku saatust, viimane lugu on nähtavasti inspireeritud mullusest roimast Tallinnas, kus ametnik pärast ühesjoomist tappis kaasametniku riisumise eesmärgiga. Rohu tendentsi kokkuvõtte on „Saatus“, kus näidatakse, kuidas juhused ja ümbrused viivad õiglase mehe alla.

Selles kogus on püsinud teineteise kõrval R. Rohu kaks põlist joont: romantiline üksikolu, omaette looduses mõnulemine, erandlik ja elu all kannatav kangelane ning teiselt poolt nurisev ja isekalt nõudlik ühiskonna-arvustus, kus kangelase vastu mängu pannakse väiklus. Kuid romantika tiivad on ses kogus üsna kärbitud ja esile jõllitab tige reaalsus.

K. A. Hindrey loomukohane vorm näib olevat novellet: teha efektiivselt, kuid lühidalt. Kõige efektiivsemad ongi just sari novelle „Armastav loom“. Hindrey on ise väljendanud oma kalduvuse sõnaga „välkvalgus“: äkitselt näha ja tabada mingi peidusolev hingenähtus ja jäädvustada sõnades nagu hea foto. Tema pikemategi asjade põhjaks on selline momentaanne valgustus: emantsipeeritud naise tühisuse paljastus novellides „Ristitütar“, „Perekond“ ja armastusteede salapärasuse tabamine „Välkvalguses“. Peidetud nähtuse lagedaletoojaks on elatanud, kogenud, tsiviliseeritud ja ühtlasi praktiline vanem härra. Paisab, nagu oleksid Hindrey novellid osalt isiklike mälestuste sõnastus. Seepärast siis lähebki algus pikaldaselt, lohisevalt, enne kui autor jõuab asja enese juurde. Hindrey novell on nagu pihutäis mitmesuguseid asju, millega on seotud mälestus. Üksikasjad on teravalt piiritletud, nüansseeritud, kuid novellid ise kogusummas on laialiveerevad.

Hindreyl on teravmeelsust, elegantsi, agarust; eriti iseloomulik on Hindreyle oma isikukultuuri allakriipsutamise ja selle isikukultuurilise pagasi tunnustamise, mis paisub esiletikkuvuseni. Selle väite mõistmiseks võib lähtekohana kasutada võõrsõnade tarvitamist. Siit paistab igalt poolt välja „eestlane Euroopas“, kes on ühtlasi kindel, et selline „Euroopas olemine“ on väärtus. On tõsi, et ei saa ette heita, nagu oleks Hindrey novellikogus võõrsõnu kuhjatud mingi maneeeri nimel. Ei, siin on neid tarvitatud nagu loomulikke, igapäevseid asju. Kuid tähtsus on selles, et neid ei ole alati tarvis. Jah, kuski peenutsevas ja tõusiklikus salongis oleks see uhkuseks, ka kohvikulaua väitlu-

ses on see veel loomulik, tänapäevse Eesti tööpäevas aga on need euroopalikult nüansseeritud mõttekäigud võõrkeha, mis ei suuda või ei taha arvestada ümbritsevat tõsielu.

Selle vaimu pärast ja ka pudedu vormi pärast ei saa ma Hindreyle suurt tunnustust omistada peale tema „Armastava looma“ ja „Neero“.

„Neero“ on omapärane asi, kus on täie tunnustusega maalitud koera kuju. Hindrey euroopalikkus ei lase tekkida erilist soojust, vaid ainult elegantset tunnustust, kuid sellele vaatamata on „Neero“ huvitav jutustis.

„Välkvalgus“ on Hindreylt esimene raamatutäis ilukirjandust. Muidugi ei ole ta noorur, kuid ei saa ka öelda, et ta ilukirjanikuna oleks tugev. Kõigepealt saab öelda, et Hindreyl on sõnastuse teravust, et ta võib anda efektika novelleti, et ta võib tabavalt analüüsida hingeelulisi nähtusi, et tal on omapärast ainet, kuid mis edasi -- eks seda näita autor ise. On aga tähelepanuerutav, et nii vanalt astutakse Eestis üldsuse ette esimeste novellidega — on ju Hindrey lähenemas 60-le. Kas on see tagasihoidud eneseavalduse otsimine? Vist ei. Nähtavasti on juhus avastanud autori rikkuse ja lugejana on põhjust sellest rõõmu tunda.

Möödunud aasta novellitoodangu ees seistes peab ütleva, et ei leia lausa nõrku asju. Kõige vähema kaaluga on Rohu vanglajutud. Missugused on aga toodangu paremad ja meeldivamad novellid, seda saab igaüks otsustada oma vaadete kohaselt.

Pikemaid jutustisi, mis jäävad novelli ja romaani vahele, on möödunud aastal kõigepealt O. Lutsult: „Avasilmi“ ja „Vaadeldes rändavaid pilvi“. Mõlemad nad kujutavad üht lühemat ajajärku poisikese elust.

O. Luts on nüüdisaja rahvapärasemaid kirjanikke Eestis: tema sõnastus, tema naljad, tema moraal ja mõtted, tema kujutelmad, tema lihtsasisuline jutustus — need on mõeldud rahvale ja on kergesti seeditavad. Lihtsapärasus läheb O. Lutsul üsna kaugele: kogusummas ei ütle raamatud väga palju, need on nagu katked mingist suuremast, kusjuures on küll head ja huumoriga vestmist, kuid puudub eriline tuumakus.

Neil mõlemal raamatul on ju puudusi, mis on omased O. Lutsu raamatule üldse, kuid rahvaraamatutena on nad hea lugemismaterjal.

D. Palgi.

K. J. Peterson uusajalikus valgustuses.

Intuitiivsed välgatused — avastavad, suhendavad — pole kirjandusajalooliseski tunnetuses põlata. Kuid objektiivselt usaldatavaks otsusteks vajab aimav mõte ja tundepärane maitse muidugi tarvilikkude asitõendiste tuge.

See on veel kord tõsi, vana Gustave Lanson! Peame püüdma koguda niipalju kui võimalik täpsaid ja kontrollitud andmeid oma minevikukujutluste jaoks. Peame oma subjektiivseid muljeid ja ideid ühest või teisest teosest, autorist, ajastust alistama kannatlikule faktide läbitöötamisele. Isegi objektiivse teadumuse protsessis varitseb paraku eksimisvõimalus iga hetk. Nii mõnigi kord osutub petlikuks suhete määramine tõlgitsemisele kutsuvate asjaolude vahel, kui meie andmed on olnud vajakud, kui meie oma mõtteleide pole asetanud mitmest kandist kaaluteldud tingimustesse.

1.

„Kui V. Reiman või G. Suits või mõlemad, nende juhtmõtete populariseerijad kaasa arvatud, oleksid küllalt kaalutelnud oma puudulikku ainekku K. J. Petersonist kirjutades, siis oleks see neid pidanud kohustama ka suuremale ettevaatusele ühekülgsere järelduste tegemisel“ — nii tohin ehk märkida ühe uusajaliku essee lähtekohta. Selle essee on noorematvõitu eraõpetlane M. Lepik hiljuti avaldanud *Kristian Jaak Petersonist* (ajak. *Eesti Kirjandus* 1932, nr. 8, lk. 353—376).

M. Lepik pole tõesti ei töölaisk ega kergeusklik oma suhtumises eelkäijate poolt võetud seisukohtadesse. Eriliselt hoolsa arhiividesse andumisega — nagu seda temast juba tunneme — on ta nüüd püüdnud täiendada senistes käsitlustes eestleitud andmestikku cesti varasema esiärkamise kaugustesse kuuluva Riia gümnasiasti ja Tartu üliõpilase hämarast tõsielust. Oma dokumentaalsete uusleidude varustuses on Lepik enesel küllaldast põhjust ja õigust arvanud olevat ühekülgselt idealiseeritud Kristian Jaak Petersoni ümber hinnata. Rõhku paigutades vaimulähedusest reaalsesse ja materiaalsesse elulähedusse katsutakse Petersoni maist isikut ja toodangut näha „kaasaegse ühiskondliku elu kaas- ja koosolu füüsilistest ja usulis-kõlblaist mõjutegurist sõltuvas sidevuses“.

Selle juures lubatakse hoiduda „tänapäeva töökspidamiste projitseerimisest minevikku“ (lk. 353). See on ennastsalgav uurija, ei pretendeeri eraõpetlasena luuletada...

Teisiti olnud lugu *Meie esimese luuletaja* kirjutajaga a. 1905. Mõttevisandile „meie esimesest luuletajast“ (kogus *Võitluse päivil*) omistatakse küll isegi teise põhikäsitluse tähendus V. Reimani varasema rahvusidealistliku seisukoha kõrval K. J. Petersoni reputatsiooniloos. Pooldatakse Petersonist

kui luuletajast antud väärhinnangu ümberlukkamist — omaks võt- mata ümberlukkaja ühekülgsed järeldusi seski küsimuses. Väikese sarnasuse möönmisele enese ja minu vaadetes Petersonile järgneb seda teravamate ebasarnasuste arvutamine.

Meie kirjandusajaloos tähtsaks tõstetud noorukluuletaja era- ellu tungimise õigusega eitatakse enne kõike ta isiksuse järelkujut- lusi „puhta vaimu kehastusena“. Vaadake „ebareaalse ja ebamaise vooruslikkuse loori“ mähitud tõelisuskarakterit kartseris — doku- menteeritud. Intellektuaalsete kirkede tasemelt käis vaene joodik- üliõpilane viimati koguni kodutuks hulguseks alla. Eitatakse minu algkäsitluses väidetud ja hiljemini korrutatud järeldust, nagu oleks Petersoni lahkumise põhjuseks usuteaduskonnast olnud ta vabamõtlemine. Tõepoolest ainukeseks professoriks, kelle loenguile end meie vabamõtleva kogu oma ülikooliaja kestes kir- jutanud, oli teoloog Hezel. Aga mitte küllalt sellest korrek- tiivist. Milliseid muidki väärväiteid on 1905. a. meeleoludes kirjutaja paisutanud oma ideaalkuju ülendamiseks: „Petersonile suurema hiilguse andmiseks on ta Petersoni ja O. W. Masingi vahelistes suhetes näha tahtnud igivana sugupõlvade ja maail- mavaadete antagonismi, millest tuletatud järeldused on lisanda- nud Petersoni saatuse traagilist värvingut.“ See ei olevat muud kui poleemiline võte, Masingi eitava arvustuse tendentslik valgustus, ebakriitiline süüdlase otsimine, miks Petersoni laulud mitte trükki ei pääsenud. „Süüdi ei olnud Petersoni laulude omal ajal trük- kimata jäämises õieti keegi.“ Küsitav, kas noor autor isegi on soovi avaldanud oma värsside ilmutamiseks Rosenplänter'i aja- kirjas — „selle väitmiseks puuduvat vähemalt praeguseni igasu- gused andmed“.

Nõnda. Jumekas juhus õpetust võtta oma endiselt õpilaselt ja praeguselt kaastöoliselt. Ärgu arvatagu, et ma oma ammust visandit, mis on kirjutatud pealegi praegusest M. Lepikust noo- remas eas, püüaksin nii heaks ja õigeks kaitsta kui iganes. See oli tõepoolest puudulikkude elulooliste andmetega põhjendatud intuitsiooniks varavarisenud K. J. Petersoni isiksusest, aktiivseks vaatenurga pööranguks tunnustamatule luuletajale. Pean ma nüüd M. Lepiku kiiduväärse uurimisagaruse ees olematuks soo- vima oma tookordse aimuse ja arvustuse tulukest, dokumenteeri- misega rabavate vastuväidete ja järelduste ees kahjatsema oma kergejaatuslikke järglasi? Või on M. Lepik noist tänapäevani mõjunud tõekspidamustest tüdinud tõhedamaltki kui tarvis? Tõl- gendab ehk oma arhiivileide, nende mahtu, erikaalu, suhendamist vasturääkivamaski vaimus kui vaja?

2.

Võtan siin enda seisukohalt sõna enne kõike põhimõttelise kontrapunkti selgitamiseks.

Kõigest sellest, mis meie ühest luuletajast ja isiksusest teame, on ikkagi esmajärgulise tähendusega ta teosed, s. o. ta soovunistuste, siht-ideede, sõnavõimete, andekuse dokumendid. „Luuletaja kirjanduslik ajalugu on ta luuletiste lugu — seda võivad vaid lapselikud inimesed eitada“, postuleerib näiteks Victor Klemperer (*Idealistische Literaturgeschichte* 1929, lk. 10). Nii nooruslik kui oligi mu esimeste võitluspäevade eksrompt K. J. Petersonist, nägin teda ta poeetiliste ja ideeliste isikutunnistuste helkides, hindasin ta luulekunsti järelmõju.

Põgusate kõrvalpilkudega riivasin selle juures Petersoni suhtumist vanemaisse, rahvusesse, töösse. Mis teha, kui eeskujuliku luuletajatemperamenti ja karakteri mulje siis elavam oli efuloolisest tuhnimisest, kui laul laulikut ta proosaliseski olemasolus näis ülendavat „puhta vaimu kehastuseks“! Jah, see oli ettevaatamatuks entusiasmiks teostes jäädvustunud üllaskujust üldistada järeldusi ta koguisiksuse ja tegeliku käitumise kohta. M. Lepiku leitud arhiiviandmeist ja muist mälestusjälgedest olen õppinud: K. J. Petersoni enneaegne murdumine polnud mitte ainult tingitud ta vooruslike tööhooltega, ta askeetse alatoitlusega, vaid vahest veel suuremalgi määral buršikoossete pahede miljöörs raiskunud eluviisidega.

M. Lepiku vaatenurga võtmine on nii siis liikunud vastupidises suunas kui minu lignemine Kristian Jaagule. Senitundmatuks või kõrvalejäänud teatmeriismete põhjal on ta „meie esimese luuletaja“ taga avastanud „meie esimese ulaharitlase“. Tahtmata oleviku tõekspidamisi projitseerida minevikku on tänapäevane uurija vaeva säästmatu töötujuga valgele saanud nii elulähedase ja pahedesse allakäiva Christian Jacobi, nagu praegu võimalik näha. See rõhkude ümberpaigutus on õpetlik ka oma nüüdsusega.

Elutundmuse sotsiaalsete aluste nihkumisega ümbritsevate kultuurpsühholoogiliste mõjutistega näikse ometi tingitud olevat ka kirjandusajalooliste tõdede kallakud. M. Lepik ei eelista vähemalt antud juhul küll mitte kaasasammumist selle kaasaegse kirjandusteadusega, mis on ületanud naiivse biograafilise realismi oma aineküsimise läbitöötamises, mis rõhku paneb teosteloojale, teoste ideeanalüütilisele ja stiilikriitilisele juurdlusele, mis otsib tüüpilisi seadusepärast kirjanduslikus arengus. On, nagu oleks M. Lepiku filoloogilis-biograafiline töötamine valikusugulane pigemini kohaliku uusasjaliku nüüdsusega. Kus huvi kirjanike käitumise ja kuulduste kohta nende eraelust kipub varjama teoste harrastust ja loomingu hinnangut, seal leiab objektiivne arhiivides otsikleja ka minevikust seda, millele ta ajaümbruskond on aldis.

Kas on K. J. Petersoni õiliskuju nüüd selle käsitluspöördega aknast välja visatud? Võivad ühed edasi nautida meie esimest

luuletajat ja teised vaimustuda meie esimesest ulaharitlasest? Üks kuhu sümpaatsem ühele, teine teisele? Või polegi kõik Petersoni oodidele omane taevatormamine, inimese vaimuvabaduse, sõpruse ja armastuse kultus, maakeele ülistusküsimus laulu tules, ta vooorusjuhiste ja mõttejuurdluste päevik selle läbi veel kaotanud oma väärtust, et on paljastatud elutule pühitseja kahendumine ja allakäik elupõletamises?

Mul on rõõm konstateerida, et M. Lepik uurides „ilusate ideaalide“ ja „petteliste unistuste“ ellurakendamist vähemalt ei moraliseeri teeskluseks Kristian Jaagu kõrgelennulisi oode ega eita ta parema mina päevikut. Kristian Jaagu ideelise ja sõnalise inspiratsiooni tunnistused on meie kirjandusajaloos ikkagi vähemalt purjus Christian Jacob Petersohni väärt. Kristian Jaagu päeviku tähendust meile ei ületa ka need pastor C. L. Kählbrandt'i memuaarid, millest M. Lepikul õnn on olnud leida tere- tulnud andmeid oma eluloolise esituse täienduseks.

Moodne kirjandusteadus tunneb äärmisi lahkuminekuid teos- ajaloolise ja biograafilise meetodi vahel. Ei tahaks pooldada äärmist teineteise võõristamist nende rakendamisel kirjandusaja- loolise ainekuga. Ka lisandused K. J. Petersoni tundmaõppi- miseks — eriline sellenimeline uurimusharjutiste kogu ilmus enne Petersonisse puutuvate arhiivandmete biografeerimist — täien- dagu, toetagu ja selgitagu üksteist. Riia kirikuteenri poja füü- siliste ja materiaalsete elutõikade paljastamine seoses ühiskond-liku kaas- ja kooselu nähtustega on M. Lepiku andmeterohkeks esseeks. Mõnevõrra aitab see uurimus selgitada ka usundlik- kõlblate mõjutegurite osa Petersoni maailmavaate kujunemises ja muhenemises. Viib edasi väliste ajaliste äärjoonte tõmbamist ta üürikese kirjandusliku tegevuse ümber. Kuid maailmavaate- lised ja puhtkirjanduslikud kajastused Petersoni värsiloomingus on M. Lepikule lihtsalt „elukauged“ (lk. 369). Sellest kirjandus-liku karakteristika raasukesest on nagu vähe.

Vastust küsimusele Kristian Jaagu kirjanduslike motti- vide ja stiilelementide sõltuvusest kui ka ta ande omapärast tuleb mujalt otsida, Christian Jakobi kartserisistumise dokumenti võib aga kindlasti M. Lepikult küsida. Ütleksin veelgi rohkem ta vaatenurga pöörangut teretades: mida tõsiasjalikum asuhen- gus vaatleme Riia kirikuteenri poja ülespüüdmisele soodsaid ja takistuslikke mõjutegureid, mida täielikum kujutus meil on ta rikkalikkude vaimuannete mõjustumisest ja viljastumisest Riia gümnaasiumis, mida lähedamalt võime jälgida ta tahtejõudu lød- vendanud buršikombestikku Tartus, mida mõtlikumalt tutvumie ta langusega ürgnaturalistlike tungide kuristikku — seda intensiivsemalt tajume ka K. J. Petersoni kõrges meelsuslührikas häilivaid optimistlike helke ja traagilisi varjundeid.

Tõsi küll, see on midagi muud kui ühekülgne ideaalkuju pühitsus või lahtipühitsus. See on juba uut sünteesi nõudva kirjandusajaloolise tunnetuse astmevaheldus. Kirjandusajalooliste tõdede tõukeline edenemine näikse aga paratamatult käivat vastuoluliste äärmuste teed, dialektilist rada.

3.

Esineb suuremaid ja väiksemaid lahtarvamisi. Mõõnan, et üksikasjalisem elulooliste andmete tundmine võimaldab tõenäolisemaid oletusotsustusi teoste ajalise järjekorra kohta. M. Lepik puudutabki Petersoni eluloolises kontekstis mõningaid dateerimisküsimusi. Ta arvab näiteks, et Petersoni *Laul, kui ma Tartust läksin Ria pole, omma wannemad watama* on kirjutatud 1819 ja mitte 1820, nagu seda oletasin (*Võitluse päivil*). Olgu — dokumenteeritud pole see küll vihu palgelehe aasta-arvuga. Olgu pealegi rutulise allakäija viimseks lauluks *Mardi Lutterusse päwal*. Selle ainuvõimalikuks ajamääraks ma aga ei julgeks veel Lepiku kindlusega lugeda sügissemestrit 1819.

Biograafilistes ja filoloogilistes üksikküsimustes on M. Lepiku arvustusärksus tublisti selle krititsismi nägu, mida inglane Orlo Williams kutsub nimetusega: *scientific or inquisitory criticism*. Selle juures pole ta päris vaba kriitikute ja ajaloolaste arvatud objektiivsusesse sisenevast tendentsist. Prantslase Gustave Rudler'iga rääkides on see tendents õigeks eelistada neid tunnuseid, mis andmeid lubavad tõlgendada soovi või süsteemi järgi (G. Rudler, *Les techniques de la critique et de l'histoire littéraire*, 1923, lk. 22).

Õigustamatut võlujätku K. J. Petersonist leiab M. Lepik minu hilisemaski sellekohases artiklis, mis on avaldatud *Eesti biograafilises leksikonis*, III, 1926. Võtame Petersoni loobumise usuteaduskonnast.

Teaduskonna vahetuse märkimisest enne meie irratsionaalse ratsionalisti täielikku lahkumist ülikoolist ei saa küll ka M. Lepik mööda. Petersoni siirdumine teoloogist filoloogiks on tõestatav selle lõputunnistisega, mis on antud „dem Studierenden der Philologie Herrn Christian Jacob Petersohn“. Ometi ei tahaks M. Lepik selle olematukstegematu fakti ees leppida minu järeldusega, et Petersoni ülemineku põhjuseks oli mingi vastuolu vagatsevasse dogmasundusse juhitud usuteaduse ja ta vabamõtlemise vahele. Teisiti öeldes: Lepik eitab maailmavaatelist tõuget Petersoni seljapöörmises pastorikutsele.

Ülikooli loengute kava ja asjaomast lõputunnistist uurides on mu oponent leidnud, et Petersoni on veedelnud teoloog Hezeli loenguid kuulata isegi siis, kui ta oli filoloogiks üle läinud. Piiblikekseesi professor oli Petersoni lemmikõpetajaks meie tormtungleja kogu lühikese ülikooliaja kestes. Nõnda. Aga sellega pole

teaduskonna vahetuse üritus Petersoni elukäigus ei kõrvaldatud ega põhjendatud. Pole tühistatud maailmavaateline lahkumineku järelendus 1820 ümber usuteaduskonnale parajasti pealesuruvast vagatsuslikust kursist. Kui M. Lepik selle ajakäänu käsitluses tarvilikku tähelepanu oleks omistanud parajasti mõjuvaille tegureile „ühiskondliku elu kaas- ja koosolus“, siis poleks talle kahe silma vahele jäänud järgmised asjaolud.

Kaks esimest ratsionalistlikku aastakümme Tartu usuteaduskonnas liginesid juba lõpule, kui K. J. Peterson astus ülikooli. Kui ta 1820. a. maikuu ülikoolist lahkus, läks samal aastal erru ka ta lemmikprofessor W. Fr. Hezel. Uus ilmutususklik kurss, mida 1817. a. saadik hakkas usuteaduskonnale peale suruma kuuraator Lieven, põhjustas Hezeli lahkumise. Aga juba 1813. a. oli „püha alliansi“ pealetung (hamin vürst Golitsõn) temalt röövinud piibli sisulise eksegeesi õigused. Kui Peterson kuulas seda laialdase teoloogilise, filoloogilise ja humanistliku haridusega veetlevat professorit, oli Hezel ametlikult „Professor der orientalisch-biblischen Philologie“ (nagu seda näitavad vastavad õppekavad). Muidugi võis Hezel piibli keelise eksegeesi varjus siiski veel taoti sisse poetada sisulisi seletusi ratsionalistliku vabamõtlemissu vaimus. Kuid Lieveni silm valvas „positiivselt-evangeelse“ õpetuse nõudjana. 1819. a. novembrikuus oli Hezel sunnitud „tuttavate välise asjaolude tõttu“ esitama oma lahkumispalve. Kõike seda pole meie agarale arhiiviuurijale ei ülikooli aktides ega Krause memuaarides nagu olemaski olnud. Kõike seda oleks ta määravate mõjuvõimude, ülikoolipolitika, Hezeli kohta võinud üldjoontes leida nii hõlpsasti kättesaadavaist teatmeteostestki nagu J. Frey, *Die theologische Fakultät d. kais. Universität Dorpat-Jurjew 1802—1903* või W. Süss, *Karl Morgenstern*. Kui M. Lepik oleks Petersoni õpingulisi eelistusi Tartus asetanud nende andmete tingimustesse, kui ta oleks arvestanud Riia valgustusgümnaasiumi kasvandiku vabamõtlemissu usuasjus ühes ta keeliste huvidega, siis oleks see mõjutegurite kontekst ka selgitanud, mis pärast noor Kristian Jaak tahtis just Hezeli kuulata. Petersoni nime esinemine Hezeli kuulajate subskriptsioonilehel poleks siiski küll võimaldanud mingit jumeekat järeldest senini pooldatud vaate vastu. Järeldus poleks olnud aga nii ühekülgne — ütleksin ka tendentslik —, nagu seda praegu näeme M. Lepiku vastuvaidluses.

Ma ei leia, et mu põhiväide K. J. Petersoni sobimatusast vagatsuslikku dogmasundusse juhitud usuteaduskonnas, s. o. ta teaduskonna vahetuse maailmavaateline põhjus oleks Hezeli subskriptsioonilehega kummutatud. Eluviisid?

Jääb järele O. W. Masingi ja K. Petersoni vastuolukomplekside küsimus. Ühenduses noore luuletaja värsikatsete kärede maha-arvustamisega tolleaegse suurima autoriteedi poolt olen sedagi küsimust puudutanud nii *Võitluse päivil* kui *Eesti biograa-*

filises leksikonis. Ja ka selles punktis on M. Lepik üritanud valguse ja varjude jaotust teisiti seadelda. Eriti atakeerib ta minu varasemas visandis *Meie esimene luuletaja* lausunud järeldust: „See on üks avaldus igavesest vastandist „vana“ ja „noore“ vahel.“

Muidugi on M. Lepikul võimalik olnud mitmete vastuvaidlevate täheldustega sisse piirata minu nooruslikku üllatust tollest O. W. Masingi arvutusest, mis on saanud nii kirikuul-saks: „Waat! nenda on nende jamsimised; nendaks vanna Holz, Frei, Wilman ja n. t. oma luggu laulwad. Kui inimene nüüd ütleb, et se ma keel ep ole, waid ötsekõhhe sõnnaga ütelda, tühjap. . . jut“! M. Lepikul on võimalik olnud oma lisa-andmetega mõnevõrra nõrgendada Masingi üli-eitusliku arvutuse mõju. Aga tal pole olnud andmeid näidata Masingi mõjuavalduse olemast Rosenplänteri suhtes, kellele kiri adresseeritud (17. VI 1819). Tõsi küll, küsimus oli siis vaid kahest Anakreon'i tõlkest. Need oli Kristian Jaak teatavasti saatnud Rosenplänter'ile näha ja see omalt poolt Masingile arvutada. Kuid Äksi praosti äge otsus otsustas ometi ka Petersoni oodide ja idüllide saatuse Rosenplänteri silmis. Petersoni „pueriliate“ karm kantseldus Masingi poolt, Masingi autoriteedi hiilgus eksitas poisikeseohtu luuletaja eelarvusteta hindamist veel V. Reimani silmis. Olgu „süükolhoos“. Aga keegi jääb ikkagi algatajaks, vastutajaks.

Asjata katsub M. Lepik küsitavaks teha, kas Kristian Jaagul eneselgi oli oma luuletiste avaldamise soovi. Kuigi selle tõestamiseks puuduksid otsesed arhiiviandmed, teame vanema ja uuema kirjandusliku elu kogemusest, et noorte luuletajate avaldamistung pakitseb kõige palavamalt. Kui M. Lepik oleks täieliku kriitilise erapooletusega lugenud Masingi sama mahalaitvat kirja Petersonist, siis poleks ta võinud kõrvale vaadata „noorte“ ja „vanade“ küsimuse kerkimisest juba 1819. a.

Selle küsimuse algatajaks K. J. Petersoni puhul ei olnud keegi muu kui O. W. Masing. See oli juba Masingi poolt ettekergitatud „poleemiline võte“. Mitmeti teistest üleolevast ja eneseteadlikust Äksi kirjamehest teame, et ta ei Willmann'i, ei Frey ega Holz'i kirjanduslikust tegevusest kuigi palju lugu ei pidanud. Aga puutus ta kokku andeka uustulnuka tavalisest kõrvale kalduva keeletarvituse ja ainevalikuga, siis kohe: „Nendaks wanna Holz, Frei, Wilman ja n. t. oma luggu laulawad!“ K. J. Peterson tarvitas muu seas Luce eeskujul h-tähe asemel aspiratsioonimärki ('). Seegi vihastas Masingit hurjutusele: „Jubba se nore rahwa wiis, et kui ahwid keik uut asja järrele wõtwad tehha“ (Masing Rosenplänter'ile 17. V 1819). Sugupõlvede vahelise antagonismi tunnused olid nii siis juba Masingi väljendistes olemas, mitte ainult minu poolt minevikku projitseeritud.

Siiski püüab M. Lepik tõestada sugupõlvede vahelise vaenu olematuks Masingi suhtumises Petersonisse. Masing on

andnud teinekord ka positiivse otsuse ühe Petersoni keeleteadusliku artikli kohta. Ja 1820. a. on ta koguni oma autoritatiivse ägedusega Sonntag'ilt nõudnud vahelesegamist Petersoni kasuks, kui Tartu „väike tsensor Moritz“ on tahtnud ära keelata Ganander'i *Mythologia fennica* ümbertöötise trükist avaldamise. Tsensor Moritziga, kes ühtlasi pidas eesti keele lektori ametit ülikoolis, oli meie suur keele- ja kirjamees teravas isiklikus vastuolus. Kas ta siis kurba seisukorda laskunud eraõpetlase töö eest välja astudes juhust ei tarvitanud ka mõjukal kohal seisva vastase tabamiseks? Sellegi psühholoogilise murdküsimuse arvestamine pole ülearune. Kui *Mythologia fennica* ümbertöötaja 1822. a. oli surnud, siis piirdus Masing sel puhul ainult järgmise „faktilise märkusega“ oma kirjas Rosenplänterile: „Dass d[er] Jak Peterson am 25-st. Juli gestorben, werden Sie schon wissen“ (Masing Rosenplänterile 7. VIII 1822). Mingit osavõttu, mingit kahjatsust.

Tõsi küll, möönan oma praegusel teadumusastmel, et kirjandusajaloos on „noorte“ ja „vanade“ vastuolu objektiivselt kõikumavaid mõisteid. Sugupõlvete vahelduse ja vastuolude põhimõttele ei üritaks ma enam rajada kogu kirjandusliku arengu pragmaatikat (nagu näiteks Fr. Kummer seda on katsunud saksa kirjandusajalooga). Kuid vähemalt osategurina sotsiaalsete kategooriate ja muude tüüpiliste seaduspärasuste seoses tuleb nähtavasti ikkagi arvestada ka bioloogilist antagonismi. Mul ei ole põhjust eitada tagasisurutud ja tagasisurumatuid komplekse erialiste vahel samas sotsiaalses rühmas, kirjanduslikus ja teaduslikus elus, eile, täna.

Teretan M. Lepiku uurimust K. J. Petersonist kui noore, usina ja tööle anduva teadleja senist tähelepandavaimat saavutist. Üheks selle andmeteküllase uurimuse eriteenuseks märgiksin ka põhimõtteliste küsimuste äratamist.

Gustav Suits.

Kirjanduslik ülevaade.

Tartu Ülikool sõnas ja pildis 1919—1932. Toimetus — dekaanid P. Haliste, H. Riikoja, E. Roots, mag. E. Laid tegevtoimetaja. E. V. Tartu Ülikool Tartus 1932. 174 lk. Hind?

Kahjuks ongi vist nii läinud, nagu möödunud suvel mõnelt kartlikult poolt ennustati: meie ülikooli 300-aastane juubel oma võõrastevastuvõtu-palavikuga ja ametlikkude pidulikkustega on pannud meid unustama ülikooli ennast tema tänapäeva olemuses, argitöös ja reaalsaavutistes. Vaevalt oskaksime muidu seletada sedagi, et kõnealune ülikooli probleemide seisukohalt aktiivse tähtsusega ja huvipaeluv teos oleks nii vähese avaliku tähelepanu osaliseks saanud, nagu see tegelikult on juhtunud. Seepärast pole küll vahest praegugi veel hilja eesti kultuuriküsimusist huvitatud publikule meelde tuletada selle julgustava ja optimistliku teose olemasolu.

Käsiteldav teos on umbes 40 kaastöölise (rektor J. Köpp, teaduskonnade dekaanid, õppeasutiste ja instituutide juhatajad jt.) ühise hoolika

töö vili, mille on toimetus kõigiti õnnestunud viisil osanud sulatada ühtlaseks tervikuks. Rektor J. Kõpu teost põhjendavale sissejuhatusele, konseptiivsele Tartu ülikooli ajaloo iseloomustusele 1632—1932 (dots. J. Vasara andmeil) ja tegevtoimetaja E. Laiu kokkusurutud ülevaatele eesti rahvusliku ülikooli ülesandeist ja tegevuse arengust 1919—1932, kus eriti on rõhutatud Eesti ülikooli rahvuskultuurilist palet ning teda kui tähtsat vahemeest Eesti riigi ja rahva ning kogu muu kultuurimaailma vahel, — neile kokkuvõttele järgnevad ülevaated ülikooli kõigi 7 teaduskonna (usu-, õigus-, arsti-, filosoofia-, matemaatikaloodus-, loomaarsti- ja põllumajandus-teaduskond) tegevusest ja töötulemusist Eesti iseseisvuse kestes. Töötulemuste väljatõstmiseks on võrdluseks kasutatud andmeid meie ülikooli tegevusest 1880—1912, ja need võrdlused kõigil aladel näitavad Eesti-aegse ülikooli töö intensiivsust ja saavutiste rahuldavust, sageli rahvusvaheliseltki seisukohalt tähelepanavust. Selle kohta öeldakse saatesõnas (lk. 6): „Kui selle juures heidame pilku eelmissegi ajastusse, võtame sealt võrdluseks mõningaid andmeid ja nähteid, siis ei sünni see kogunisti mitte selleks, et arvustada või vähendada eelkäijate püüdeid ja tööd, vaid selleks, et enesele aru anda sellest, kuidas oleme näinud ning täitnud oma ülesandeid elava ühiskondliku organismina...“ Ja peab ütlema, et see lubatud objektiivsus ja tunnustavus Tartu Ülikoolis varemini tehtud töö hinnangus läbib teose.

Ilma et siinkohal pikemalt peatuda teose sisu refereerimisel, vaatleme selle põhitooni. Meie silme eest möödub kõigi teaduskondade ja nende üksikvalade ning -asutiste kirjeldamisel palju ühiseid põhimomente: ülikooli Voroneži evakueerimistest tingitud õppevahendite restaureerimise ja hankimise pingutused; Vene maailmariigi provintsiülikoolist Eesti rahvusriigi ülikooliks muutunud õppeasutise kohandamistöö uutele oludele, mis nõuab tööaladegi põhjalikku revideerimist, eriti kodumaad käsitlevate teadusalade kavvavõtmist ja nende õppevõimaluste loomist sageli ei millestki; rahvusriiklikkude ja rahvamajanduslikkude ülesannete esilenihkumine (maapõuevarade uurimine loodusteaduskonnas, põllumajandusteaduskonna asutamine koos metsaosakonnaga, riiklikkude tervishoiuküsimuste päevakorraks-kerkimine arstiteaduskonnas, riiklikkude seadusandluse probleemidega teotsemine õigusteaduskonnas, laialise pedagoogilise ettevalmistus-instituudi loomine, kõigis teaduskondades pingutused eestikeelseks õppe-tegevuseks esmavajalike terminoloogia soetamiseks, eesti kooli probleemeid eriti filosoofiateaduskonnas jne. jne.). Valdavalt enamail juhtumil pole see mugav endise ülikooli traditsioonide jätkamine, see on uue loomine algusest peale. Ja siiski on jooksva organiseerimistöö ja tegeliku elu probleemide kõrval suudetud kõigis teaduskondades teha ka puhtteaduslikku tööd sel määral, et igal alal on võrreldes ülikooli eelneva ajastuga näidata publikatsioonide arvu tõusu, teaduslikkude eriorganisatsioonide ja nende liikmestiku võrratut kasvu, rohkete eriteaduslikkude ajakirjade tekkimist, välissidemete kõvenemist (väljaannete vahetuse jm. teel) Lääne kultuurmaadega. Mitmel puhul on nimetada uurimustulemusi, mis kogu teadusilmas on tähelepanu avaldanud (neuroloogia, seismoloogia, astronoomia, geograafia jm. aladel). Kõike seda lastakse kõnelda rohkearvulisil tabelil ja usaldusväärsel statistilisel materjalil, nii et väited pole jäänud õhku rippuma. Muidugi ei saa salata, et seejuures on tunda teatavat juubeliteoni, s. o. rõhutatakse teadlikult seda, mis lühikese 1919.—32. aasta ajavahemiku jooksul on suudetud korda saata. Kuid põhjendamatu olude „ilustamist“ pole märgata. Võiks vahest küll väita, et tahtliku urgitsemisega võidakse muidugi vastupidiselt ühel või teisel puhul välja otsida ka punkte, kus oleks — nagu kõige juures, mis inimene teeb — arvustadagi. Paari autori kirjutises vilksatab ka tööd tõkestanud momentide maining. Ent juubeliteose eesmärgiks ongi ju ikka esile tõsta positiivset. Rahuldab, et seda üldiselt on tehtud ausalt ja asjalikult.

Praegusel ajal, mil me endile alatasa ette heidame küll põhjendatult, küll põhjendamatuult nõrkust ja saamatust ning laseme musti kahtlusvarje endi võimeile, on kosutav lugeda, et me tõesti ikkagi ka midagi oleme suutnud oma vähenõudlikes oludes teostada kõrgeima vaimukultuuri alal. Tohiks vist küll arvata, et eriti meie ülikooli kasvandikud, kes kõike seda tööd on olnud kaasa elamas ja ligidalt nägemas, ei jäta endale mu-retsemata kõnecalust teost, et korraks kokkuvõttes lasta oma silme eest mööda minna oma Alma Mater'i kogupilt. Aga igale muulegi eesti harit-lasele peaks sinn käsiteldav ajalähedane peatükk meie kultuuriloost pak-kuma sügavat huvi. Liiatigi kuna „Tartu Ülikool sõnas ja pildis“ väli-musel (maitsekas kaas, hea paber, rohked õnnestunud illustratsioonid jne.) peaks rahuldama nõudlikkegi raamatusõpru.

J. Mägiste.

Friedebert Tuglas: Eesti Kirjameeste Selts. Tegevusolud. Tege-lased. Tegevus. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1932. 335 lk. Hind 6 krooni.

See on Tuglaselt peale „Juhan Liivi“ monograafiat teine ulatuslikum teos, mis on nõudnud autorilt kahtlemata püsivamat arhiivitööd, läbitöö-tamist kohati rohke ja vastuoksusliku materjali rägastikust ja paiguti heitlemist vähesearvulise materjali puudulikkusega. Nii on kõnealune teos oma koostamisel asetanud autorile kaugelt mitmekülgsemaid ülesandeid ja nende lahendamine on nõudnud Tuglaselt märksa suuremat ning pü-sivamat pingutust, kui oli see vajalik Juhan Liivi eluloo ja loomingu üle-vaate kirjutamisel, mille arenguniidid polnud pooltki sel määral sassis kui Eesti Kirjameeste Seltsi ajaloo omad.

Tuglasel tuli Eesti Kirjameeste Seltsi ajaloolise ülevaate jaoks mater-jalide koostamisel ja kõnealuse teose kirjutamisel asuda otse uudismaa ülesharimisele. Eesti Kirjameeste Seltsi tegevusolude valgustamiseks oleks paljugi kaasa aidanud meie poliitiliste voolude ja parteiliste võitluste ulatuslikum ajalugu, mis aga veel puudub, nagu sama ajajärku valgustav ühiskondlik-majanduslikku elu rõhutav ajalugugi. Kõikjal tuli „Eesti Kirjameeste Seltsi“ koostamisel vastuoksuslikku ja läbikasvanud rägäs-tikku mööda edasi rühkida, mis autorilt on nõudnud palju püsivat hoolsust. Seda kõike tuleb kõnealuse teose arvustamisele asudes silmas pidada ja nimelt kui omaette iseseisvat väärtust, eriti kui me teoses kohtamegi hõredamaid kohti ja põrkame kokku väidetega, mis võivad tekitada vastu-vaidlusi.

Kõnealuses raamatus jääb Tuglase teeneks, et ta on valgustanud täies ulatuses Jakobson'i ja Hurda vahelist võitlust, mis oli koondatud peamiselt Eesti Kirjameeste Seltsi ümber. See suur rahvateaduslik töö, mis Hurt oli teostanud just peale enese tagasitõmbust seltskondlikust tööst, ja Jakobsoni varase surma tõttu järsult katkenud tegevus, mis ei leidnud nii andekaid ning haritud jätkajaid, nagu see õnnestus Hurda pooldajail, — see kõik laskis järeletulevas põlves pooleldi alateadlikult tekkida arvamise, nagu oleks Jakobson just olnudki Eesti Kirjameeste Seltsis tüli tekitajaks ja nagu tõuseks Hurda kuju neist parteiliste võit-luste möllust ja saginast kristallselgena ja puhtana. Sellise arvamise põhjustamiseks aitas tunduvalt kaasa seegi, et Jakobson oma venesõbra-likkusega oli teinud saatusliku vea, mille tema andevaesed ning harima-tud järglased viisid täielisele *absurdum*'ile, laskudes alla vene slavofiilide pimedaiks käsilasteks ja heites sellega varju oma poliitilisele eeskujule Jakobsonilegi, nagu oleks ka tema olnud venestuse poolehoidjaks. Hüli-semad andmed on tõendanud, et Hurda ja Jakobsoni ühiskondlik-politi-lise võitluse suundade ja selles kasutatud abinõude valgustamisel ei tohi kaugeltki jagada valgust ja varjusid ühekülgsest, vaid peab tunnistama, et ka Hurt ei põrganud tagasi „Neevast vee toomisest“, kui oli vaja vas-taspoolt taltsutada ja selleks oma jõud ja kodumaised abinõud enam ei

ulatunud ning neist ei jätkunud. Tuglase teeneks jääb, et ta on selgelt näidanud, et Eesti Kirjameeste Seltsi parteilise võitluse toomine ei lange peamiselt Jakobsonile, vaid et selles on väga suurel määral süüdi just Hurt ja tema poolehoidjad, samuti nagu on ja jääb tõsiasi, et kui Jakobson poleks nii varakult surnud, ei oleks Jakobsoni pooldajate võitlusabinõud omandanud kunagi sellist valimatut iseloomu, nagu see võitlus sai inimestelt, kellel polnud enam tähtsaid mingid eesti rahvuslikud püüded, vaid kes seisid otseselt või kaudselt venetuse teenistuses, olles vene bürokraatide käsilasteks kas täiesti teadlikult, nagu Truusmann, või jälle lastes end ära kasustada osalt oma rumaluse tõttu, nagu seda võib oletada paljudest teistest.

Raamatu puudusena võiks nimetada seda, et Fr. Tuglas suhtub liiga suure usalduslikkusega Jaan Jõgeveri päeviku andmeisse. Selle asjaolu märkimiseks oli nende ridade kirjutajal põhjust juba siis, kui ta kirjutas arvustusliku märkuse sama autori teose „Ado Grenzsteini lahkumise“ kohta, milles Tuglas rajas pea kõik endise tsensori Jõgeveri päeviku andmeile. Kuigi käesoleval puhul, „Eesti Kirjameeste Seltsi“ ajaloolises essees, ei ole kasustatud Jõgeveri andmeid nii ühekülgsest ja ainuallikana, on need ometi domineerivad Eesti Kirjameeste Seltsi lõppaastate, ühingu agoonia-ajajärgu kujutamisel. Ei tohi kõigepealt unustada, et päevik on alati kõige isikupärasem inimlikest dokumentidest, sest et see, olles peetud iga sündmuse otsesema mõju all, sisaldab sageli arvamisi ja vaatekohti, mis kirjutaja on saanud mingist sündmusest või inimestest esimesel hetkel. Need esimesed muljed ei tarvitse aga olla kaugeltki õiged ja tööoludele vastavad. Jõgever oli küllalt tundeinimene, kes laskis end esimesest muljest kaasa kiskuda, ja teiseks polnud tema otsused küllalt kaugelenägedavad ega -ulatuvad, nagu võivad sellest tunnistust anda juba tema kirjanduslikudki arvustised, kuigi need pärinevad hilisemast ajast. Tuglas kasustab aga Jõgeveri andmeid ja arvamisi kõiges liiga usaldavalt ja rajab neile liialt palju, eriti Eesti Kirjameeste Seltsi viimaste aastate sündmuste kirjeldamisel.

Oma raamatu lõpupoolel teeb Tuglas kokkuvõtte neist vaimlistest üritustest, mis Eesti Kirjameeste Selts oma tegevusaastate kestes suutis teostada, ja see kokkuvõtte alles näitab, kui kasinad õieti olid kogu selle ühingu töötulemused: vaevalt moodustavad need kokku mõne ülemaise oleviku-ühingu aastase töökava. Arusaadavalt ei olenenud nii kasinad tulemused mitte üksi tegelaste arvulisest kasinusest, vaid ka nimetatud seltsi ümber koondunud ringkondade vähesest vastuvõttevõimest, mis oli oma pinnapealsuse juures ka võrdlemisi laialivalguv, suundadeta ning kindlama eesmärgitagi. Konkreetsete töötulemuste arv aga suureneb Eesti Kirjameeste Seltsi vaimses aktivas kahtlemata siis, kui me sinna üles võtame masside sugestiooni, mis äratas ja ergutas algelise seltskondlikkusele. Selles suhtes on küllalt tabavalt iseloomustav Eesti Kirjameeste Seltsi nimi venekeelses tõlkes: kirjaoskajate eestlaste selts. Ja ega see selts oma tõeliste töötulemuste bilansi järgi ka palju rohkem ei olnud kui kirjaoskajate koondis, sest kui küsimusse tulid tõsisemad kirjanduslikud küsimused, siis sattus nimetatud selts sageli väga piinlikku olukorda, millest suurim ja iseloomustavam oli prantsuse klassiku Chateaubriand'i „Atala“ eestikeelse tõlke kroonimine J. Kõrv'i algupärase novellina „Lui-gemäe Olli“ nime all. Raske oleks olnud paremini paljastada Eesti Kirjameeste Seltsi kirjanduslikku kirjaoskamatus, kui aga see akt ise poleks olnud seotud omakasupüüdega, mis muutiski Kõrvi aktsiooni lihtsaks petteuseks.

Ei oleks olnud üleliigne Tuglasel panna suuremat rõhku Eesti Kirjameeste Seltsi üksikute tegelaste iseloomustamisele, sest et „tegelased“ on isegi ta raamatu alapealkirjaks. Tõsi, Jakobsoni ja Hurda puhul on need iseloomustused võrdlemisi ulatuslikud, kuid just need rohkem üld-

tuntud tegelased poleks vajanudki täielikumat iseloomustust, mis aga muutub eriti vajalikuks vähemtuntud tegelaste puhul, nagu H. Treffner, J. Köler ja isegi K. A. Hermann, kelle ühiskondliku tegevuse ulatus ja võimed just seltskondliku töö alal oleksid vajanud kohati üksikasjalikumat valgustamist.

Omast kohast huvitav peatükk teoses on „Uue seltsi asutamise katseid (1881—1907)“. Kuigi see peatükk on autori poolt rohkem skitseeritud ja vähem tihe kui eelmised, siiski leidub seal nii mõndagi uudet, kas või need varased uue seltsi asutamise kavatsused, mis algavad juba kohe peale Eesti Kirjameeste Seltsi pöördelist augustikuu koosolekut 1881. a., mis aga pidid välissurve mõjul ja mõttekandjategi eneste loiduse tõttu kestma kauemini, kui suutis teostada Eesti Kirjameeste Selts, enne kui võis viimase tõelise järglasena alustada oma tegevust Eesti Kirjanduse Selts, kelle asutajad pidid võtma uut äratust ja hoogu neist ette jõudnud uue põlve koondiselt „Noor-Eestiltki“.

Eesti Kirjameeste Seltsi ajalugu lugedes kerkisid mul tahtes-tahtmata meelde A. Saal'i romaanid: nii ühes kui teises kirju läbisegi sagimine, mille mõtet ja eesmärke on leidlikulgi raske aimata, palju kulisside vahetamisi, palju valgust ja veel rohkem varje, kuid tulemuste kokkuarvamisel pudeneb kõik sõrmede vahel liivaks, mis jookseb maha kokkupigistatud rusikastki. Sellised on selle pikas agoonias surnud seltsi vaimse töö vähesedki tulemused.

Bernhard Linde.

Kehaehitus ja iseloom. Kuidas tunda inimesi nende välimuse järgi? Kretschmeri ja teiste ainetel koostanud dr. med. K. Lellep. Elav teadus nr. 13. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1932. 102 lk. Hind 1 kr.

Käesolevas teoses leiame meil veel vähe populariseeritud uurimusi inimese keha ja hinge vastastikusest kooskõlast. Vist iga inimene on neid tähelepanekuid teinud ja mõni võib-olla isegi süstematiseerinud inimtüüpe, leides igale kehaehitusele vastavat iseloomu:

See 102-leheküljeline raamat on kirjutatud humoorikalt, loetavalt ja isegi hoogsalt; usun, et ta võib huvi pakkuda nii mõnelegi lugejale. Sama ei saa öelda järelsõnast, mis on populaarteadusliku töö kohta raskevõitu.

Raamatu raskuspunkt langeb Kretschmer'i tüpoloogiale (Kretschmer: Körperbau und Charakter, 1921). Selle tüpoloogia aluseks on Kraepelin'i uurimused, kes jaotas vaimuhaiged kahte kindlasse gruppi: tsirkulaarsed vaimuhaiged ja varajased nõdrameelsed. Kretschmer leidis erinevuse mõlema rühma kehaehituses, näidates ühtlasi, et samu tüüpe leidub ka tervete hulgas. Empiirilisel teel leidis Kretschmer kolm peatüüpi, keda iseloomustavad erinevad hingelised ja kehalised omadused.

Edasi loeme, et esimest saledat-leptosoomset mõtteinimest iseloomustab nurgeliselt kõhn ja sale keha ning lõhustunud hingeelu. Sealjuures juhiv autor tähelepanu kehale ja hingele kui lahutamatu tervikule. Mõtteinimese hing kaldub äärmusest äärmusse, kõrgusist sügavusse, ülipingest üliloidusse. Tal puudub vahepealsus. Ta võib olla kas äärmiselt lohakas või korralik pedantsuseni. Kehaliselt on leptosoom saamatu, jõuetu ja mõjub koomilisena.

Teise tüübina esitatakse meile atleetilis-muskulaarse kehaehitusega tahte- ja teo-inimest. Selle tüübi kehaliseks iseloomustuseks on tugev kondikava ja eriti hästi arenenud lihaskond. Hingeliselt võiks teda pida lõhustunud põhi-iseloomu erivormiks, nimelt teo-inimeseks. Teo-inimese tahe on kindel, tugev, sealjuures alati reaaliilma piiridesse jääv, mitte fantastikasse kalduv, nagu sageli mõtteinimesel. Üldse on kogu tema hingeline olemus sihitud reaalsusse.

Kolmas — ümmara, püknilise kehaehitusega tüüp tonkab silma oma väikese või keskmise kasvuga ning laia rinnakorvi ja kõhupiirkonnaga.

Ta nägu on lai, ümmar või viisnurkne. Sellele kehatüübile vastavad hingedelt mõnu- ja südameinimesed. Kogu nende olemus on ümmar, tasakaalustatud ja alati kooskõlas oma seltskonna meeoleuga. Sel tüübil puudub tung äärmusisse ning ta elurada hoidub alati kesktele; samuti on talle sageli omane kaldumus väikekodanlusse.

Muidugi esinevad need tüübid puhtal kujul harvemini kui mitmeti kombineeritud segatüübid.

Raamatu lõpposas viidatakse sisenõristusele kui keha ja hinge kumandamise mõjuvale nähtusele.

Siis on raamatu lõppu paigutatud mõningaid juhiseid eelesitatud teadmiste kasutamiseks tegelikus elus ja muude tüpoloogiate lühike ülevaade.

Raamatu koostamisel on eriti ohtralt kasustatud Venzmer'i ja Podach'i vastavaid populaarteoseid. Iseneesest on ju Kretschmeri tüpoloogial ja teorial palju teeneid moodsas psühhiaatrias. Psühhiaater Kretschmeri tüübid on loodud vaimuhaiguste-kliinikus vaimuhaigete järgi ja siis alles üle kantud normaalellu. Nagu Cervantese Don Quijote ja Sancho Pansa on kirjanduslikud karikatuurid, nii on ülalmainitud raamat teadusliku inimeskarakteroloogia, võiks öelda, väga vaimukas karikatuur (vt. raamatu kaane illustratsiooni). Loodus ei lase end vägistada tüüpidesse surumisega; ta ei luba seda isegi teadusele. Muide oleme näinud väga laisku, mugavaid ja vaimuvaeseid asteenikuid ja äärmiselt liikuvaid, tegevaid ja kõrgelt vaimseid püknikuid. Ebapraktilisi, filosoofeerivaid ning unistavaid atleete kohtub ka igal sammul. Tõsi küll, sellise liigse üldistuse eest hoiatatakse ka järelsonas.

Ses raamatus kõneldakse väga palju staatikast ja jäetakse kahe silma vahele inimeskeha dünaamiline moment; ei sõnakestki rütmist, tempot, liikumise meloodiast. Vägisi meenub prantsuse vanasõna: il ne faut pas juger sur l'apparence — ei pea otsustama välimuse järgi. Kindlasti võib asjatundja masina ehitusest ja välimusest järeldada tema funktsiooni, kuid nende funktsioonide korrelatsioonide mõistmine võib põhjustada nii mõndagi väärotsust. Nii on lugu inimesegagi. Vaadeldes inimest hindame teda tegelikult ja palju õigemini tema toimete kui ehituse järgi. Samuti annab meile palju sügavama võtme iseloomu tundmiseks mitte inimese kehaehitus (s. o. staatika), vaid kehahoid ja liikumine (s. o. dünaamika).

Lüga julgelt soovitab autor oma raamatus „Praktiliste väljavade“ all juhiseid abikaasa valikuks välimuse järgi. Mis puutub sporti ja kasvatusse, siis on siin Kretschmeri tüpoloogial praktiliselt väike tähtsus.

Lõpuks oleks sel uurimisel palju suurem ja vastuvaidlematu tähtsus, kui ta oleks pealkirjastatud „Kehaehitus ja temperament“. Sest lõpuks peab ju vahet tegema sünnipärase, kehaehitusega kooskõlas oleva temperamendi ja iseloomu vahel. Nii oleks seda, millest raamatus kõneldakse kui iseloomust, õigem nimetada temperamendiks, kuna iseloom tekib bioloogilise materjali personaalsest ümberkujundamisest. Tavaliselt kõneldakse iseloomust küll ses mõttes, nagu käesolevas raamatus, s. o. teda peetakse sünnipäraseks, muutmatuks. Kuid uuemad individuaalpsühholoogilised uurimused on need vaated ümber lükanud.

Victor Hion.

Vilmar Adams: Maise matka pooltel teel. Kolmas kogu luulet. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus Tartus 1932. 80 lk. Hind 2 kr. 90 s.

Kõik veed ei jookse ühte jõesängi pidi merre, kõigi rahvakihtide elamused ei sula teatud ajajärgul üheks ühtlaseks hingeeluks. Eriti tänapäeval, kus kihihuvide ja -vaated teravalt üksteise vastu käivad. Aga igal ajajärgul on siiski oma domineeriv psühholoogia ning sellest kristalliseerunud ideoloogia. Kirjanduses kajastub see erilise domineeriva voo-

luna, nagu oli omal ajal romantika, siis realism, naturalism, sümbolism, impressionism, uusromantika jt. Nende peavoolude kõrval nirisevad vaikselt tiremekesed, toidetud kas mõne endise voolu reministsentsidest või mõne kitsapiirilise rahvakihi hingitsevast hingeelust. Kui meil Juhan Liiv, Wilde, E. Peterson ja Kitzberg aitasid võidule realismi, nokitseti veel paar aastakümnet selle kõrval romantilisi luuletisi teha. Välismaail näit. ei surmanud romantika võidulepääs mitte nii ruttu klassitsismi.

Tänapäeva valitsevaks vooluks on meil realism (muidugi teissugune, kui see oli läinud sajandil), mitme erilise varjundiga, mis annab talle iga kirjaniku individualiteet. Seda realismi kannab kollektivistlik ühiskonnasuhtumus — elatakse kaasa rahva ja inimkonna valusamaid päevamuresid.

Aga selle peavoolu kõrval võib meil märgata mõnd ahtasängilist voolu, peamiselt luules. Üks selline on noore poeedi Vilmar Adamsi luule.

Adamsi luule aineks on peamiselt: naine ja ta ise. Muidugi mitte see naine, kes tänapäeval enese ja oma lähemate elementaarse olemasolu eest heitleb, olgu maal või linnas, olles mures, sagedasti meeleheitel homse päeva pärast, mis on kindlasti raskem tänasest. Ei ka see vaimselt arenenud naine, kes taotleb uusi vorme ja norme ühiskonna-, seltskonna- või perekonanelu suhetes. Veel vähem naine, kes vaimsel alal loovalt teotseb. Adamsi luule esemeks on buduaari olend, „kunstiidne“ daam, „onduleerit“, „manküürit“, „punktrollerdet“ ja „parfümeerit“.

Tõsi küll, ta suhtub oma daamisse üleolevalt, irooniliselt. Aga milleks siis nendega üldse nii palju tegelda! Kas ei oleks sellest küllalt, kui Adams säherdused värsid kirjutaks oma daamide albumeisse! Milleks neid trükkis jäädvustada!

Niisama tähtsaks või veel tähtsamaks aineks on Adamsile ta ise, tema enese elamused, meeleolud, tujud, tusad, kapriisid, refleksid ja mõtisklused. Miks ei või sise-elu olla luule sisuks! Näited kõnelevad selle poolt. Kas nimetada või Goethe't. Aga siis peab sise-elu olema mitte ainult rikas, vaid ka laiaulatuseline ja sügav.

Adamsi luules valitseb eneseimetus meeleolude ilmastik. Et tasa-kaalu saavutada oma loomumaste kalduvustega, igatseb ta pühak olla. Ühel naisel, kes seisab temaga „ravis“, kelle „sõbrakummardus“ ulatub „maani“, laseb ta enese kohta öelda: „pühak, rüütel ta ja kavaler“ (lk. 62). Teises kohas ta ütleb (lk. 45): „Sageli pühakuks kasvab mu päev.“ Tal olevat „teeniv mungahing“. „Keskajal oleks tuleriidal läind paradiisi minu hing“ (lk. 8). „Mu elu siht on — olla pühak“ (lk. 9). „Ma tahan olla tark ja vaga“ (lk. 28). Ega ometi sellepärast, et „Issand armastab oinaid! Nad on vagad ja hääd“ (lk. 43)?

Nagu oma eelmisis luulekogudes, ei unusta Adams ka siin passiivse kannataja (või täielikult kannatuste nautleja?) poosi. „Veristet ja kidur“ seisab ta teel, mis edasi viib. Ta on maetud „oma kambri hauda“, „suur piinav süda pand on rauda, ei kasva kinni elu haav“ (lk. 24). Ta kannab „kõikide valu“ (lk. 46) — nagu Kristus! „Vulgus pillub näkku kivisid“ (lk. 62), kõikjal öeldavat, et ta olevat vastik, ülbe, tülikas ja kaval (lk. 62). Tema hing ootab „ratsutari“, s. o. kedagi, kes tema seljas sõidaks ja kannused küljesse lööks. Tema viimane soov selles luulekogus on, et Eesti „nagu raske vedur“ sõidaks tema elust üle.

Tema kõrv, süda ja aju on täis kibedust, mis „teised loond“, täis solvet ja mürki. Teistelt õpib ta vihkamist, pilget ja väiklust ning harjutab pealiskaudsust, mis olevat teiste „t e r v e elu riim“ (lk. 6). Kuidas sobib see kõik „pühaku“ ja „teeniva munga hinge“ ideaaliga?!

Tema hing on „inimestest, mõtetest ja seikest nii roidund, et ta üldse neid ei taba“ (lk. 19). Sellest on kasvanud „skepsis sööv, kuid vältimatu“. „Tee sihitu“ on ees, „uni on suurim nauding“, „ärkamine on tragöödia“ (lk. 52). Loogiline järeldus sellest ja et „ei võidaks elu vastik“: saab „ajju lastud vaikne kuul“.

Adamsi luulekogu ehib Dante näopilt. Mis ütleks suur itaallane ise

selle kohta? Õige küll, kõneldes Dante infernosse minekust kinnitab Adams, et temagi tahab „astuda tõesti alla, kus me põrgu ja paradiis“ (lk. 12), aga esialgu seikleb ta veel üsna ahtas mina-elamuste sõõris ega ole väga suurt sarnasust Dantega märgata.

Adams on näide sellest, kuhu viib valesti mõistetud ja liialdatud individualism andelisege luuletaja. Ta põlgab „vilgust“, talle on võõras kaasaelamine üldsusega, tema kokkupuute punktiks ühiskonnaga on salong, eluga — raamat, ta aristokraaditseb, tegeledes vaid enesega, imetelles oma elamusi ja mõttevälgatusi, kaotab enesehindamisel mõõdutunde. peab end „prohvetiks“, arranžeerib enesega „sümposioone“, arvab, et „enesest üksi vaid lauldes on minus ju kõikide hõik“ (lk. 46). Ta usaldab aina oma „Muusi“ („ma ütlen — mis mul käseb Muus“). „Arvustuskohvist“ ta ei hooli, ka „vastaste inkvisitsioonist“ (!) mitte. Säärase individualismi ja elust irdumise lõpptulemuseks ei või olla muu kui pessimism ning tahe kuuli pähe lasta.

Ag a eitades otsekoheselt Adamsi maailma- ja ühiskonnasuhtumise suunda, ei mõtlegi ma eitada tema annet. Tema intellekt on paindub ja algtasa sädeleb see mõtete ning kujude värviliste raketikestega. Aga kõik jääb esialgu aina ilutulestikukuks. Tema kõrges, vaimukalt mänglevas luules on kuju ja võrdlus alati värske ning algupärane, aga mingi ebatasase maitse nivooaga. Paiguti leidub teravaid ja tabavaid ääremärkusi tänapäeva oludele.

Riimitehnikas on Adams meil ületamatu virtuoos. Eriti armastab ta mängelda, otse edvistada irdriimiga.

Kui meeles peame luulekogu pealkirja (unustades selle juures looberitega ehitud Dante pea), et autor on alles „maise matka poolel teel“, et ta on vaid vaevalt esimese poole lõpetanud, siis võime loota, et ta teisel poolel kõigist oma nõrkusist üle saab.

Ed. Hubel.

Johannes Barbarus: E. V.-r. VIII kogu värse & poeme 1927—1932. 1932. 144 lk. Hind 4 kr.

Barbaruse uue raamatu nimi lööb isegi üldsuse jämedakoelist närvi. Juba see nimevalik näitab ajavaimu tundmist: kui praegu luuletiskogu tahab haarata publikut kohe pealkirjaga, siis too ei tohi enam kõlada „Kauged rannad“ või „Käoorvik“. Täna mõjub napp kaanemärk — E. V.-r. = Eesti Vabariik, umbes nagu see on maalitud (E. V.) kõigile meie vaguneile ja vedureile.

Ka sisult on Barbaruse uus raamat õigustatud oma märki kandma vähemalt sama uhkusega, mida võiks tunda palju uudist transportinud vagun. Aga võib-olla saaks teda nimetada isegi ammöödatud kirjanduslikuks veduriks, mis pingutab E. V. rongi otsejoones parema tuleviku suunas?

Tuleb konstateerida, et nii suurt ülesannet see värsikogu siiski endale ei suuda võtta. Tema poliitilisist mõtteist võib usaldada ainult arvustusepoolt, paheliste olude eitamist; jaatav, ehitav pool puudub peaaegu täiesti. Kuna aga autori vihjeist saaks järeldada, et tema jaatav politika langeks lihtsalt ühte kommunistliku programmiga, siis see raamatu (oletatav) positiivne külg meil praegu arvesse ei tule; tühi jääb ikkagi täitmata. Lähemalt on vahekorrad järgmised. Valimiku põhiteemaks on tänase-eilse E. V. arvustamine vaese, osatuks jäänud kihi seisukohalt. Autor oma väsimatute pistetega meie ühiskonna „ülemiku“ pihta sunnib peale tunnetuse, et meie ei ela just mõistlikult ega õiglaselt korraldatud ajastul. Aga nähes Barbaruse luulerongi mõnel puhul nagu tahtvat võtta otsesuunda Moskva peale, hakkab kriitikavõimelisem lugeja täpsamalt jälgima raamatu mõtte-meeleolu käike ja leiab, et viibitakse ennemini huvisõidul kui tõsisemal ümberkolimisel. Nimelt veab Barbaruse vedur oma rongi üldse mööda poeetiliselt ülemealikuid teid („vagunid joobnuina

tuigerdavad, jauravad" — „Filmvärss“). Iseloomustav on, et lennuki-sõidulgi üle vabariigi ei näidata mitte maa elulist struktuuri, vaid peamiselt ollakse võrdlustejahil; Tartut tähistatakse muuside ja laimuga. Viljandit „mineviku Jokanaani pääga“, ja Tallinna kohal pühendatakse salm surnuaia meeleoludele. Nii võib ka vaimustumisi SSSR-i riigilipust ja hüüdeid „ex oriente lux“ võtta kui veidi literaarseid, ent kõhklematuid valanguid luuletaja temperamendi, „südamevere“ ja poliitiliste ideede piibitsemast ühisbasseinist. Need valangud värskendavad lugejat kindlasti; iseesjaks jääb, kas iga lugeja neid peab otse selginud suunasõnuks siitmaa tegelikule elule. Mis peasi ka raamatu kirjandusliku hinnangu seisukohalt: niivõrt valdavaks mõjumiseks — korratagu — on Barbaruse kujutatud ideedekatked ja välispildid kui ka sisetunnetused liiga luulised sõna kitsamas mõttes. Neis on vähe uuselulist tahet organiseerivaks selguseks, kindluseks reaalsuse põhjal, laiemaks haardeks (alles vähe vormikaid katseid sel alal on „positiivsem“ värss-novell „Eroica“, mõnevõrra ka „E. V.-r.“; „Väljarändajad“ on jäänud visandlikuks lüürikaks). Vähe võib kohata autori kaitsealuse töölisrahva lähemat kujutamist, mis on tugevaks küljeks Schützil; ei leia rahvamas-side mõistmist. Annab end tunda Barbaruse „klassitus“, platooniline kaugelejäak ka proletariaadist. Tiitelluuletises „E. V.-r.“ tuleb ette veidi pööritamapanevaid perspektiivivirildusi: rahvaväe loomist sõjatalvel 1918 nimetatakse kahtlaseks nõidumiseks; 1924. a. 1. detsembrist peetakse — pisima reservatsiooniga ainult — tööliklassi heroiliseks enesevabastuskatseks. (Vist sama stiili nõudel ilmub viimaseis värsses lavale ka Taara.) Lühidalt: „E. V.-r.“ on mõtteliselt liiklusvärsked raamat, kuid praktilisemaiks reisudeks ei saa seda vedurit tarvitada — sagedasti kihutab ta tähtsaist sõlmjaamadest läbi meeleolus ja la „Fahrt ins Blaue“.

Naiivselt peaks soovima: ohjeldagu Barbarus zöngleerimist. Kuidas tugevaltki omapärsed poeditemperamendid käsitlevad üldsuslikke aineid siiski loomulikult, tähendab — üldmõjuvalt, seda võib Barbarus eeskätt näha prantsuse modernse värssi kaalukas osas. Kuid — vahest tundub teisalt: kui Barbaruse luule tõepoolest tahaks saada tõelisussügavamaks ja sünteetilisemaks, siis ta ehk oleks hädaohus kaotada oma praeguse peameeldivuse — pool-puberteetliku, pool-meheliku ülemeelikuse. Kaasa kisub just autori väsimata tahe üllatada lugejat kõige otsitumate kui ka järsult otsekoheste võtetega.

Üldse, kõigi värskusvooruste kõrval: iga kord ei jää Barbaruse ridade sisust just muljet, et seda oleks tarvilik olnud värsistada, et pakutav sisund oleks kujundatud millekski mõjusaks. Samuti: tihti sunnib võimalikult täiskõlaliste ja pikkade riimide häälestamine teravmeelsele võrdluspööranguile mitte mõttekäigu, vaid sõnakõla pärast (suutes enamasti siiski hädast teha mõningaid voorusi). See külg: puudus ökonoomiast, seedimata aine ja kõlavaimustuse silmapaistev osis Barbaruse luules kipub mõjuma diletantliku joonena, liigse eneseusaldusena. Iseendast huvitav ja mõjuvalt läbiviidav võte luuletises „E. V.-r.“, kahe plaani tarvitamine kõrvuti, on selgusetuks rikutud hooletusega. Aga jälle — selgema plaanitagi võib lugeda põnevusega just tolle pamfleti vömmalvärssilisi ridu, kohati täis ränka tõelisussisu, suuresuulist sõdurisõimu, häbenematut ajaloo kahtlustamist. Poeem tervikus jätab liiga suure lõhe oma mõtteliste sihtide ja mängleva ainekäsitelu vahele (pamfletti eestlane ei usu); see ebasuhe on iseloomustav kogu raamatule — aga praegusel lõhestatud ajal on vist varajane nõuda ülehaaravate sildade ehitamist.

H. Paukson.

Bernhardin de Saint-Pierre: Paul ja Virginie. Prantsuse keelest tõlkinud A. Bergmann. „Valiku“ kirjastus Tartus 1932. 107 lk. Hind 1 kr. 50 s.

„Paul ja Virginie“ on esiroomantiline meistrinovell 18. sajandist.

Kuhugi Aafrika taha Madagaskari lähedale metsikule lle de France'i

saarele kõrvalisse mäekurru asuvad elama kaks noort õnnetut prantsuse daami. Üks neist on ebaiseisusliku abiellumisega suguvõsast välja tõugatud ja peatselt ka mehe kaotanud aadlik, teine on talutüdruk, kes omast seisusest kõrgemale ihatas on uskunud härrasmehe petlikke armutõotusi. Nad elavad koos ja kumbki sünnitab lapse. Poisi nimeks saab Paul, tüdruku nimeks Virginie. Romantilise looduse rüpes, rahu, üksinduses ja õnnes, kaugel tsivilisatsiooni pahedest kasvavad Paul ja Virginie, eeskujulikud headuses ja voores. Nende õrn, tundeküllane ja hele lapsepõlv ja kurblooline armastus moodustavadki novelli peamise sisu.

Paul ja Virginie on saanud kirjanduslikeks prototüübeks nagu Romeo ja Julia. Kummagi aine vahel on teatav sugulus, kummaski kujutatakse kahe armastaja kurbmängu. Ent kuna Romeo ja Julia loos armastajate õnne hävitajaks on vanemate vihavaen, siis siin teeb sedasama kahe vaenulise elukorralduse — tsivilisatsiooni ja looduselu — vastandlikkus. Selle vastandlikkuse olemasolu tõestamine ja looduselu igapidi eeskujulikumaks tõlgendamine on selle rousseau'liku raamatu peaprobleemiks.

„Paul ja Virginie“ on mitmestki seisukohast huvitav raamat. Isikupsühholoogilist huvi pakub jutustis küll võrdlemisi vähe, sest tegelased pole individualiseeritud, vaid idealiseeritud, küll aga huvitab teos ajapsühholoogiliselt, elutundeliselt. See on vist kõige silmapaistvam ja originaalituimus rousseau'ismi väljendis ilukirjanduslikus vormis.

Et prantsuse ja kogu haritud maailma elutunne oli lämbumas eba-klassitsismi pärimusliku vormikultuse, sisuelutuse ja mõistusliku kuivuse käes, et elutunde kriis oli viimse kraadini terav, seda näitab „Paul ja Virginie“ üllatavalt tuline vastuvõte: juba ilmumisaastal üksi olevat teostest nõutud tervelt 50 trükki. Ja tõepoolest on see raamat tulvil oma sajandi uudseid mõtteid, tundeid ja käärimisi, ta esindab terviklikku, stiilset elutunnet ja maailmasuhtumust. See kõik tabab jutustise sisurikkuse ja huvitavuse. Ja küllap on sel jutustisel midagi öelda ka meie ajale, mis tunneb huvi algjõulise, ürgse vastu. Kuid rohkem huvitab ta meid ikkagi kultuuri- ja stiilajalooliselt. Just stiilivoolulise tähisena tuleks kõnealust teost iseäranis rõhutada. Rousseau'd on meil vähe tõlgitud. Prantsuse varasemast esiromantikast pole meil samuti ühtegi teost. Nüüd võime juba Rousseau — Saint-Pierre'i — Chateaubriand'i — Hugo kaudu jälgida romantilise voolu kujunemisastmeid Prantsusmaal. „Paul ja Virginie“ on küllastatud esiromantika tüüpiliste joontega, need on siin otse programmiliselt rõhutatud. Nii sobib raamat kirjandusloo ülikooliõpinguiks, aga niisama ka keskkooli-astmel sundloetavate teoste nimestikku. Mingid arutlused ei suuda tajutavaks teha vararomantika olemust nii ilmekalt kui see teos — see õpetab seda intuitsivselt.

„Valiku“ kirjastus on mõne aasta jooksul andnud terve rea üsna silmapaistvaid ilukirjanduslikke tõlgeteoseid, ja nagu näitab käesolevgi raamat, on selle kirjastuse püüdmused täiesti tõsised. Tõlge A. Bergmann'ilt, muidu vähetuntud tõlkijanimelt, on sooritatud hea stiilimaitsega. See tõlkija tundub olevat suuteline suuremaikski ülesandeiks.

August Palm.

Aleksander Antson: Tõelise tütar. Draama 4 pildis. Noor-Eesti Kirjastus Tartus (1931). 52 lk. Hind 1 kr. 25 s.

See on Antsonilt juba kolmas draama. Kaks eelmist, ühevaatuse-line „Lapsed“ ja kolmevaatuse-line „Kolgata“, ilmusid juba aastate eest, kuid selle viie-, kuue-aastase ajavahemiku jooksul pole autori ainevald ega käsitusviisid palju muutunud. Muutumist on ainult vahest niipalju, et ta ise on jõudnud enda staatiliste kalduvuste äratundmisele ja juba teadlikult nimetab enda näidendi osad piltideks, mitte enam vaatusteks, nagu varemalt. See on väga omapärane ja märkimisväärne sellise liikuva inimese kohta, nagu seda on Antson meie kirjanikkonnas. Pole vist ühtegi kirjanduslikku ega kultuurilist üritust, kus ta oma heatahtlikkusega po-

leks täiel määral kaasa löönud või eest vedanud. Imestamisväärne on see liikuvus, mis seisab täiesti vastuolus ta loominguga.

Antson on peale Metsanurga meil vist ainsam kirjanik, kes kirjutab idee pärast. Talle on tähtis see, mida ta tahab ütelda, mitte see, kuidas seda ütelda. Seepärast kannavad ta draamad kõik rohkem skitside kui valminud kunstiteoste ilmet. Tal pole püsivust draama luustikku katta lihaga, mis on vajalik täiusliku teose saamiseks, vaid tähtis on see, et ta saab oma mõtted välja öelda. Ja peab mõnma, ta teeb seda siiski palju otsekohesemalt ja mehisemalt kui Metsanurk.

Lüüge sirgjoonelisuse all aga kannatavad ta tegelased: need jäävad ühe poolega— ühed mustadeks, teised valgeteks.

Sama häda tungib esile ka „Tõelise tütre s“, kus autor käsitleb oma armsamat probleemi, revolutsiooni ja armastust. Ühendavaks lüliks ja peakangelaseks on siin töölise tütar Ingrid, tagaotsitava revolutsionääri Karl Ramm'i naine, kellesse on armunud ta mehe vend Arnold, arst ja kaitseleitlance. Ingridi kuju on elav ja näiliselt ka lavaline, mängitav. Oma naiseliku šarmiga on ta võlunud mehe venna, kellest ta siiski suurt ei hooli, kelle pealetükkivuse ta osavalt tagasi tõrjub, oodates igatsusega oma meest, kellelt ta paari aasta jooksul mingit teadet pole saanud. Hoolimata teiste ütlustest ja tõendustest usub ta selle siiski veel elavate kirjas viibivat. Ja kui see ühel pimedal tormisel sügiseõhtul siiski tuleb, on ta piirita rõõmus ning õnnelik. Ta tahaks maitsta kooselamis-rõõmu kodumaal, kuid olude sunnil on ta valmis ühes mehega põgenema Venemaale. Sellest tõmbavad aga armukadedada venna kaasabil kaitsepolitseinikud kriipsu läbi. Armastatu lastakse tabamisel maha ja Ingrid muutub kättemaksu-saadaks. „Varem või hiljem tasun sulle! Tasun! Tasun!“ (lk. 42), kähistab ta kolmanda pildi lõpus oma mehe surnukeha juures Arnoldile. Neljandas pildis teostabki ta oma lubaduse. Päeval Kadrioru ringteel lastud kuul on tabanud ainult Arnoldi õlga, kuid samal õhtul hiilib ta arsti kabinetti, kus ta lukustatud ukse taga teostab oma kättemaksu, sõnades surnu juures revolvrilt tasku surudes: „Soo! — Nüüd oleme tasa!“ (lk. 51). See on enesega rahulolu, mida ta väljendab draama lõpus. Ent selle sirgjoonelise rahulolekuni on peakangelane jõudnud peale autori suuremaid kaatlutusi. Mõni kuu enne eriraamatuna ilmumist ilmus sama teos „Loomingu“ veergudel („Looming“ nr. 6 1931. a.) ja seal pole peakangelasel draama lõpus sellist meelekindlust ega enesega rahulolu. Seal satub ta meeltesegadusse ja näib uskuvat, et ta on tapnud süütu inimese pimedas kättemaksu-ihas. Seal ta ei usu, et Arnold valetab talle veel surseski. See draama peakangelase iseloomu muutumine paari kuu jooksul, mis on teoste ilmumise vahel, laseb pilgu heita autori töötamisviisi. Ta pole leidnud oma ideele küllalt tõepärast ega vastuvõetavat väljendust. Oleks kindel, et kui sel draamal oleks veel kord võimalus ilmuda, leiaksime selle sootuks teissuguse, vahest elulise, kunstiteosena terviklikuma ja vastuvõetavamana.

Teine tähtsam draama kangelane, Arnold, pole saanud autorilt erapooletut käsitlust. Autor on seda arsti kujutanud julma kodanlasena, kellele pole miski püha. Ta tarvitab valet ja pettust, et saada endale oma venna naist.

On küsimus, kas poliitilise meelsuse erinevus võib viia inimese nii kaugele, et ta saab oma venna äraandjaks. Autor on katsunud osa raskuspunkti nihutada küll teisale ja Arnoldi eba-ausust, julmust ja kaabaklusi põhjendada suure armastusega Ingridi vastu, kuid see ei päästa palju. Need pahed võivad ju kõik peituda ühes inimeses, kuid täiemõistuselisel haritlasel ei tule need siiski sel kujul esile, kui näitab seda autor. Siin on kahtlemata ühekülgne liialdus, nagu see teataval määral ilmsiks tuleb ka Karl'i juures, kelle positiivsed omadused on eriliselt alla kriip-

sutatud. Karl on õilis idee-inimene, kes võitleb kommunistina inimkonna parema tuleviku nimel. Ta on suurte aadete kandja, kuid ühtlasi ka armastaja, mees ja isamaalane.

See erapoolik valguse ja varjude jaotus ei tule sugugi kasuks teosele.

Aine on autorile draamaks väga tänulik olnud. Politilise värvinguta oleks saanud siit korraliku armastusedraama, kus oleks võimalik olnud kolm peategelast rakendada kogu teose ulatuses; ent siis oleks autoril tulnud tegelda rohkem psühholoogiaga, mis näib talle aga esialgu ülesammutid raskusi tekitavat. Ka politiline värving oleks võinud teataval määral jääda, kuid draama täielikuks arendamisel oleks pidanud Karl teotsema Eestis ja esinema ühe pildi asemel vähemalt kolmes esimeses. Praegu aga on seda teost raske nimetada draamaks, on vaid neli pilti elust, näidendi vormis, kuid siiski rohkem lugemiseks kui lavale.

P. Hamburg.

Anni Swan: Kaarina suvi. Tõlkinud A. Aspel. Illustreerinud R. Tiitus. Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1932. 184 lk. Hind 2 kr. 40 senti.

Tõõs tugevneemist, eluvõitlusis võrsumist, oma käsivarte najal iseseisvumist tunnustab väärtuslikuks tänapäeva pedagoogika. Paljud meie noored on pidanud varakult lahkuma oma nooruse mängumurult ja asuma ohakalisele võitlusväljale, kuid karastatuina ning võitjaina on nad võinud esineda hiljemini.

Noore iseseisvaile tööradadele astumislugu esitab meile „Kaarina suvi“. Gümnaasiumi õpilane Kaarin Holst peab suve jooksul ise enda eest hoolitsema, sest isa haigus nõuab kulukat viibimist välismaa ravis. Tütarlapsel tuleb palju kannatada „kogukonnanõuniku“ nõudlikus perekonnas, kuhu ta värbatakse guvernandiks. Noor heroini oskab aga ammutada kannatustestki ilu ja suure püsivuse ning tugeva tahtejoõ tõttu suudad ta edukalt sooritada oma ülesanded. Karastatuna ja jõuliseks võib Kaarin pöörduda sügisel vanemate hoolitsevasse hõlma tagasi.

Swan'i „Kaarina suvi“ on jutustatud lihtsalt, siiralt ning soravalt ja suure tundesoojusega peategelase vastu. Kõik ettevõtted, kõik Kaarina kavatsused õnnestuvad. Pingutuslikemgi episood — noorte seikluspäevad kaljusaarel — lõpeb kangelasele ja tema kaaslasile õnnelikult. Kaarina raskevõitu eluteel liigub alati hea õnneingel, kes pöörab kõik kibedused rahuldavale lahendusele, tütarlapse ligidus mõjub õilistavalt kõrvaltegelasile: mõjude tõttu murduvad nad enam-vähem positiivseiks karaktereiks.

Noorsoo-teoste liigse idealismi puhul võime kahelda, kas on noorele lugejale kasuks, kui ta oma lektüüris leiab alatist õnnelikku raskuste ületamist ning hüve igakordset ettemääratud võitu. Kas tõelise elu ideaalide ning illusioonide purunemine ei too suuri pettumusi ning võrsuta pessimismi, kui tõe-elu ja luule-elu värvide ja valguse vahekorrad nii erinevad?

Võime uskuda, et ainult iluvalgustus ei sobiks noorte lugemisvara lehekülgedele, vaid ka elu kibeduste karika ringkäigu muljeid ning kogemusi peaks võima noor ammutada vastavast kirjandusest.

Anni Swan'i „Kaarina suvi“, hoolimata rohkest subjektiivsusest peategelase suhtes, rikastab siiski meie noorsoo tõlgeliteratuuri huvitava aktiivse ja õilsa tütarlapse jutustisega. „Kaarina suvi“ on noorte tegevuste raamat, mis kahtlemata huvitab ning innustab meie noort lugejat.

Tõlkija A. Aspel on oma ülesande täitnud korralikult. R. Tiitus'e illustatsioonid elustavad tabavalt huvitavamaid episoode. Kahjuks on korrektori pilgu alt kaunis rohkesti keelevigu läbi libisenud.

A. Vaigla.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski, abitoimetaja D. Palgi. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1932.

Kes kirjutanud?

Mis kirjutanud?

Kus kirjutanud?

Kerge vaevaga võib leida kõik kirjanduslikud allikad Eestis 1918.—1930. a. ilmunud arstiteaduslike ja piirialaliste kirjutiste kohta raamatus:

Eesti meditsiiniline bibliograafia

1918—1930 ühes piirialadega.

Koostanud dr. med. H. Normann. Eesti Arsti kirjastus 1932. VIII+218 lk. Hind kr. 3.50. Tasuta kaasanne Eesti Arsti X aastakäigule (1931. a.).

„Eesti Rohuteadlane“

farmatseutiline kutseajakiri, ilmub Eesti Farmatseutide Ühisuse väljaandel Tartus, Rüütli tän. 2, üks kord kuus.

Toimetusse kuuluvad: prov. J. Koit mets, kaitseväge ülemfarmatseut ja apteeker Tallinnas; dr. pharm. E. Labi, linnaapteegi juhataja Viljandis; dr. pharm. H. Paris, ülikooli apteegi juhataja; dr. pharm. H. Salasoo, T. Ü. Farmatseutilise Keemia Instituudi assistent; dr. pharm. N. Veiderpass, T. Ü. galeenilise farmaatsia õppejõud.

„EESTI ROHUTEADLANE“ käsitleb küsimusi nii praktilise kui ka teoreetilise farmaatsia alalt originaalartiklitena ja referaatidena ja on tunnustatud vahendiks farmatseutkonna teaduslike ja kutsehuvide arendamisel.

„EESTI ROHUTEADLASE“ rohkearvulise kaastööliste-pere liikmeks on nimekamad farmatseudid nii kodu- kui välismail, mis tagab sisu mitmekesisust ja huvitavust.

Tellimishind aastas kr. 4.—, poolaastas kr. 2.—

„Eesti Rohuteadlase“ kirjastusel ilmus 1931. a.

„Farmatseutiline käsiraamat“

278 lk., hind kr. 2.—

Käsiraamatu kohta kirjutab

„PHARMACIA“ nr. 4, 1931: „... raamat omab tähtsuse ka teistele tervishoiu ja arstimatealaga kokkupuutuvaile kutsetele...“

„EESTI ARST“ nr. 3, 1931: „... kuigi käesolev raamat kannab „farmatseutilise“ käsiraamatu nime, võib teda soojalt soovitada ka arstele...“

Raamatu hinna ettesaatmisel rahas või postmarkides saadetakse raamat tellijale postikuludeta.